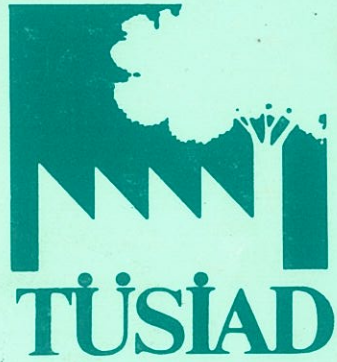

GUY SORMAN

Liberal Çözüm

**Dünya'da piyasa
ekonomisi
uygulamaları**

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

330.12

TÜS

1987

C.2

**Türk
sanayicileri
ve
iş adamları
derneği**

**LIBERAL ÇÖZÜM
DÜNYADA PİYASA EKONOMİSİ UYGULAMALARI**

GUY SORMAN

İSTANBUL

6 ŞUBAT 1987

(Yayın No:TÜSİAD-T/87.1.97)

Cumhuriyet Cad. Ferah Apt. 233/9-10, Harbiye/İstanbul

TÜSİAD LIBRARY

Bu kitabın tamamı veya bir bölümü referans
zikredilmek kaydıyla yayınlanabilir.

Ö N S Ö Z

Genç Fransız yazarı ve gazeteci Guy Sorman, jet süratiyle oniki ülkeyi dolaşarak piyasa ekonomisi uygulamalarını ve sonuçlarını yerinde görmüş ve uygulamacı merciler ve diğer ilgililerle görüşmüş, değerlendirmelerini size sunduğumuz bu kitapta toplamıştır.

Guy Sorman, ENA (Ecole Nationale d'Administration) mezunu olup Fransa'da bir basın kuruluşunun kurucusu ve yönetmenidir. Paris Politik Etüdler Okulunda ekonomi dersi veren Guy Sorman'ın Liberal Çözüm dışında Amerikan Muhafazakar Devrimi adlı bir kitabı daha vardır.

Türkiye, Guy Sorman'ın ziyaret ettiği ülkeler arasında yer almamıştır. Adı geçen yazar Türkiye deneyimini ilerde incelemeyi düşündüğünü ifade etmektedir.

TÜSİAD, herhangi bir önyargı taşımayan bu eseri Türk kütüphanesine kazandırmada yarar görmüştür. Kitapta ileri sürülen fikirlerin ve yorumların herhangi bir şekilde TÜSİAD organ ve üyelerinin görüşleri ile ilgisi sözkonusu değildir.

Eserin dilimize tercümesinde Yazgülü Aldoğan ile Hüseyin Avcı ve Erol Koç yardımcı olmuşlardır. Yazgülü Aldoğan çalışmayı tamamen gözden geçirerek tercümeye son şeklini vermiştir.

Eseri basıma Güniz Bursalıoğlu ve Leyla Dinçmen hazırlamışlardır.

LİBERAL ÇÖZÜM
Dünyada Piyasa Ekonomisi Uygulamaları

Dünya Saati

I - III

BİRİNCİ KISIM

BİR İDEOLOJİ PEŞİNDE

KİTLELERİN SONU

- 80'li yıllardaki kopuş
- Sahte bunalım
- Kitleler çağının sonu
- Karşı çıkış mirası

1

3

5

5

6

EFSANELERİN DÖNÜŞÜ

8

- Tören adetlerinin geri dönüşü
- Köklerin peşinde
- Ebedi İngiliz
- Bilimsel milliyetçilik
- Solun eski cinleri

8

9

11

12

13

GERÇEKÇİLİK YETMİYOR

15

- Red Enternasyonalı
- Japonya normallik rejimi
- Alman Reel-Liberalizmi
- Podhoretz kanunundan nasıl kaçmalı
- Yama denemesi
- Liberalizm ne sağda, ne solda ama başka yerde

15

16

17

18

19

20

İKİNCİ KISIM

PRENSİPLER: LİBERAL ÜTOPYA

ESKİ FİKİRLERİN MODERNLİĞİ

- Arılar masalı
- Bilimlerle karşılaşma
- Sosyal-devletçiliğin entellektüel hatası
- Hepsi Keynesçi
- Yeni liberalizmin üç prensibi

22

23

24

26

26

28

İKTİDARIN ELE GEÇİRİLİŞİ

30

- Mont Pelêrin'de
- Liberal inancın bekçileri
- Sessiz çoğunluğun çıkardığı gürültü
- Yaşasın korporatizm

30

31

33

34

ÜÇÜNCÜ KISIM

ENGELLER: YENİ SINIF MÜCADELESİ

LİBERALİZMİN HAYAL KIRIKLIĞINA UĞRATTIKLARI

- Devlet karşıtlığının başarısızlığı
- Yeni sınıf
- 1984
- Yeni sınıf mücadelesi
- Devlet nasıl direniyor
- Artık tesadüfe yer yok
- Grace'in neticesiz darbesi

36

36

37

39

40

40

41

42

BÜTÜN ÜLKELERİN MÜKELLEFLERİ	45
- Laffer etkisi	46
- Vergi isyanının tehlikeleri	47
- Gelir değil, masrafı vergilendirmek	48
- Daha az vergi sayesinde daha az devlet	49
PARAMIZI NASIL GERİ ALMALI?	51
- Parasal Alkolizm	51
- İyi uygulanırsa, monetarizm işe yarar	52
- Özel bir para için	53
- Kamuoyu kontrolü altındaki para düzeni	55
- Politik düzen	56
DÖRDÜNCÜ KISIM	
BAŞARILAR: ZENGİNLEŞELİM	
DEVLETSİZ BÜYÜME	57
- İngiltere'de "müteşebbisler"in uyanışı	58
- Japonya'da devlet vazgeçiyor	61
- Amerika yeniden meydan okuyor	62
- Yöneticiler Avrupası	65
AHENK PRENSİBİ	67
- Ahenk salgını	69
- California demokrasisi	70
- Buhrana karşı-yönetime katılma	72
- Bir işletme sözleşmesi için	73
ÖMÜR BOYU İŞ	75
- İstihdam mucizesi	75
- XXI. yy işsizleri	77
- Kurum olarak işsizlik	77
- Her şey karşılıklı	78
- İşsizliğin sonu	80
BEŞİNCİ KISIM	
TASARI: HÜR SEÇİM TOPLUMU	
BİR MALSAHİPLERİ MİLLETİ	82
- Popüler kapitalizm	83
- Herkese kendi konutu	84
- Belediye liberalizmi	85
- Far-West'in "özeller"i	86
- Kamu hizmetini nasıl kurtarmalı?	88
KAPİTALİZM SAĞLIĞA ÇOK İYİ GELİR	89
- Sağlık pazarı	91
- Abone olma yoluyla sağlık	92
- Ekonomik olanla sosyal olanın uzlaştırılması	93
- Koruyucu-Devlet'in kurtarılması	94
BİR REKABET OKULU İÇİN	96
- Yararlı, eğitim-çeki efsanesi	97
- Bir cüppe için dolarlar	99
- Özellikle artık reform yok	101
EKRANINIZDA DOĞRUDAN DEMOKRASİ	104
- Çayırda demokrasi	104
- Gözetim altındaki bürokrasi	105
- Elektronik forum	107
- Oy sandıklarının dibinde, hürriyet	109
SONSÖZ	
LİBERALİZM FRANSIZCA MIDIR?	110

DÜNYA SAATİ

Yolculuk yapmak şart. Batıya doğru hareket edince, yolculuk insanın daha uzun yaşamasını bile sağlar. Saat 12'de Roissy pistlerinden büyük bir gürültüyle havalanan Concorde, Amerika'ya üç saat önce ulaşır. New York'ta henüz sabahın 9'udur. Paris'te başlayıp, sesten hızlı bir uçuşun eksiksiz huzuru içinde devam eden gün, Manhattan sokaklarında, büro ve mağazaların açıldığı saatte, yine sıfırdan başlamaktadır. O gün nerdeyse iki defa yaşamış olmanın sevincini duyması imkansızdır.

Birkaç saat daha kazanmak için, aynı sevinç duygusunun, Boeing'den DC 9'a, yeniden yaşanması mümkündür. Paris saatiyle dokuzda California'da oluruz, tabi dokuz saatlik bir zaman farkıyla; Doğu kıyısının ötesinde, büyük yolcular mesafeyi böyle ölçerler. Şüphesiz Silicon Valley ve Stanford ya da Berkeley Üniversiteleri yakasında, bu dokuz saate, iki üç yıl daha eklenir: Batı'nın bize göre kaydettiği ilerlemedir bu. Daha da uzakta, bazılarının dünyanın yeni eksenini olarak gördükleri ve bir büyük Japon gölü olan Pasifik Okyanusu vardır. Tokyo'da, geleneğin ve ileri bir teknolojinin garip birleşimi olan, gerçek egzotizm başlar. Oradan, Kutup yoluyla dönüştü, kazanç hanesine yazdığımız zamanı kaybetmeye başlarız. Avrupa'ya, saatlerimizi geri alarak ulaşırız.

Bu kitap, herşeyden önce, bakışın derinlikte kaybettiğini, inceleme alanının genişliği sayesinde, yeniden kazandıran jet çağındaki bir yolculuk hikayesidir. Güzergahın neredeyse göz açıp kapayıncaya kadar aşılması, birbirinden binlerce kilometre uzaktaki iki nokta arasında hemen hemen eşzamanlı karşılaşmalar, benzetmeler yapılmasını sağlar. New York, Tokyo, Bonn, Londra ya da Roma'da aynı konuşmayı, birkaç gün arayla işitmek önemsiz bir şey değildir. Tabi, sözkonusu yolculuk ve bu yolculukta karşılaşılan kişiler gerçektir. Değişmeyen şeyleri-manzaralar, anıtlar-biryana bırakıp, güncel bir turizm biçimini benimseyen, modern bir gezidir bu: tematik bir gezi, düşünce akımlarının, sosyal hareketlerin, entellektüel ve politik dalgalanmaların, ekonomik sarsıntıların, teorik başarıların, yerel deneylerin gözden geçirilmesini sağlayan bir gezi.

Böyle durumlarda karşılaşılan değişik ülkelerin insanları ender olarak, halkın köklü gelenekli tabakalarından gelirler; onlar, daha çok hızlı gelişme yolundaki özel bir türe aittirler: Dünya vatandaşları. Aynı dili, yani alışverişi kolaylaştıran, özel bir aksanı da olmayan bir çeşit İngilizce'yi konuşurlar. Onlar, gazeteciler, bilginler, filozoflar, ekonomistler, terziler, tacirler, mühendisler, teknisyenler, din adamlarıdır; hatta bazen, sadece birer mondendirler. Hava meydanları, otel zincirleri, üniversiteler, çok uluslu şirketlerin, büyük mağazaların merkezleri -biri Londra'da, diğeri New York'ta olan- gibi özellikle pek egzotik olmayan ayrıcalıklı yerlerde, kollokyumlarda, sempozyumlarda ve yine hava meydanlarında karşılaşırlar. Bu yeni neslin hayatı, yalnızca jet yolculuklarıyla, telefon konuşmaları arasında geçer; çağımızın neslidir o; saldırgan ve dayanılmaz modernlikte, suni ve korkunç etkilidir. İlle de modaları yaratmaz, ama büyük bir hızla onlara sahip çıkar, taşır, aktarır. 80'li yıllarda, bu kozmopolitlik liberaldir. Liberalizm de gösterişlidir. Fransa bundan etkilenmekte gecikmemiştir. İşte, büyük isimler yeniden gün ışığına çıkarılmakta -Tocqueville-, hayatta olanlar itibara kavuşturulmakta -Hayek-, bazıları da törenle gömülmektedir -Aron-.

Bu liberalizm, belli bir tarzda, muhafazakardır; kökleri, geleneklere, kolektif tarihe, kültürel kazanımlara uzanmıştır. Bugün, muhafazakarlık ve liberalizm birbirini tamamlamaktadır. Ancak, bu hep böyle olmamıştır; hatta, XIX yüzyılda, birbirleriyle tezat halindeydiler. Muhafazakarlık bir tavır, liberalizm bir tasarıdır.

Muhafazakar olmak, ait olunan topluluğun, sosyal, tarihi, ahlaki devamlılığı içinde yerini almak demektir; geçmişte bir bilgelik, düzende bir haklılık olduğunu kabul etmek demektir; muhafazakar olmak, aynı zamanda, kültürel, dini ve milli şartların çeşitliliğini tanımak, Tarih'in tek bir açıklaması, medeniyetin tek bir modeli olmadığını onaylamak demektir. Bir muhafazakar, ille de dini mahiyette olmayan, yüce bir ahlaki düzene de inanır. Bir muhafazakar reformlara şüpheyile bakar ve ne olursa olsun, her reformun kendiliğinden iyi olduğunu düşünmez; sonuçta, tanıdığı bir kötülüğü, tanımadığı bir kötülüğe tercih edecektir. Düzen, adalet, hürriyet, ona, bir kararnamenin ya da politik bir karışıklığın sonucundan çok, uzun bir tarihi deneyim sonucu olarak görünecektir.

Şüphesiz, bu muhafazakarlık, devletçiliğe ciddi bir alternatif getirebilecek ve zamanımızın gerçek ideoloji açlığını tatmin edebilecek yeterlikte değildir. Bu yüzden, liberal olmak, yani politikanın başvurabileceği ütöpik bir model, bugün, toplum tasarısı diye adlandırılan bir tasarımı, muhafazakar felsefeye eklemek gerekecektir.

Liberalizm, Anglo-Sakson ülkelerinde, olduğu şeyin aksini göstermek için çok kullanılmış olan bir kelimedir. Amerikalı ya da İngiliz bir "liberal", daha çok, bir Fransız sosyalistine yakındır (-Kültürel ve tarihi nedenlerden ötürü, Anglo-Sakson dünyasında, Fransız liberallerinin benzerlerine "muhafazakarlara" denir; sosyal-demokratlar ABD'nde "liberaller", İngiltere'de "işçi Partililer"dir).

Ama bu tarihi ve semantik karışıklıklardan sıyrılınca, liberalizm, her şartta ve her yerde, insanı Devlet karşısında imtiyazlı kılan açık bir prensiptir. Yolculuk sırasında, bu prensibin ne kadar çok şey istediğini alışılmış hareket tarzlarımızın çoğundan bizi nasıl uzaklaştırdığını ve içinde yaşadığımız toplumdan gözle görülür biçimde farklı olan bir topluma nasıl götürdüğünü göreceğiz.

Gerçekten de, liberalizm, yalnızca tazelenmekte olan eski bir fikir değildir, bugün yarım düzine hükümetin sahip çıktıkları bir uygulamadır (-Belçika, İngiltere, B.Almanya, Danimarka, Hollanda, ABD, Japonya ve daha ılımlı bir biçimde, İtalya. Tezat olsun diye, İsveç, Avusturya, İspanya, Kanada ve Güney Afrika'yı da ziyaret edeceğiz). Demek ki, bu kitabın amacı, liberalizmin tarihini ya da teorisini yeniden yazmak değil, liberalizmin nasıl yürüdüğüne dikkatle bakmaktır. İnsanın, gerçekliği hesaba katmadan, liberal olduğunu ileri sürmesi hiçbir şeye yaramayacaktır. Sol, gerçek sosyalizm karşısında, uzun süre, böyle bir tavır takındı. Demek ki, varolan liberalizmi hesaba katmak şarttır. Deneye dayanan bu liberalizmin üstünlüğü, bize, iyi ya da kötü, ama birçoklarının birdenbire fikir değiştirip benimsedikleri, bir felsefeyi kınıtlarla değerlendirme imkanı veren çözüm yolları sunmasıdır. Liberalizm kitapların ve konuşmaların dışında varolduğuna göre, hayal etmektense, doğrudan doğruya ona bakmak daha uygun olur. Bu kitaptaki durumlar ve kişiler, sınırlarımız dışından seçilmiştir, ama ülkemiz de hep aklımızın bir köşesinde olacaktır. Sözkonusu yolculuğa, tesadüfen liberal bir Fransa arzu edecek olanlara hizmet amacıyla girildi.

Başlangıçta, bazı okurlar, her türlü yabancı deneyi, konu dışı ve uygulamaz sayarak reddedeceklerdir. Ben de onlar gibi, başka yerde aynen uygulanabilecek model bulunmadığına inanıyorum. Ama bugün, Batı dünyasının tamamında, problematik son derece homojendir ve politik, ekonomik sosyal sorunlar, her yerde aynı terimlerle ortaya atılmaktadır. Her zaman bunun bilincinde olmuyoruz ve çoğunlukla, sorduğumuz soruların yalnızca sınırlarımız içinde bir anlam taşıdığına kesinlikle inanıyoruz. Gelişmiş dünyanın aynı anda, aynı şeyi ne ölçüde düşündüğünü ve bizim de bu dünyanın ne ayrılmaz bir parçası olduğumuzu anlamak için, sözkonusu sınırları aşmak yeterlidir.

Sosyalistler bunu uzun zamandan beri biliyor. Marx'istler, başlangıçtan bu yana, milli hareketlerini dünyevi tasarılarından asla ayrı tutmazken, liberaler garip bir tavırla, kozmopolitliğe pek yanaşmıyorlardı. Ama bu da değişti. Artık, liberalizm evrensellesirken, sosyalistler çevrelerine duvarlar örüyor. Fransızlar, 1981'de kendi saatlerine göre yaşamayı tercih ederken, Amerikalılar, İngilizler, Danimarkalılar, Belçikalılar, Hollandalılar, Almanlar ve Japonlar liberal saate ayak uyduruyorlardı. Fransa, üç yıldan beri, sanki saat farkıyla, geriden geliyor.

BİRİNCİ KISIM

BİR İDEOLOJİ PEŞİNDE

KİTLELERİN SONU

Londra. Tahminimin tersine, Frank Chapple bol sütlü kahve içiyordu. Bütün İngiliz sendikalarının güçlü federasyonu, "Trade Union Council" in Başkanı'nın (1984 yılı başında, TUC Başkanlığı'na, Frank Chapple'in yerine başkası getirildi. Chapple, halen Elektrikçiler Sendikası Genel Sekreteri (Electrical, Electronic Telecommunication and Plumbing Union) bana bira ya da Whisky, o da olmazsa çay ikram edeceğini düşünüyordum. Güçlü bir işçi ağzıyla konuşan bu dev yapılı adamın yüzü, yalnızca sütlü kahve yüzünden, böyle koyu kırmızı bir renk almamıştı herhalde. Doğrusu, Frank Chapple'in ses tonunu ve gülünçlüğü, koyu mavi takımının iyi kesimi ve "club" kravatı telafi ediyordu. İngiltere'de, sendikalar "Establishment" in bir parçası oldular. Artık, bunun böyle olduğu söylenemez. Kena- ra itilmelerinin nedeni, Muhafazakarların, 1979'da iktidara gelmesinden çok, gerçek bir iç çözülmeye bağlıdır: Sendikalar, dört yılda, iki milyon üye kaybetti!

Ama Chapple, üye sayısındaki bu dramatik düşüşü, klasik bir sav olan, sanayi- yideki gerileme ile açıklamamaktadır. Mütevazı kökeninin ve on altı yaşından beri yaptığı elektrik işçiliği deneyinin kendisine kazandırdığı yetkiyle, sendika- ların, çok faaliyet gösterip, yeterince düşünmedikleri için çöktüklerini söyle- mektedir. Sendikalar, kömür madenleri ya da dökümhaneler kapandığı için değil, geçmiş mücadele biçimlerine bağlı kaldıkları ve ferdiyetçi, sanayi sonrası bir toplumda yerlerini yeniden belirlemeyi beceremedikleri için ölmektedirler.

Chapple pek çıkış yolu da görmemektedir. Ona göre, sendikacılık ve sol, bundan kaçınmaları gerektiği halde, eski teknolojilere kesinlikle bağlanmış görünmektedirler; ayrıca, halkın hiçbir zaman tutmadığı ve yalnızca sosyal karışıklık isteyen amatör aşırılık yanlılarının işine yarayan, greve de kesin-likle bağlı görünürler. Chapple, İngiliz işçi sınıfı gibi, karışıklıktan hoş- lanmaz. Çalışma odasının duvarlarında çerçeveli bir tek fotoğraf vardır. Şiddet- li çatışmaların çıktığı bir gösterinin fotoğrafı. Bu bir grev sırasında değil, komünist üyeler, 1951'de, "Trade Union Council" den atıldıkları sırada çekilmiş bir resimdir, diye açıklamada bulunur.

Chapple'in gözü açılmıştır, ama mücadeleyi de bırakmamaktadır. Rollerini yeni baştan dağıtmayı tasarlamaktadır: İşverenler işletmelerini çekip çevir- sinler, muhafazakarlar yönetsinler, sendikalar da, kapitalizmin istikrarını bozmaya kalkışmadan, demokratik biçimde ücretlileri temsil etsinler! İşçi Partililer'den hiçbir şey beklemez. Solun sahip olmadığı tek şey, yeni fikir- lerdir, diye bağlar.

Birkaç gün sonra, Roma'da, İtalyan İşçileri Konfederasyonu genel sekre-teri Pierré Carniti, Frank Chapple'ı tekrarlararcasına, solda, ülkesindeki li-berallerin yeni dinamizmine cevap verebilecek bir "kültürel uyarılma" hareke- ti göremediğini ekliyordu. Ona göre, klasik sosyalizm, ekonomik etkinlik, sos-yal ahlak ve hakim kültür sahasında yenik düşmüştü. Carniti'yi dinlerken, ça-lışma odasının penceresinden, antik forumda, bana devrilecekmiş gibi gelen iki mermer sütunu inceliyordum.

Frank Chapple ve Pierré Carniti, Avrupa'nın iki ucunda, solu her yerde saran ideolojik karamsarlığı, tedirginlik duymadan ve açık terimlerle dile getirme cesaretini göstermektedirler. Şaşırtıcı bir rol değişimi sonucunda (Sağ ve sol arasındaki ideolojik rol değişiklikleri hakkında bak. Le Chassé-croisé, Guy Rossi-landi, Lattés 1979), kendisini hep ilerleme fikriyle özdeşleştirmiş olan sol, artık bundan endişelenmekte, liberal sağ ise kendisini parlak bir geleceğin kurucusu saymaktadır. Bazılarının yersiz bir şekilde "bunalım" diye adlandırdıkları şey, bu değişikliktir. Aslında, sözkonusu olan yalnızca, sosyalist ideolojinin bunalımıdır.

Ayrıca, solun geleneksel kurumlarıyla sınırlı kalmayan bu bunalım batı düzeninin en can alıcı noktasına kadar, hakim kanaatları alt üst etmektedir.

Trastevere mahallesinde, bir Roma yapısının kapı sundurması altında, üzerine kırmızı harfler kazınmış bir mermer levha, Katolik Kilisesi inançsızlar Sekreterliği'ne, "Secretarius Pro No Credentibus" a götürüyor. Issız dev koridorlar, yüksek tavanlı çalışma odaları, neredeyse soyutlaşan modern haçlar. Burada her şey şüphecilere güven vermek için yapılmış. Tam anlamıyla bir "Sekreterlik"teyiz. Şu sırada, sekreter, Paris piskoposluğunun eski piskopos yardımcısı Monsenyör Poupard'dır. İşte, yüzyıllar boyunca entellektüel akımlarda meydana gelen değişiklikleri değerlendiren, açık sözlü, Papa gibi sağlam yapı-
lı bir adam.

Bu yüksek din görevlisi, bütün dünyadaki piskoposlardan oluşan yaygın bir bilgi ağını kullanmaktadır. Onlara, düzenli olarak, papalık arması taşıyan kağıtlar üzerinde, uzun soru dizinleri yollar; aldığı cevapların tasnif edilmesiyle de, hakim kanaatlardaki dalgalanmaları öğrenir.

Populorum Progressio'nun, Paul Poupard tarafından bana sunulan yeni yorumunun kanıtı olduğu gibi, burada da liberalizme doğru bir yönelme vardır. 1967'de VI. Paul tarafından yayınlanan bu papalık genelgesi, o dönemde, Kilise'nin sosyal doktrininin, anti-kapitalist, hatta anti-liberal, ana metni olarak görülmüştü. Bugün, Monsenyör Poupard bana, "haksız yere, Kilise'nin liberal kapitalizmi mahkum ettiği sanıldı" demektedir. Gerçekte, genelge kötü okunmuştu! O zamanki Papa, yalnızca, "aşırı bir liberalizme" karşı dünyayı uyarıyordu. Demek ki, liberalizm değil, aşırılıklar mahkum ediliyordu; kelimelerden çok, öze dikkat edilseydi, daha uygun olurdu.

Monsenyör Poupard'ın bu yeni yorumundan, Kilise'nin liberalizme katılmaya hazır olduğu anlamını çıkarmamak gerekir. Yüksek din görevlisi, yalnızca, totalitarizme, toplumlarımızın bürokratlaştırılmasına, insanın kişiliğine yönelik saldırılara karşı, objektif bir ittifaka işaret etmektedir. Burada, yollar, birleşme zorunluluğu olmadan, paraleldir. Hatta Poupard, liberalizmdeki ilerlemelerin, inançsız, yalnızca maddi varlığa tutkun, Tanrı fikrine hiçbir yakınlık duymayacak kadar hür bir insan ahlakını güçlendirmesinden korkmaktadır.

Bununla birlikte, Populorum progressio'nun sözkonusu yeni yorumunda, Kilise'nin sosyal teorilerindeki bir bezginlik belirtisini ve doğrudan doğruya Vatikan'ın Hristiyanlar'la liberaller arasındaki yeni ittifakı kabulünde, bütün batı dünyası düşünce akımlarının allak bullak olmasının açık bir işaretini görmek mümkün mü?

80'li Yıllardaki Kopuş

Demek ki geriye dönüş köklü ve hemen hemen evrenseldir. Kısa bir dönemde, neredeyse anlık bir biçimde, çeşitli milletlerde meydana gelir. Onu politik terimlerle değerlendirmek gerekirse -bu da mutlaka en anlamlı ölçü değildir-, Muhafazakarlar, 1979'da İngiltere'de, 1980'de ABD'nde, 1982'de Almanya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'da iktidara geldiler. Fransa'da da, 1983 ilkbaharıyla sonbaharı arasında, sosyalistlerin, içten içe, bir tür yeni sol liberalizmine geçişleri gerçekleşti. Ülkemiz, ilk defa, hareketi başlatmıyor, törenle kapatıyordu: Sosyal-devletçilik yaşamıştı.

Gerçekten de, 80'li yılların başında, seçmen kitlesindeki kopuşlardan ya da devletçi doktrinlerin geçici bir başarısızlığından çok daha fazla şey dile gelir. Başka yerde olduğu gibi burada da, politikacılar, kendilerini aşan bir harekete, hakim ideolojideki kesin bir dönüşe ayak uydurmaya çalışırlar: bir tür muhafazakar ve liberal ihtilale. Bu, tarihi bir perspektif içinde değerlendirilirse, pekala bir ihtilaldir. Liberalizmin güçlü bir biçimde geri dönüşü, sağ partilerle sol partiler arasındaki geçici bir politik münavebeye denk düşmez. Ancak, önceki kırk yıl karşılaştırıldığında anlaşılabilecek olan, uzun bir yeni döneme girdik. Gerçekten de, kırk yıldan beri, iktidardaki partiler hangileri olursa olsun, bütün batı milletlerinde uygulanan tüm politikalar, çeşitli derecelerde, sosyal-devletçiydi.

Herşey, ikinci Dünya Savaşı sırasında başlamıştı. O sırada, Devlet bürokrasileri halkların kaderine el koydular ve o andan sonra, hiçbir zaman bundan tamamiyle vazgeçmediler. Batı toplumlarının böyle devletleştirilmesi, savaş çabalarının gerektirdiğinin çok ötesine geçmişti. Bazıları, daha savaşın içinde durumun farkına vardılar; bunun için de bayağı cesaretli olmak gerekiyordu. Bu anlamda, hala bombaların yağdığı Londra'da Avusturya kökenli bir İngiliz filozof olan Friedrich Von Hayek, 1943 yılı sonunda, büyük gürültü koparacak küçük bir kitap yayınladı: Kölelik Yolu. Hayek, Churchill'in milli birlik hükümetine saldıran bu sert metinde, toplumu devletleştirmek için savaş ekonomisi bahanesine sarılanları suçluyordu. Bu devletleştirmenin, demokratik ülkelerle totaliter ülkeler arasındaki bütün farkları yavaş yavaş yok etme tehlikesi taşıdığına değiniyordu. Son olarak da, bu devletçi eğilimin, sol kadar sağa da yayıldığını göstermek amacıyla, eserini, "bütün partilerdeki sosyalistlere" ithaf ediyordu...

Kölelik Yolu modern liberal analizin çıkış noktası olarak kalıyorsa da, o dönemde Hayek'in yalnız olmadığını belirtmek gerekir. İngiliz işverenler, daha 1942'de muhafazakar diye adlandırılan rejimlerde ilerleme kaydeden devletleştirmeye ve farkına vardıkları millileştirme tehlikelerine karşı kampanya açmak amacıyla, Aims of Industry adında bir kuruluş oluşturdular. Faaliyetini hala sürdüren Aims of Industry'yi, bugün, Bayan Thatcher'in sevgiyle, "my dear extremist" dediği ve hür teşebbüsün savunulması için sürekli kampanya yapan bir anarşist şair, Michael Aimes yönetmektedir (en ünlü kampanyalarından biri, işçi Partisi'nin, şeker sanayini millileştirmeye yönelik girişimine karşı verdiği mücadele oldu, Aims of Industry, satılan her parça şeker üstünde, serbest teşebbüs lehindeki düşüncelerini açıkladı). Dolayısıyla, daha başlangıçtan beri, işletmelerin başındakiler kadar entellektüeller de, devletçi tehdidin, yani daha çok sosyal-devletçi diye adlandıracağım ve o sırada, her yerde, aynı zamanda bütün partileri saran şu eğilimin farkına varmışlardı. Söz konusu eğilim, kırk yıl boyunca, hem politikayı hem de kâfaları fethedecek, liberal söylevi neredeyse uygunsuz, hatta arkaik kılacak kadar geliyecekti. Artık, insancıl hiçbir yanı kalmadığı düşünülen "vahşi" bir kapitalizmle, bir Devlet kapitalizmine pek benzeyen neo-liberalizm arasında hiç fark gözetilmemeye başlanıyordu. Böylece, savaştan buyana, bütün

Batı'da, muhafazakar, liberal, cumhuriyetçi, hristiyan-demokrat, sosyalist devletçiler tanındı.

Bir nesil boyunca, bütün hükümetler, gerçekten de, aynı ideolojiyi az çok paylaştılar. 80'li yıllara kadar, partiler arasındaki muhalefet ve münavebeler, hep bu ortak kanaatlar çerçevesi içinde kaldı. Batı demokrasilerinde, o sırada, aşırıların dışında, politik sınıfın tamamı aslında aynı şeyi düşünüyordu. Bu sınıf, solun kestirmeden, sağın ise belli bir düzenli ilerleme sayesinde, az çok hızla ulaşmayı tasarladığı bir tür toplum idealini paylaşmaktaydı. Sol da sağ da Devlet'e katıksız bir güven duyuyordu. Bu ortak ideal, ekonomik refahla, sosyal adaleti uyumlu biçimde kaynaştıracak gibi görünüyordu: Devletçi merkezileştirme, eğitimde demokratikleşme, düzenli artan vergilendirme, sosyal bölüştürme. 1944'de başlayan bu uzun dönem boyunca, hükümetler arası münavebe, izlenen politikaları hiçbir zaman temelden değiştirmede. Yalnızca herbirinin izlediği politikadaki değişikliklere bakarak, Fransa'nın İngiltere'nin, ABD'nin, Almanya'nın, İskandinav ülkelerinin yakın tarihini incelemeye girişsek ve hatta işin içine her hükümetin program ve söylevlerini katsak, oy veren çoğunlukta meydana gelen değişiklikleri kesin kopukluklar olarak belirlemekte çok zorluk çekeriz.

Ekonomik politika, bu mütecanis yapı açısından, özellikle açıklayıcıdır. Bütün taraflar, kırk yıl boyunca, aynı teoriyi paylaştılar: Devlet müdahalelerini, istihdam ve büyümenin garantisi olarak, bilimsel açıdan haklı çıkarma iddiasındaki Keynesçilik, o dönemde, pek az insan, bu teoriye karşı çıkacaktır. Aralarında, Fransa'daki en ileri görüşlülerden, pek az ya da kötü anlaşılan Jacques Rueff'i sayalım. Bütün ülkelerde sağ ve solun yaptığı bir başka ortak hata da şuydu: Bugün herkesin geri getirmeye çalıştığı, üniversite ve orta öğretim düzeyindeki ayıklamanın kaldırılması. Artık sona ermiş olan şey, bu uzun sosyal-devletçilik dönemidir.

Demek ki, 80'li yıllardaki kopuş, partiler arasındaki kısa bir münavebe içinde meydana gelmemiş, politik sınıfın tamamı, ortak bir kanaatlar bütününden, yeni bir bütüne geçtiği için meydana gelmiştir. İşte, hepsi sosyal-demokratken, hepsi, aynı anda, her yerde liberal oluveren politikacılar. Herkes sosyalist parolasının yerini, bütün partilerin yeni parolası herkes liberal atmaktadır. Bu aykırı durum, Fransa'dan başlayarak, batı demokrasilerinin çoğunda görülmektedir. François Mitterand, üç yıllık bir iktidar uygulaması sonunda, söylevini, pazar ekonomisine, devletleştirmeye son verilmesine, ferdi teşebbüse ve vergilerin indirilmesine yönelik olarak değiştirdi. Bunun kadar anlamlı bir olay daha var: Hükümete, devletçilik karşıtı bir mücadeleyle direndiklerini pek görmediğimiz muhalefet partileri de, birdenbire, katıksız liberaller olarak ortaya çıkmakta. Demek ki, bu, ülkemiz için, kitle halinde bir geriye dönüş, sağda olsun solda olsun, bütün gerçekçi kesimlerin yeni liberalizme ortak bir katılımıdır.

Daha önce benzeri görülmemiş yaygınlıktaki bu tarihi geriye dönüş, yalnızca taktik düşüncelerle açıklanamaz. Tarihi ve coğrafi çakışmaların ya da rastlantıların sayısı fazla yüksektir. Birkaç yılda, bütün Batı bu etki altına girdi. Ayrıca, sözkonusu değişikliği değerlendirebilecek ve onun hakkındaki teorik doğrulamalar sunabilecek yeterince entellektüel (özellikle solda) var. Ayıklamadan yana olan, Üniversiteyi kurtarmak için (Seuil-1984) adlı kitabın yazarı Laurent Schwartz'ın ve Üçüncü İttifak (Fayard-1984) adlı kitabın yazarı Max Gallo'nun dikkati çeken tavırları, bu yoldan, sosyalist fikri son bir defa yenilemeye yöneliktir. İkisi de, liberallerin temel değerlerine sahip çıkmaya çalışmaktadır: Özellikle, seçkinlerin itici gücünün tanınması.

Ama Max Gallo, istediği kadar, Fransız solunun hep ferdiyetçilikten yana olduğunu yazsın, yanlıştır bu. Fransız solu, her şeyden önce, kitlelerin, halkın yaratıcı rolüne öncelik veriyordu. Sosyalizm bugüne kadar, tarihinin hiçbir döneminde, işletmelerin başında bulunanları, üniversitelere girecekler arasında yapılacak ayıklamayı, serbest pazarı, devlet karşıtlığını, şimdi yaptığı gibi göklere çıkarmamıştı. Bunlar, ideolojik bir küçük yama ya da hürriyetçi ve özyönetimci bir geleneğin hafif dürtüsünden ibaret olabilir, ama her durumda, sürekli olduğu kadar da köklü nedenler yüzünden, eski solun işi bitmiştir.

Sahte Bunalım

Bana göre, ekonomik bunalım, genellikle ileri sürülen düşüncenin tersine, bu geriye dönüşün temel nedeni değildir. Daha önce de başka ağır ekonomik kazalar gerçekleşti, ancak böylesine açık ideolojik sonuçlar ortaya çıkmadı. Ama, özellikle, liberalizmin, hemen hemen bütün sınai dünyada, bunalıma cevap olarak birdenbire ortaya çıkmasının nedeni anlaşılamamaktadır; oysa, böyle durumlarda, halkların tabii eğilimi, Koruyucu-Devlet'in kucağına sığınmaktır. Mantıken, söz konusu bunalım, 30'lu yıllarda da olduğu gibi, daha fazla devletçiliğe yol açmalıydı.

Bunalım, devletçi çözümlerin deneysel başarısızlığının ortaya çıkmasına yaradı denilebilir mi? Teoride, sosyal-devletçiliğin, bir büyüme açıklaması değil, bir bölüştürme ideolojisi olduğu biliniyordu; demek ki, bunalım, sosyal devletçiliğe, geniş çaplı bir doğrulama getirmeliydi.

Aynı şekilde, sosyal koruma sistemlerinin ve Koruyucu-Devlet'in mali bunalımı, devletçiliğin iç hatalarını açığa çıkarır, ama, onun birdenbire olduğu kadar, toptan reddedilmesini de açıklamaz. Vergi kayıpları ve sosyal kayıplar, genelleşmiş bir güvensizlik reaksiyonuna yol açan herhangi bir psikolojik eşliği aşacak boyutlarda artmamıştır. Bu konudaki ilerleme, ülkelere göre değişerek, belirsiz biçimde gerçekleşmiş ve hacim değiştirirken mahiyet değiştirmemiştir. Daha şı, Koruyucu-Devlet'in gerçek iflası henüz başlamamıştır ve yalnızca uzmanları ilgilendirmektedir; kamuoyunun tamamı daha bunun farkına varmış değildir. Demek ki, evrensel yeni devlet karşıtlığının, basit bir psikolojik etki ya da buhran etkisinden çok daha köklü nedenlere cevap verdiğini sanıyorum.

Kitleler çağının sonu

Mikro-enformatikle, mikro-biyolojinin, yani sonsuzca küçük olanla sonsuzca güçlü olan arasındaki birleşmenin, temsil ettiği bir teknolojik ihtilal yaşadığımızı hepimiz hissediyoruz. Bunun sonucu, toplumun kitlesel yapısındaki bir çözülmedir. Elden geldiğince çok zenginlik yaratılması için, belli bir yerde, hep daha fazla ferdin toplanmasını gerektiren, kitleler çağından çıkıyoruz. Fabrika, zincir, makina, üretim ve hayat tarzlarının standardizasyonu, şehirlerde yığılma, iş saatlerindeki ve günlük, haftalık dinlenme saatlerindeki yoğunlaşma; bunlar, ekonomik ilerlemenin şartları ve aynı zamanda sonuçlarıydı. Mikro-elektronik ve robotlaşmanın üretimde gerçekleştirdikleri ihtilal sayesinde, bütün bunların artık gereği kalmamıştır.

İletişim alanında da aynı sarsıntı meydana gelmiştir. Mass media'lar çağının yerini mikro-media'lar almaktadır; yerel radyolar, sayısız televizyon programları (ABD'nde, üç büyük milli televizyon kanalının (ABC, CBS, NBC-seyirci oranı artık yüzde 40'ın üstüne çıkamamaktadır; geri kalan seyirciler, 300'den fazla değişik program arasında bölünmektedir), interactive kablo, izleyicilerinin bölünmesi. Bilginin dolaşımında olduğu gibi üretimde de, her fert.

böylece özel bir yer ve anlam kazanmaktadır. Kitlesele yapıdaki bu çözölme, bütün sosyal teşkilatları etkilemiştir. Kitle partileri ve büyük sendikalar geri çekilmekte, basit sloganlar ve meselelerle yığınları seferber etmeyi artık becerememektedirler. Kiliseler bile, mezheplerin ve evanjelist hareketlerin pek işine gelen sayısız akımları doğurarak, parçalanmaktadır. Hiyerarşik modelle göre teşkilatlanmış büyük işletmeler çöküp, yok olurken, rakip ve dağınık küçük birimler temelinde, yeni ekonomik faaliyetler düzenlemektedir. Yalnızca Devletler bürokratik modele sadık kalmışlardır, ama onlar da kötü işlemektedirler.

Bu parçalanmayı belirleyen şey, teknolojik değişiklikler ve tabi, artık fertleri daha özerk ve sorumlu kılmış olan, eğitimdeki yoğun ilerlemelerdir. Davranışlar, sosyal tavırlar, modalar sonsuz bir çeşitlilik kazanmakta, hiçbir kurala boyun eğmemektedirler. İtalyanlar'ın "parçalı toplum" diye adlandırdıkları bir toplumsal döneme girmiş bulunuyoruz.

Kitleleri kayıran ideolojik sistemler, artık, çağın bu yeni havasına ayak uyduramamaktadır. Halkı, proletaryayı, emekçiyi, bireyin üstüne yerleştiren tüm söylev, olağanüstü eskimiş sayılmaktadır. Aksine, ferdi teşebbüslere dayanan ve toplumu bu teşebbüslerin sonucu olarak yorumlayan, liberal düşünce, yeni bir güncellik kazanmaktadır.

Sonuçta, buhran diye adlandırılan şey, özellikle, bir Devlet ve onun müdahale biçimleri buhranıdır. Tabi, sosyal-devletçiler, düzenleyicisi oldukları olaylar yüzünden sarsılmışlardır. Kendi kendilerini sorumlu tutmadıkları sürece, buhrana hiçbir esaslı açıklama getiremeyeceklerdir. Buna karşılık, liberaller için, buhranın, şahsın gerçekliğiyle kitlelerin şu soyut mahiyeti arasındaki bir çatışmanın sonucu olduğu açıktır. Devletçilik, bütün uyarılma mekanizmalarını tıkayarak, batı toplumlarını, felç olmanın ya da dağılmanın eşiğine getirmiştir.

Bu yeni şemalar bütün bilimleri de etkilemişlerdir. Tarih, fiziki bilimler ve biyoloji incelemelerinde, rasyonel büyük açıklamalar, rastlantının, kazanın, bilinemeyenin lehine gerilemektedir. Emmanuel Le Roy Ladurie, "Tarihin kendi mantığı vardır, ama onu bilmiyoruz", demektedir. Geleneksel biçimde pozitivist olan sol, dünyayı bir ilerleme mantığından yola çıkarak yönetebileceğini sanırken, onun kanunlarını kavrayamıyoruz bile. Böylesine karşsızlık, hükümet adamları gibi bilim adamlarını da olgular karşısında doğrudan doğruya liberalizmin tabiatında varolan bir alçakgönüllülüğe itmektedir.

Karşı çıkış mirası

Bana göre, Batı'nın en geleneksel değerlerine doğru bu geriye dönüşe eklenen, karşı çıkış yıllarından kalma miras da, yeni devlet karşıtlığını açıklamaktadır. 60'lı yılların sonunda -bütün batı dünyasında-, bir öğrenci neslinin seçkinleri, büyüklerini sarstıktan sonra, büyük bir hızla uslanıp, toplum içinde eridi. Bu ayaklanmanın, önce, hiyerarşi ve bürokrasiye karşı çıktığını hatırlatmak yerinde olur. Hareket, politik açıdan olduğu kadar entelektüel açıdan da, sosyalizmin dogmatik karışıklığını suçlayarak, şiddetle anti-marxist olmuştu. Bugün bu nesil, olgunluğa, sorumluluklar çağına erişmiştir; yönetmekte, eğitmektedir. Zorunlu olarak da, başlangıçtaki kanaatları içinde hala koruduğu şeyleri yaymaktadır. Bu isyancılardan bazıları, şüphesiz, kaldığı kadarıyla, pasifist, ekolojist, goşist akımları beslemeye devam etmektedir. Başkaları, özellikle ABD'nde dini entegrizme kaymaktadır. Ama aralarından çoğu, dün olduğu gibi bugün de, adsız sansızdır. Gerçekten de, onlar, sorumluluk mevkilerine erişmişlerdir ve bu konuda ne düşündüklerini öğrenmek

için, Fransa'da Mayıs 1968 mirasını çekip çeviren basına göz atmak uygun olur; özellikle de üç yayına: Libération, Actuel ve Autrement.

Bunlar, polis Devleti, müdahaleci Devlet, bürokratik Devlet gibi, hangi şekil altında olursa olsun, Devlet'ten nefret ederler. Onları büyüleyen şeyler, gelecek, teknoloji, maceradır. Autrement gibi bir derginin, "Kendi iş yerini kurmak", "20 yaşında işveren olmak" başlıklı özel sayılarını artırması ve bütün Fransa'da, "yönetim butikleri" açması pek anlamlıdır. Aynı şekilde, California'da, Silicon Valley'de servet yapan mucitlerin çoğu, sonradan enformatiği benimsemiş olan, Berkeley ya da Stanford kampüsünün eski isyancılarıdır. Bu yeni basındaki Fransız işverenler, gazetelerini kapitalist firmalar gibi yönetmektedirler ve kendileri de işverenlerin görünümüne bürünmüşlerdir: Koyu takım elbiseler ve purolar. İster bir geriye dönüş ya da bir alay söz konusu olsun, Devlet'e saldırırken takındıkları tavır, ferdi teşebbüsü itibarına kavuşturmaktadır. Alain Minc bunlara "altmış sekizli kapitalistler" diyor ve onlar, sanki düpedüz liberal olmaya karar veremezlermiş gibi bir "sol liberalizmi"nin öncüleri sayıyor.

Son olarak da, bu isyancıların batı toplumlarında dolaşmasına bakarsak, belki, söz konusu geriye dönüşün, neden tam da 80'li yıllarda gerçekleştiğini anlayabiliriz.

Öğrenci ayaklanmasının, kırklı yılların baby-boom neslinin eseri olduğunu hatırlayalım. Bu nesil, sadece kitlesel baskısıyla, üniversiteleri ve gelenekleri paramparça etti. Aynı nesil, işletmelere girerek, işveren otoritarizmini ve hiyerarşik kadroları çatlattı. İş dünyasına, o güne kadar tanınmayan, bir ifade hürriyeti soktu. İşte, şimdi de, kırklı yıllarda doğan bu çocuklar, batı dünyasının politik ve kültürel yönetimini ellerine geçiriyorlar; bizi 80'li yıllar dönemecine saptıranlar onlardır. Sosyal-devletçi modelin, artık, bu yeni neslin ferdi değerlerine ve özlemlerine uygun düşmediği açıktır. Ama liberalizm de, tarihi göndermelerinde, söylevinde, gedikli temsilcilerinin sınıfsal reflekslerinde, sosyal-devletçilik kadar arkaik görünmektedir. Böylece bir dünyanın sonunu yeni bir dünyanın doğuşu karşılamaktadır; ama söz konusu yeni dünyanın kaderinin çizilmesine daha çok var.

EFSANELERİN DÖNÜŞÜ

Liberalizm, kimbilir hangi tabii münavebe prensibi adına, çökmekte olan sosyal-devletçiliğin yerini kendiliğinden almayacaktır. Sosyal-devletçiliğin yıkıntıları üzerinde, daha az rasyonel ütopyalar da, kendilerine bir yol açmaktadırlar. Şüphesiz, görünüşte, her şey sakindir, hatta fazla sakın, Berkeley'den, Oxford'a Stockholm'den Erlangen'e, Tokyo'dan Paris'e, öğrenci ayaklanmalarının izlediği yolu onbeş yıl sonra yeniden izlerken, insanı sarsan şey, ideolojik açıdan silik bir gençliğin politikadan uzaklaştırılmış olmasıdır. Her yerde huzur ve devamlılık hüküm sürmektedir. Görünüşte, bu milyonlarca öğrenci, yalnızca çalışmaları ve şahsi başarılarıyla ilgileneceklerdir; bunlar, ABD'de me-generation, ben-nesli denen topluluğu oluşturmaktadırlar. Japonya'da, onlara, "dalgalanan gençlik" denmektedir. Bu politik uzaklaşmanın benzeri hiç görülmemiştir. Marx öldü, onun hakkından Solzenitsin geldi. Marcuse de unutuldu; öğrencilerin geleceği hazırlayıcı bir "sınıf" oluşturabileceği fikri bile tamamiyle değerini kaybetti. Artık, söze ya da giyime ilişkin her türlü kışkırtma hiçbir ilgi uyandırmamakta. Gençler için, gelecek geriye yöneliktir: clean olalım, preppie giyinelim, iyi bir iş bulalım ve bir aile kuralım. Ama ben, görünüşteki bu yavaş huzurun ardında, kutsal olanın, dogmanın ve ideolojinin çöküşü üzerine, onların yerine koyulacak bir şeyler arandığını, yeniden efsaneler oluşturulduğunu gördüm.

Tören adetlerinin geri dönüşü

Nuremberg'de Roma dilleri uzmanı, 38 yaşındaki ağırbaşlı Dr.Hans Rummenhohl, saat yirmiyi geçince bambaşka bir insan oluveriyor. İşte, gizli işler çeviren bir adam havasıyla, St.Lorent katedraliyle Kaiserburg kuleleri arasında, eski şehrin bir mahzenine, daracık bir merdivenden iniyor. Zil sesi ve dahili telefondan gelen cızırtılı ses. Parola "Cimbria"dır! Artık Rummenhohl ismini değiştirmiş ve Fabricius olmuştur; beyaz, mavi, kırmızı kenarlı, kırmızı kadifeden bir başlık giymiştir; ceketinin altında, Bavyera ve Nuremberg renkleri olan beyaz, mavi, kırmızı bir eşarp vardır; kemerinde bir yığın madalya ve şerit taşımaktadır. Fabricius, XIX yy'ın ilk yıllarından beri sürdürülen bir adete uyarak, Cimbria korporasyonu hoch officiellle Kneipe'sine, üniversitenin sömestr açılışında yapılan büyük toplantıya katılmaya hazırdır.

Dünyanın Alman gençliğini sakallı pasifistlerden ve sandaletli ekolojistlerden ibaret gördüğü bir sırada, bence, en önemli olay, korporasyonların yeniden dirilişidir. Bilinebildiği kadarıyla, öğrencilerin yüzde 10'nu bu cemiyetlerden birine ya da ötekine üyedir. Almanya'da ve Avusturya'da böyle binlerce cemiyet bulunmaktadır, yalnızca Nuremberg şehrinde ise onbeş. Buna karışık, alternatif denen ekolojist ve pasifist hareketler 100.000 militandan fazlasını toplayamıyor; öte yanda, 150.000 gencin dini bir mezhebin üyesi olduğu sanılıyor (Köln'de sosyolog olan profesör Scheuch'ın tahmini).

Fabricius buraya her çarşamba geliyor ve üniversitedeki meslektaşları Zeus, Prometeus, Max ve Mefisto'yla, henüz üst rütbelere yükselmemiş olan toy öğrencilerle, yani Fuxe'lerle ve onların ağabeyleri Alten Herren'lerle karşılaşıyor. Demek ki, yüz kadar üyesi olan topluluk -sadece erkekler-, tüm nesilleri bir araya getirmekte ve bir korporasyona üye olan ömrünün sonuna kadar orada kalmaktadır.

Bayraklar, kılıçlar ve içi doldurulmuş hayvanlardan oluşan bir dekor altında, uzun ortak masanın bir ucunda, oturumu yöneten üç görevli, lal rengi şeritli ceket giymişlerdir. Masala indirilen güçlü kılıç darbelerinin noktaladığı, latince kalıplaşmış sözlerle, çalışmaların başlatılmasını emrederler(-Birkaç korporasyonda, kılıçla düello (die Mensur)gelenği yeniden canlandırıldı. Geçen yüzyılda, yüzdeki bir yara iziyle düellodan çıkmak en uygun olan şeydi. Bugün düello, yapanlar, yüzlerini maskelerle kapatırlar.) Uzun gecede, toy delikanlılar çok ciddi bir dizi kısa konuşma yaparlar, şahsi tefekküre ayrılan sessizlik anları olur, her kafadan bir sesin çıktığı gürültülü dakikaların adı "kollok-yum"dur; özellikle de, tabiatı, ağaçları, dostluğu, Almanya'yı, Rhein'i ve ölümü yücelten birçok geleneksel şarkı söylenir. Basit bir ritmle, bağıra çağıra söylenen koro bölümlerine, Alten Herren'lerin eskibir piyanoda bastıkları sert akorlar eşlik eder. Birkaç toy Fuxe'e büyük bira bardaklarını, hiç zaman kaybetmeden yeniden doldurma görevi verilir ve bu bardaklar, çeşitli kutlama bahaneleri icat edilerek, bir dikiste boşaltılır.

Ama, bu toplantıyı, yalnızca içmek için bir fırsat ya da erkeklerarası sıradan bir dostluk gibi görmek çok basit olacaktır. Açıklamalarda bulunmayı seven Fabricius için, korporatizm, sol ideolojilerin aksine, politikadan tamamen uzaklaştırılmış bir cevaptır. Doğrudan doğruya tarikat Sözleşmesi terimlerine göre, Cimbria üyelerinin arzusu yalnızca, insan olarak mükemmelleşmek ve yardımlaşmaktır. Dünyayı değiştirmeyi hiç mi hiç istemezler. Amaçları köklü bir biçimde ferdietçidir: şahsi kalite arayışı ve toplumun hiç gündeme getirilmemesi. Dahası, Korporasyon, dostlarının Zeus dedikleri tarih profesörü Başkan Dieter Henke'nin kullandığı sözlerle, yalnızca "normal" gençleri bünyesinde almaktadır. "Normallik", pasifist gençliğin dile getirdiği, geleneksel toplumdan kopma isteğinin, karşıtı olan bir tavidir. Ama Korporasyon, daha çok yarım yüzyıl boyunca kitleleştirme yoluyla yerel özelliklerin ezilmesine karşı bir reaksiyon olarak, tören adetleri ve değerleriyle, sosyal bir kardeşliği yeniden kurma isteğini açıkca vurgulamaktadır. Bu açıdan, Alman üniversiteleri, her türlü şahsi alışveriş imkanını kaybetmiş öğrenci yığınlarına, standartlaşmış ve kimliksiz bir eğitim vererek, kitleleştirmeyi doruğuna vardırmışlardır. Demek ki, artık korporasyonlarda, dostluklar, öğrenci-hoca ilişkileri kurulacak, hatta babayla oğul barışacaktır. Zeus, Cimbria'ya aile içinde bir süredir konuşmadığı 18 yaşındaki oğlunu aldı. Böylece, senli benli konuşmanın mecburi olduğu, Nuremberg'teki bu mahzende, topluluğa girenler için, Cimbria'nın üç renginin temsil ettiği geleneksel bir cemiyet yeniden kurulmaktadır: bağlılık için mayi, dostluk için kırmızı, onur için beyaz.

Köklerin peşinde

Sonuçta, korporatizm, ekoloji ve pasifizm, Alman gençleri için, Germen kaynaklarına dönüş konusunda büyük bir ihtiyacın gizli tezahürlerinden başka şey değildir (-Kaynaklara dönüş arzusu, Almanlar'da, 1984 ilkbaharında, ağaç hastalıkları konusunda milli bir kaygıyla, şaşırtıcı biçimde, ortaya çıkıyordu. Bu konu, basında, diğer bütün konuları bastırmış gibiydi); en azından, muhafazakar ve milliyetçi olduğunu açıkca söylerken gördüğüm tek Alman entellektüel Armin Mohmer'in tavrı budur. Eski Paris basın muhabiri olan, 1940'da Alman ordusuna gönüllü olarak giren, uzun süre yazar Ernst

Jünger'in özel sekreterliğini yapan İsviçreli Mohler, artık, Münih'te, Siemens işletmesinin mali destek sağladığı, bir tür seminere başkanlık yapmaktadır. Siemens Vakfı, Bavyera krallarının eski şatafatlı ikametgahı Nymphenburg şatosunun bir kanadında bulunmaktadır. Buraya, Almanya'nın dört bir köşesinden, üniversite mensupları, gazeteciler kaynaklarını bulmaya gelmekte ve bir tür "Alman Gaullizm"i olarak tanımlanan yeni bir milliyetçiliğin gerekliliği konusunda, Mohler'in konuşmalarını dinlemektedirler. Mohler, Marxizm'in ideolojik çöküşü yüzünden ne yapacağını şaşırmış, Avrupa'nın teknokratik karakteri yüzünden bezginliğe kapılmış, ekonomik büyümeye ilgi duymayan, Alman gençliğinin içinde bulunduğu şaşkınlığa, burada bir çare bulunduğunu düşünmektedir. Bu gençliğe, rüyalar, efsaneler gereklidir.

Tuhaftır, Mohler'in en ateşli yandaşı Paris'te çıktı. Alain de Benoist adlı bir yazar, Mohler'in tarif ettiği modeli temel alarak, Yahudi-Hristiyan geleneğine karşı olan ve Kelt efsanelerine dayanan, muhafazakar ve milliyetçi bir hareket oluşturdu: "Yeni Sağ". Demek ki, sosyal devletçiliğin yıkıntıları üzerinde efsanelerin yeniden doğuşu, yalnızca Almanya'yı ilgilendirmiyor. Kim bilir hangi tarihi alinyazısı yüzünden, milliyetçi hayallerin toprağı bir tek bu ülke değildir.

Aynı şekilde, Pazar günü öğleden sonra, Tokyo'nun geniş caddelerinde, artık, İkinci Dünya Savaşı'ndan ilham alınarak dikilmiş mavi üniformalı gençlerin, askeri tarzda açık kamyonlara binerek hızla geçtikleri ve güneşli bayrağı salladıklarını görmek mümkündür. Güçlü megafonlarla, Tenno Banzai, "İmparator bin yıl yaşasın!" diye bağırırlar. Bu, Japon emperyalistlerin toplanma çağrısıdır. Sahne, kötü bir Hollywood filmini hatırlatmakta ve yoldan geçenler bunu görmemiş gibi yaparlarken, daha yaşlı olanlar, sinirli ya da onaylamayan bir tavır takınmaktadırlar.

Tabii sözkonusu gösteriler önemsiz görülebilir, onları çizgi dışında bırakan bir seçim yüzdesi çıkarılabilir, Yeşiller Bundestag'a girdiğinden beri Alman alternatif gençlik hareketinin sadece, bozguna uğramış bir avuç insan tarafından temsil edildiği ya da Japon emperyalistlerin hiçbir yere varamayacağı düşünülebilir. Bu yenilmiş ülkeler gençliği içinde görülen aşırılığın, 1945'ten beri kimliğinden mahrum bırakılmış bir nesil açısından, milliyetçi bir yenilenmenin işareti olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, tekrarlayalım ki, sözkonusu olan yalnızca yenilmiş ülkeler değildir.

ABD'nde, öğrenciler, üniversite tahsili boyunca kolektif bir hayat sürecekları ve kendi kendilerine yönettikleri geniş evlere, "Kardeşlikler" e yeniden dönmektedirler. Genellikle, başharfleriyle gösterilen bu Kardeşlikler, on yıldan beri, şahsi konut ya da pansiyonlar lehine, tamamiyle terk edilmişlerdi. Bunlara girmek, topluluk birliğini körükleyen, özel giriş törenlerinden geçilmesini gerektirmektedir. Deniz piyadelerinin Beyrut ve Grenada'da giriştikleri harekattan beri, kampüslerde ve kolejlerde, talim elbisesi ve kısa saçlarla, "GI"look'un moda olduğu görülebilir. Öğrenciler, yeniden gönüllü olarak askeri hazırlık derslerini izlemektedirler; daha üç sene önce, böyle bir şey düşünülemezdi bile. Son olarak da, özellikle gençler içinde fundamentalist kiliselerin başarısıyla, köklü Amerika'nın revival'ıyla, büyük dini atılımla, milli topluluğun yüceltilmesine atılan, muazzam bir inanç ihtiyacının ortaya çıktığı açıktır.

İngiltere'de 60'lı yıllarda bir kural olan, öğrenci ve entellektüellerin pasifizmini, Falkland savaşının heyecanı silip süpürdü. Bana göre, İngiliz milliyetçiliğinin güçlü bir biçimde geri dönüşü, Batı'daki yeni eğilimlerin en kayda değer gönümlerinden biridir. Üstelik, İngiltere bize bunun ideolojik bir doğrulamasını da sunmaktadır.

Ebedi İngiliz

Glisin kaplı sevimli tuğladan evcikleri, gösterişli bahçe ve pub'larıyla, Wareham'da, köklü İngiltere'deyiz. Biracılar, güneş yüzünü biraz gösterdiğinde, biralarını bitirmek için, nehrin üstündeki köprünün korkuluklarına dayanmaya gelmekte. Birçok İngiliz köyü gibi, Wareham'da da en az üç kilise vardı. Wesleyen şapel son zamanlarda hırdavatçı dükkanına dönüştürülmüş, metodist kilise de terkedilmiştir. Ama bu pazar sabahı, dört köşe taşlardan yapılmış bir çan kulesi olan Anglikan kilisesi müminlerle dolup taşmakta.

İngiltere Kilisesi'ne bu dönüş anlamlıdır. Hiyerarşik otorite kabul etmedikleri için, konformist olmayanlar diye adlandırılmış iki dini topluluk, geleneksel dini teamül lehine, bir kenara itilmişlerdir. Ve, Londra'da, Anglikan piskoposların ilerlemeciliğe kaydıkları doğruysa bile, haber, bu kırsal kilise bölgesi papazına henüz ulaşmamıştır. O, en gelenekçi ayin usulünü harfiyen takip etmektedir. Ayından sonra, Wareham pub'ında, önünde bir tabak lahanalı domuz eti, bir bardak sherry ve bir barda bira bulunan, Wareham'lı din adamlarının en ünlüsü Michael Oakeshott, gülümseyerek, hemşehrilerinin dini konformizmindeki garip güncellik üstüne birkaç açıklamada bulundu.

İngiltere dışında hemen hemen tanınmayan Michael Oakeshott, ülkesinde, milli bir gurur kaynağı, Thatcherizm'in fikir babası sayılmaktadır. Entellektüeller, politikacılar, ekonomistler hiç durmadan ona gönderme yaparlar, Görünüşe bakılırsa, tek başına, muhafazakar ihtilalin ideolojik desteği olmuştur; besbelli ihraç edilemeyecek bir düşünürdür ve zaten, eserleri hemen hemen hiçbir yabancı dile çevrilmemiştir. Ayrı renklerde üç yün kazak giyen ve kahverengi kadifeden bir denizci kasketini başına geçiren bu 80 yaşındaki adam, ne entellektüel canlılığından, ne de üstü açılan yeşil renkli MG'nin direksiyonunda kanıtladığı ustalıktan bir şey kaybetmemiştir. Kelimeleri ağızda yuvarlayarak konuşması ileri yaşının bir işareti değil, yalnızca en iyi okullarda yetişmiş İngiliz seçkinlerinin peltek üslubunun sonucudur.

Oakeshott kendisini sürekli bir öğrenci olarak tanımlamaktan hoşlanır ve gerçekten de, İngiliz ekonomistlerini yetiştiren London School of Economics ve Cambridge'te otuz yıl geçirmiştir. Oakeshott sisteminin eksen, kültürel devamlılık kavramıdır. Cook'un yolculuklarından alınma bir küçük hikayeyle, bunun anlamını bana açıklamaktadır. Polynesia adalarına varan kaşif, karaya çıkmak için çok acele eden denizcilerine şöyle demiştir: "Beyler, İngiliz olduğunuzu unutmayın". Cook'un bu uyarısında, şüphesiz bir kültürel üstünlük işareti, ama aynı zamanda da, ahlaki zorunlulukların hatırlatılması vardı. Oakeshott'a göre, bir halkın özü bunda yatar. Her millet, tamamiyle davranışlarımızda yer etmiş, kesin olarak belirtilmesi zor, yazılı olmayan, asgari bir kurallar bütününe, kendine özgü ahlaki kanunlara sahiptir. İngiltere için bu kurallar bütününi özetlemek gerekirse, Oakeshott'a göre şöyle demek gerekecektir: Don't be rude! -Her türlü kabalıktan kaçının!-. Ama bu ahlaki kanunlar kendiliğinden oluşmamıştır; onlar, bir milletin tarihi deneyinin ürünüdür. Demek ki gelişebilirler. Ama, pek yavaş. Muhafazakar filozof, bundan, kültürel devamlılıktaki her kopukluğun felaket getireceği sonucunu çıkarmaktadır. Ahlaki kanunlarımıza karşı çıkan ihtilalciler, bunu daha iyi bir topluma ulaşmak için değil, yalnızca, bu biçimiyle, toplumda şahsen mutsuz olduklarından yapmaktadırlar.

işte bu nedenle de, dünyamızı suçlamak için sözü öylesine uzatmakta, konu tasarılarına gelince de böylesine verimsiz kalmaktadırlar! XVII yy.'dan beri ihtilal yapmamış olan İngilizler, bunu, diğer milletlerden daha iyi bileceklerdir. Oakeshott bugün sosyal ihtilale eğilim gösteren İşçi Partisi hareketinin, İngiliz hareketi olmadığını düşünür. Ama, ahlaki kanunlarımız da, doğrudan doğruya Kanun'un, yani Parlamentolar tarafından onaylanan ve doğrusunu söylemek gerekirse, kanun fikrinin saptırılmasından başka şey olmayan Kanun'un tehdidi altındadır.

Burada, Oakeshott düşüncesinin can alıcı noktasında ve şüphesiz, doğrudan doğruya muhafazakarlığın can alıcı noktasındayız. Muhafazakarlar için, tabii hak yoktur, ferdin bütün hakları gerçekte kanunlar tarafından yaratılmıştır; bu yüzden, yalnızca bütün fertler için geçerli ve benzer kanunlar yapmak önem kazanmaktadır. Kanunlar şartlara bağlı ya da kavramsal oldukları anda, artık kanun adını hak etmezler. Üstelik, Oakeshott'a göre, kanunun tek doğrulamasının ahlaki nitelikte olması gerekecektir. Kanun, milletin ahlaki devamlılığı içinde yer almakta mıdır, yoksa onunla çelişmekte midir? Kanun koyucunun kendi kendine soracağı soru bu olmalıdır. Oakeshott, Hukuk Devleti prensibinin (the rule of law) bir soyutlamadan başka şey olmadığını bilmektedir; ama bu soyutlama, hükümetlerin çılgınlık ve sapmalarını değerlendirebilmek için zorunludur. Ona göre, en azından bir İngiliz Devlet adamı böyle bir davranış kuralına uymuştur: Kralice Victoria'nın Başbakanı, Salisbury markisi (-Michael Oakeshott, "daha iyi davranabilseydi", Margaret Thatcher gerçek bir muhafazakar olabilirdi, diye düşünmektedir). İngiltere dışında tanınmayan ve İngiltere içinde de pek az tanınan bu büyük adam, iyi yönetti, çünkü az yönetti.

Oakeshott, Salisbury'nin adını, kurduğu etkili bir düşünce çevresi olan Salisbury Group'a -buraya bazen Margaret Thatcher ve bakanları gelirler- ve yeni muhafazakar entellektüellerin düşüncelerini dile getirdikleri bir dergi olan Salisbury Review'a vermiştir.

Tabi, Oakeshott, modern dünyayı, sanayiye, parayı hiç sevmeyen bir çizgi dışı, bir ütopyacıdır. Politikadan daha aşağılık olan tek faaliyetin iş hayatına atılmak olduğunu düşünür. Çağdışı kalmış, hatta reaksiyonel gözükmek istemektedir. Aslında, XIX yy. marşları söyleyen Nurembergli öğrencilerden de, ilerleme düşmanı ekolojistlerden de pek uzakta değildir. Ama, Oakeshott'ın, tarihi incelik ve alay sızan düşüncesine bugün, ondan aynı sonuçları çıkarmayan yandaşları sahip çıkmaktadır.

Bilimsel milliyetçilik

Oakeshott'un mirasını ve özellikle Salisbury Review'u 40 yaşında bir entellektüel olan Roger Scruton ele aldı. Scruton'a, muhafazakarlık reaksiyoner olmakta ve daha az kanun daha az Devlet anlamına gelmemektedir. Karmakarışık kızıl saçları ve Trotsky tipi demir çerçeveli gözlükleri olan Roger Scruton, Londra'da, Hyde Park'a bakan, Sauternes şişeleri ve kitaplarla dolu odasında, İngiltere'de pek rastlanmayan bir türden, taraflı bir aydın görünümüne bürünmüştür. En büyük arzusu, High Tory geleneğini, yani Taç'la Kilise'nin ittifakını yeniden kurmaktır. Ona bakılırsa, İngiliz muhafazakarlığı pek az liberal olarak ortaya çıkmaktadır. Scruton için, Salisbury Group'un misyonu, yanlış anlamadıysam, yalnızca İngiliz ırkına ait olan değerleri yeniden canlandırmaktan ibarettir: milli kimlik duygusu, ferdi sorumluluk, tabiatıyla İngiliz olan sosyal davranışların sürekliliği.

Scruton'a göre, fert, milli topluluğunun dışında varolamaz. Herkes, Devlet'in kendisine bağışladığı koruma karşılığında, ülkesi için her zaman hayatını feda etmek zorundadır. İngiliz topluluğuna bu bağlılık bir seçim değildir; o genetik türdendir. Böylece, üstelik İngiliz olmak gibi bir meziyete de sahip Charles Darwin'den yararlanmaktadır. Scruton, evrim teorisini İngiliz toplumuna uygulamakta ve eşitsizliklerin, yalnızca, biyolojik uyumsuzlukların yansıması olduğunu düşünmektedir. Onun muhakemesindeki "anahtar formül"de "kültürel devamlılık"tır. Ama bundan, sözkonusu devamlılık içinde yer alan her şeyin İngiltere için iyi, ona ters düşen her şeyin de İngiltere için zararlı olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bu devamlılık ancak mirasla sağlanabildiğinden, bir yabancı için onun içinde yer almak pek mümkün değildir. Zaten, milli sınırları aşacak ve evrensel mahiyet alacak bir liberal felsefe fikri bile, Scruton için, bir yanılgıdır. Hegelci olduğunu söyleyen Scruton, anti-sosyalisttir, ama şüphesiz devletçilik karşıtı değildir. Tam tersine, yalnızca güçlü bir Devlet, ona göre, fertlere bırakmak istediği nisbi özerklik payını garanti edebilir. Muhakemesinde, ferdi sorumluluk, mali açıdan ona çok bağlanmamak için, Devlet'e yeterince saygı göstermekten ibarettir. Böylece, Sosyal Güvenlik açığının çaresi, Devlet'ten yardım dilenmeyi kesmeleri için, vatandaşların kendilerine yeterince saygı duymalarını sağlamaktan başka şey olmayacaktır. Victoria ahlakı değerlerine mi dönülüyor? Şüphesiz, Scruton, bu sorunun sorulabilmesine bile şaşırmakta ve aslında, nasıl cumhuriyetçi olunabileceğini pek anlamamaktadır.

Scruton, reaksiyoner ve monarşist, bir tür İngiliz Maurras'sıdır, ama yalnız değildir. Muhafazakar basının başyazarları onu, Michael Oakeshott'un halefi olan, dönemin en büyük entellektüeli saymaktadırlar (-Bu konuda soru yönelttiğim Oakeshott, Scruton'un bir tür sağcı sosyalist olduğunu düşünmektedir, ama artık karşı koyacak gücü pek kalmamıştır) Thatcher hükümetinin birçok bakanı, Scruton'un söylevine tamamiyle katılmaktadır. Bu anlamda, Sosyal Güvenlik müsteşarı olan ve bağıra çağıra konuşan, kızıl favorili, yaygaracı Rhodes Boyson, herşeyden önce İngiliz, sonra muhafazakar olduğunu ve şüphesiz, liberal olmadığını açıklamaktadır (-Boyson, Enoch Powell'ı örnek alır: Kuzey İrlandalı olan yaşlı parlamenter, otuz yıldır, Westminster'de, milliyetçilik, Avrupa'ya düşmanlık, ırkçılık ve liberal kapitalizmin yüceltilmesi karışımı olan bir İngiliz sürekliliğini temsil etmektedir. Boyson'a göre, yalnızca Powell'ın peygamberce mizacı onun Başbakan olmasını engelledi, ama gölgesi Muhafazakar Parti'nin arkasında açıkça görülmektedir).

Şüphesiz, Mohler, Scruton, Alain de Benoist çizgi dışı entellektüeller olarak kalmaktadırlar; bununla birlikte, bizim için hazırlamakta oldukları kökteyl patlayıcıdır: yarı yarıya eski efsaneler, yarı yarıya bilimsellik. Bilimlere, özellikle de biyolojik bilimlere duyulan hayranlıktan yararlanmaya çalışmaktadırlar. Faşizm ve nasyonel sosyalizmin 30'lu yıllar buhranı sırasında canlandırdıkları gibi, gelenek ve modernlik arasındaki bir birleşmenin gerçek, evrensel tehlikesini sergilemektedirler. Ama burada sözkonusu edilen yalnızca sağ değildir.

Solun eski cinleri

Milliyetçi mitoloji, entellektüel açıdan iflas ettiği her yerde olduğu gibi, solun can simidi olabilecektir. Bu açıdan, hiçbir şey, Max Gallo'nun Ocak 1984'te yayınlanan Üçüncü İttifak adlı eseri kadar açıklayıcı olamaz (-Fayard: Aynı çizgide, Régis Debray'nin kitabı La Puissance et les rêves'de (Gallimard, 1984) değinelim; bu eser, solda, millet fikrini itibarına kavuşturmaya çalışmaktadır). O sırada, solun ikide bir yön değiştirmesini haklı çıkarmakla resmen görevlendirilen yazar, Lübnan'daki paraşütçülerimizi, Invalides'de nişanlarla donatılmış tabutları tasvir eden hamasi tablolar çizerek ve manzaralarımızla, iklimlerimizin niteliğini överek, okurun tüy-

lerini diken diken etmeye çalışır. Bu kitabın, "Hersinyen ve Alpin, granit ve kalker jeolojik yapısıyla, okyanuslara ve denizlere açılan altıgenimizin mükemmelliği"ni göklere çıkaran bazı sayfaları, geçmişe özlem duyanları gülümsetebilir, ama aynı zamanda insanı ürpertir de. Çünkü yazar, "jeolojik zenginliğimiz"den kolayca tarihi eğilimimize atlamaktadır: Dünyadaki buhrana, gerçek çözümü "ancak Fransa" getirecektir. Büyük İhtilal'imizin dünyayı aydınlattığı gibi, Fransız sosyalizmi de, bugün, ferdiyetçilikle teknoloji arasındaki yeni ittifakı belirleyecektir, çünkü bu bizim alınyazımızdır.

Lirik atılım, Max Gallo'yu doğal olarak, 1981'de François Mitterand'ın "sakin güç"ünü öven seçim afişinde yer almış köyü yüceltmeye iter. Geçmişe özlem, gurur, üstünlük duygusu, sınırlarımızın arkasına ve Devlet'in kanatları altına sığınma ve sonuçta, dünyadan korkma. Bunların hepsi oradadır, tepenin üstündeki o köyde. Yazarın düşüncesini daha fazla deşmiyorum, çünkü birçok defa, kendisini liberalizmin karşısına diken şeyi daha iyi anlatabilmek için, Valéry Giscard d'Estaing'i, "Fransa'nın milli niteliğine son vermek" istemekle suçladı ve bu kozmopolitliğin kanıtı olarak da, "Giscard d'Estaing'in dünyaya İngilizce seslendiğini" gösterdi.

Ama, polemiğin ötesinde, Max Gallo doğru görmekte ve bu açıdan, Fransız sosyalizminin birkaç eski cinini yeniden canlandırmaktadır. Gerçekten de, dünyaya açılmak ve kapanmak, liberalizmle devletçiliğin sınırlarını belirleyen tavırlardır. Bazen fethe çıkan, bazen de korkulara kapılan devletçilik, asla kozmopolit olamaz: Avrupalılar'dan, Ruslar'dan ve özellikle Amerikalılar'dan çekinir. Amerika karşıtlığı, politik ayrılıkları aşarak, milliyetçi düşüncüyü bütünleştirir. Komünistlerin ve sosyalistlerin bir bölümünün Amerika karşıtlığı, aşırı sağın ve eski milliyetçi sağın Amerika karşıtlığıyla, kozmopolitçiliği kurucu prensibi yapmış bu millete karşı duyulan ortak bir kinde birleşmektedir.

Demek ki, sosyalizmin battığı yerde milliyetçiliğin su yüzüne çıkması tesadüfi değildir. Bu bir nöbet değişimidir. Milliyetçiliğin doğuşu, buhrandaki Devletler'e yenilenmeleri için bir destek sağlamaktadır. Güçlü Devlet artık sosyal fonksiyonuyla kendi kendisini doğrulayamadığına göre, bize onun yerine yeni bir milli şekli sunulmaktadır. Kendisi de, eski efsaneler ve yalan yanlış bilgilerden oluşan garip bir karışımla, bir bilimsel karmaşa yığınyla tazelenmiş bir milliyetçiliktir bu. Bu yüzden, bazen, sosyal-devletçilik ambulansına ateş eden liberallerin hedeflerini şaşırdıkları duygusuna kapılıyorum. Ne olursa olsun, sosyal-devletçilik kendiliğinden çözülmektedir. Marxizmin çöküşü, dönemin yüzeysel uyusukluğu ardında, şimdi daha çok Batı'nın eski efsaneleriyle uğraşmak zorundayız. Böylece, bir tür ideolojik boşluk korkusuyla, bugün her millet, kaynaklarına yönelen özgün bir araştırmaya girişmektedir. Alman korporatizmi, Japon emperyalizmi, İngiliz üstünlüğü, Fransız Keltizmi, dini anlamlı Amerikan rüyasının yeniden ortaya çıkışı.

Gerçekte, dünya gençliği herhangi bir maceraya atılmaya hazır hale gelmiştir. Artık sosyalizm adına harekete geçmiyor, ama efsanelerin geri dönüşüne yönetici gerçekçiliğinin ruhsuz dilinden başka bir şeyle karşı koyamayacak olan bir sağ adına da harekete geçmeyecektir.

GERÇEKÇİLİK YETMİYOR

Yüzyıldan beri, dört Enternasyonal, ideolojik tartışmalara hakim oldu ve dünyamızı kesin bir biçimde etkiledi (-Birincisi Marx tarafından Londra'da kuruldu; ikincisini sosyal-demokratlar Paris'te kurdu, şu andaki başkanı Willy Brandt'tır; François Mitterand da burada yer almaktadır, üçüncü Enternasyonal'i Moskova'da, Lenin; sonuncusunu Meksika'da Trotsky kurdu). Hepsi Marx'tan kaynaklanmaktadır ve evrensel bir sosyalizm kurmayı tasarlamaktadır; bu hareket hiç durmadan ilerledi, ama 80'li yıllarda, bir karşı hareket, sözkonusu dinamiği engelleyecek, hatta tersine döndürecek ölçüde yoğunluk kazanır gibi oldu. Tarih teorisi olarak komplozu benimseyen birçok teorisyen, bunda gizli bir entrika bulma eğilimine kapılacaklardır. Artık sosyalist Enternasyonaller'e karşı, bütün Batı'da dallanıp budaklanmış Liberal Enternasyonal -kızıla karşı siyah- ortaya çıkacaktır. Bu Liberal Enternasyonal gerçekten de vardır: adı Uluslararası Demokratik Birlik'tir ve merkezi Londra'dadır; Avrupa Demokratik Birliği'yle, Avusturya'dan idare edilen bir kıta kolu vardır. Ama gerçeklik, dünya çapında bir dolap donduğunu iddia edenlerin beklediğinden ya da korktuğundan daha basittir.

Red Enternasyonal

Avrupa Demokratik Birliği'nin merkezi, Viyana'da, genç Tyrol milletvekili Alois Mock'un, pek küçülen bir ülkeye göre çok büyüyen Avusturya Parlamentosun'daki mütevazı çalışma odasıdır. Avrupa Demokratik Birliği, Avrupa Konseyi'ne üye ülke parlamenterlerinin bir dostluk birliğinden başka şey değildir. Bunlar milli gelenekler doğrultusunda, liberal, muhafazakar, popülist, hristiyan-demokrat ya da ...Gaullist'tir; RPR de, UDF gibi, bu birlikte yer alır. Hepsi liberal olduklarını ileri sürerler; bununla birlikte, kendi ülkelerinde durumlarını sarsacak ittifaklara girmeleri, tarihi farklılıklar, herhangi bir ortak program yapılmasını zorlaştırmaktadır. Kurucular, ilk defa, 1978'de Alois Mock'un girişimiyle, Salzburg yakınlarında Klessheim köyünde toplandıklarında, üyelerin kabulüne ilişkin bir kriter bulma konusunda bile zorlandılar. Çözüm, Maurice Couve de Murville'den geldi: olumsuz bir koalisyon. Avrupa Demokratik Birliği" kollektivizmi reddeden" partilerin Enternasyonal'i olacaktı.

Klessheim bildirisi, hasmı açıklamakla ve liberallerin asgari bir sözleşmesini, birkaç büyük prensibi hatırlatmakla yetinmektedir: sınıf mücadelesine karşı sosyal dayanışma, Devlet güdümcülüğüne karşı serbest rekabet ekonomisi, aileye saygı, zayıflara yardım etme görevi.

Alois Mock, Viyana'daki çalışma odasında, hemen hemen tek başına, birçok yanlışla bütün Avrupa dillerine çevrilecek olan, gök mavisi zarflı küçük broşürler yazmakta. Bunların hiçbirinde, Klessheim prensiplerinin tekrarından ya da her türlü itirazın üstündeki genellemelerden başka şey yok ve ne olursa olsun, onlarda, gerçek bir tasarıya benzetilebilecek hiçbir şey bulunmuyor.

Avrupa Demokratik Birliği'nin liberalizmi, özellikle Marxist kökenli Enternasyonaller'in manifestoları ile karşılaştırıldığında, hiç de harekete geçirici mahiyette değil. Liberal partiler, sosyal-devletçiliğe karşı uyumlu bir saldırı başlatmış olmanın çok uzağındalar; liberal hükümetler arasında yapacağım yolculuğa başlarken, Viyana'da, nasıl el yordamıyla, bilmece çözer gibi ilerleyeceğimi anladım. Gerçekten de, liberal bayrak altında çok farklı politik malzemeler bir araya gelmektedir; bunlar iki büyük düşünce ailesine ayrılabilir. Birincisi gerçekçi'dir: bu, hükümetlerin içinde en iyi temsil edilen ve en eski akımdır; ona Japonya ve Almanya'da rastlayacağız. İkincisi ideolojik'tir: Reagan Amerika'sından, Margaret Thatcher İngiltere'sinden gelmektedir; kıtada özellikle Danimarka'ya sıçramıştır ve şaşırtıcı bir şekilde, İtalya'da gözükmeğe başlamıştır.

Gerçekçi eğilim birçok Fransız liberaline çekici gelecektir; sol düşünmekle meşgulken sağın işlerinin başında olduğu normal duruma bir tür geri dönüş ihtimali sunmaktadır. Tabiatıyla, bu liberallerin arzusu Devlet'i sınırlamak değil, onu idare etmektir.

Japonya: Normallik Rejimi

Tokyo. Ekonomik model açısından Japonya'yı iyi tanırız, ama politikası bizi pek ilgilendirmez. Bu pek hatalı bir tavidir. Çünkü bu politika şaşırtıcı bir Avrupa havası taşır: Parlamento örneği bir Diyet'in taş sütunları, Asya mimarisinden çok Roma mimarisini hatırlatır. Orada, bu dümdüz şehre ve İmparatorluk sarayının yemyeşil bahçelerine hakim bir tepe üzerinde, Liberal Demokrat Parti, otuz yılı aşkın bir süredir, kesintisiz hüküm sürmektedir; dünyada benzeri görülmemiş bir liberal uzun hayat deneyi.

Vataru Hiraizumi'ye, partisinde, yabancı ülkelerle ve özel olarak da, diğer liberal ülkelerle ilişkileri yürütme görevi verilmiştir. Hiraizumi'ye göre, liberalizm, yalnızca "gerçeklik" in seçilmesi değil, aynı zamanda "normallik" in de seçilmesidir. Japonca'dan çeviri yapmaya gerek yok, çünkü Hiraizumi mükemmel Fransızca konuşuyor. Bizim milli idarecilik Okulu (ENA)nda eğitim gören Hiraizumi'nin 85 yaşındaki babası, ülkemiz konusunda uzman olan ünlü bir tarihçidir. Ama, Hiraizumi'nin sevdiği Fransa, dışarıda her yerde duyduğumuz şeyin tersine, 1789 Fransası değildir. Hiraizumi'nin Fransası, daha çok, Karşı-İhtilal'in, Tocqueville gibi liberal düşünürlerin ya da Maistre ve Bonald gibi monarşistlerin Fransası'dır. O, Hiraizumi için, gerçek Fransa'dır.

Büyük senyör havasındaki bu parlamenter, sözlerinin kışkırtıcı mahiyetini gayet iyi değerlendirmektedir. Başka bir çağda yaşasaydı, sarayındaki bir feodal Daymiyo olurdu. Bugünse, bütün düşüncelerini kaydetmek için didinip duran ve yeşil çayı ne yazık ki tahtından indiren, sütlü Nescafe servisi yapan sekreter ve yardımcılarının arasında oturmakla yetinmektedir.

Hiraizumi için, liberallerin zayıflığı, kendilerini haklı çıkarmak istemelerinden ibarettir. Liberalizm, düzene, işe, liyakata, inanan herkesi biraraya getirdiğinden, iktidarın da onun eline geçmesi tabidir: iktidarın kullanılması onun varlık nedenidir. Aksine, hasımları, ahlaki ve entellektüel hastalıklara yakalanmış sapkınlardır. Bu anlamda, Japonya'da sosyalist ve komünist akımların varlığını açıklayan şey yalnızca, bir nesil içinde, pirinç tarlalarından alınarak şehirlere ve fabrikalara yerleştirilen tarımcı bir halkın köklerinden koparılmasıdır. Sol, bu köylülerin sanayi ihtilali karşısında attıkları memnuniyetsizlik çığlığından başka şey değildir. Ama Diyet'teki sandalyelerin dörtte birine sahip, budist eğilimli bir parti olan Komeito da, liberallere karşı çıkmaktadır: Bu parti, Hiraizumi'ye göre, "Tokyo'da yalnız yaşayan garsonlar ve dulların ahlaki ve sosyal şaşkınlığından yararlanan sekter rahiplerin kurduğu bir cemiyet"tir!

Kaldı ki, bütün bu muhalefetler geçicidir. Hiraizumi'nin de, dünyada rastladığım liberallerin çoğu gibi, teknik ilerlemeye müthiş bir güveni vardır. 80'li yıllar iletişim ihtilalinin, herkesin, ferdiyetçi kültür ve köy toplumuyla yeniden ilişki kurmasını sağlayacağına kesinlikle inanmaktadır: "teknolojik açıdan geride kalmış" başkent Tokyo'nun yerini, yarın, elektronik köy alacaktır. Enformatik merkezi yapıya son verilmesi, modernlikle geleneksel medeniyetin ullaştırılmasını sağlayacaktır; bu düşünce, dini ve kırsal bir bölgenin milletvekili olan Hiraizumi'nin gözlerini parlatmaktadır: "Bir tür Japon Britanyası" diye açıklamada bulunur! Demek ki, bu durumda, ne sosyalizmin gelgeç tehdidini fazla büyötmeye, ne de liberalizme, hiç ihtiyaç duymadığı, ek bir ruhsal destek sağlamaya gerek vardır. Teknoloji iedolojiden daha iyi iş görecektir, marxizme yalnızca bir ifadesini bulan, memnuniyetsizliğin, doğrudan doğruya, köklerini temizleyecektir.

Diyet'i terketmek üzereyken Hiraizumi beni yakaladı ve şu önemli sözleri söyledi: "Her durumda bana başvurabilirsiniz. Önünde sonunda diye ekledi kusursuz Fransızca'sıyla-, biz iktidardır."

Hiraizumi'nin yanından çıkarken, yukarıda sözünü ettiğim, şu emperyalist Japon öğrencilere rastlamıştım. Çıkardıkları gürültüye bakılırsa, sonsuza kadar, liberal normallikle yetinmeyebilirlerdi...

Alman Reel-Liberalizm'i

Bonn. Tokyo'da olduğu gibi, iktidardaki Alman sağ da fikirlerden çekiniyor. Helmut Kohl'un danışmanı Joachim Grimm için, liberalizm heyecanın reddi, sosyalizm ise yalnızca bir hayaldir. Iktidardaki hükümetinin, üç yıl boyunca, ekonomiyi liberalleştirmek için ne yaptığını ona sorduğum zaman, bana, tek örnek olarak, fırınların gece çalışmasını kolaylaştırmak üzere fırıncı çıraklarının çalışma saatlerinin yeniden esnekleştirildiğinden sözetti. Sonuçta, Kohl'un 1982'de haber verdiği değişiklik, "Die Wende", yerini aldıkları sosyalistlerinkine göre, biraz daha güçlü bir malî yönetimin gerçekleştirilmesinden başka şey olmadı.

Gerçekliğin kendisiyle çelişmeseydi, bu kadar gerçekçilik mükemmel olacaktı doğrusu. Kuru pastalar ve kahve ikram eden seçkin görevli Joachim Grimm'in çalışma odasının penceresinden, haki elbiseli askerler ve polis köpekleri görülebiliyor. Bu sakin iktidarı, şüphesiz gerçeklik prensibinin doyurmadığı bir gençliğe karşı koruyorlar. Çokuluslu bir şirketin merkezine benzeyen bu şansölyeliğin soğuk beton mimarisiyle, Federal Almanya'daki bütün kamu binalarında olduğu gibi, giriş duvarlarına asılmış terörist resimleri arasındaki tezettan etkilenmemek mümkün mü? Polisin aradığı bu gençler 20-30 yaş arasında; yüzlerinde şiddetten çok can sıkıntısı okunuyor. Sağ ülkeyi yönetirken, onlar da, bir yanda geçmişe özlem duyan korporasyonların, alternatif hareketlerin, ekolojistlerin ve hatta, muhalefette kaldıklarından beri, sosyalistlerin yaptığı gibi, yeni ütopyalar geliştirmektedirler.

Acaba Almanya'da olayların ağırlığı, sağda Devlet hakkında bir tartışma açılabilmesini bile engelleyecek kadar ezici mi? Bir ara Helmut Kohl'a katılan ve bugün ümitsizliğe düşen liberal entellektüellerin çoğunun vardığı sonuç bu. "Liberalizmin hayal kırıklığına uğrattıkları"ndan biri, Rüdiger Altman'a göre, hükümet yalnızca, "fikirsiz bir muhafazakar havayı, hedefsiz bir büyümeyi, ruhsuz bir Avrupa'yı" desteklemektedir. Ama, gerçekte, burada söz konusu olan, Almanya'nın ya da Japonya'nın geçmişine ilişkin saplantılardan çok, doğrudan doğruya liberal gelenektir.

Japon liberalleri ya da Alman Hristiyan-demokratlar'ı bana, Adam Smith'in iki yüz yıl önce İngiliz muhafazakarları hakkında yazdığı şeyi hatırlatıyor. Oyeleri çağlarının entellektüel tartışmalarına öylesine kayıtsız kalıyorlardı ki, diye yazar Adam Smith, muhafazakarlar, "the stupid party"yi, aptallar partisini oluştuyordu. Bugün de, liberal ve muhafazakar partilerin çoğu, fikirler dünyasına güvenmemektedirler. Belki de bu güvensizlik sağın, faşizmle eski uzlaşmalarının anısını canlandırmaktan çekindiği yerlerde daha belirgindir. Şüphesiz, yönetime ilişkin söyleve ağırlık tanınmasının nedenlerinden biri de budur.

Tarihi nedenlere sosyolojik nedenler eklenir: Gerçekçiliğe eğilim politik bir burjuvazinin tekelindedir; bu politik burjuvazi, iktidarın, onun meşru hakkı olduğunu ve genelde, onu uygun biçimde yönettiğini düşünmektedir. Politik burjuvazi, işleri öylesine uzun zamandır çekip çevirmektedir ki, artık kendisini haklı çıkarma gereği duymamaktadır. Bunu, yapsa yapsa, mali zorunluğa ilişkin ya da pedersahi terimlerle yapacaktır. Bu sağ, kendisini her zaman seçtirebilecektir, ama, o arada, gerçekliği gözden geçirir: Entellektüel açıdan başkaları tarafından şekillendirilen bir dünyanın yöneticisi olur ve, üstelik, bunun farkına varmamış görünür.

Milliyetçi efsaneler ve yeni sosyal ütopyaların yükselişi, liberalizme yönelik açık tehditler oluşturduğu halde, liberal aile, çoğunlukla, reel politik'e hala güvenmektedir. Muhafızlarının politikasını uygulamaları için hasımlar lehine oy vermeyi gerektiren Podhoretz -bunu söyleyen muhafazakar Amerikalı yazara göre- kanunun mükemmel bir örneği sayılan, "özellikle, tasarı yok" sloganı, liberal ailenin sloganı olabilir. İsveçliler bunu yaptı- Danimarkalılar da, bundan kaçınmaya çalışıyor.

Podhoretz kanunundan nasıl kaçmalı

Danimarkalı Poul Schlüter, İsveçli komşularının kaderini paylaşmak istemiyor. İsveçliler, 1976'da elli yıllık sosyal demokrat yönetimden sonra, burjuva partilerini iktidara getirince, hayal gücünden ve programdan tamamiyle mahrum olan bu partiler, seleflerinin politikasını ciddi ciddi sürdürdüler. İsveçliler de, dört yıl sonra, mantıklı bir davranışla, muhalefetteyken sosyalist programını rahat rahat radikalleştirme imkanı bulan Olof Palme'yi yenden göreve çağırdılar.

Schlüter'in ise, fikirleri ve bir programı vardır. Danimarka'da, 1901'den beri seçilen ilk muhafazakar hükümet başkanı olan Schlüter, geleneksel aile ve köy dayanışmasını yeniden canlandırmak amacıyla, ülkesindeki bütün evlere interactive kablo çekerek, dev bir teledistribüsyon şebekesi kurmayı çok istemektedir. Şimdi klasik bir biçimde yeni liberallerde rastlanan, etik ve teknik karışımı bu ütopya, ne yapacağını şaşırان solda bir tek slogana yol açabildi: "Muhafazakarlığa hayır!" Böylece, entellektüel yoksulluk açıkça cephe değiştirmişti ve 18-24 yaş arasındaki Danimarka gençliği, yüzde 26'lık milli ortalamaya karşı, oyların yüzde 39'unu Muhafazakar Parti'ye vererek, hiç aldanmadığını gösterdi. Amerikan muhafazakar ihtilalinin Avrupa'ya ulaşamayacağını soranlara, cevabımı, tarihi geleneğiyle olduğu kadar coğrafyasıyla da, dünyadaki bütün akımlara özellikle açık olan bu küçük ülke vermektedir.

Schlüter, sınırlara meydan okuyan bir ideolojik dalga tarafından alıp götürölme duygusu taşımaktadır. Sosyalistler karşısında sürekli bir zafer kazanabilmek için hasmın karşısına, doğrudan doğruya, onun tekelinde tuttuğunu iddia ettiği sahada çıkmak gerektiğini Reaganizm'den öğrenmiştir: Ahlak sahasında. Demek ki, Schlüter'in sosyalistleri suçlamasının nedeni, enflasyon değil, her Danimarkalı'yı klinik bir vakıa haline sokmaları, İskandi-

navyacılar'ın temizlik duygusunu bir normallik saplantısına dönüştürüp, yaşlıların, özürlülerin ya da uyumsuzların, Devlet kurumlarına "yerleştirilmek" üzere, toplum dışına atılmasına yol açmalarıdır.

Schlüter için, muhafazakar ihtilal, bir model olmasa da, en azından müthiş bir strateji dersidir. Reagan, 1980'de olduğu gibi 1984'te de, hem bütçe açıklarını ortadan kaldırmayı, hem de Devlet okullarında dua saatlerini yeniden programa almayı tasarladığında, sözkonusu olan acaip bir karma değil, tutarlı bir bütündür. Reagan, Amerika'ya has dini bir havada, sosyal-devletçiliğin hem politik hem de kültürel mirasını reddetmektedir; sadece ekonomik sistem olarak değil, ama saldırgan bir tasarı, bir değişiklik ideolojisi olarak, liberalizmi, bütün ayrıcalıklarıyla yeniden kurmaktadır. Bu ideolojik saldırganlık, hem Avrupa hem de ABD'nde klasik sağ ve bir o kadar solu sarsmaktan geri kalmamaktadır. Avrupa, 1980'de, muhafazakar ihtilali şüpheyle, hatta alayla karşılamıştı ve onu ancak, ihtilalin ekonomik açıdan ve seçimler açısından etkili olduğu ortaya çıkınca benimsedi. Övgüye değer bir gerçekçiliktir bu, ama şunu da unutturmaması gerekir: muhafazakar ihtilal bir bütündür ve onun unsurlarını birbirinden ayırmak, mahiyetini bilmemek demektir. Bir Reagan modeli varsa, o -Caton'un yazdığı gibi (-Yeniden Fetih hakkında, Fayard 1983)- "solu yenmek için, önce sağdan kurtulmak gerekir" dedirten tutarlı bağlantı içinde vardır. Gerçekten de, Reagan, Thatcher, Schlüter, sosyal-demokrat sapmaya karşı, İngilizler'in deyimiyle, "wets"den, yani pısırik liberallerden kurtulup, önce kendi cephelelerinde bir ihtilal yaparak, zafer kazandılar.

Her durumda, sağın bu iç yenilenmeyi beceremediği yerde, işi sol üstlenir ve kendi yararına, liberalizme sahip çıkar: İtalyan modeli budur.

Yama denemesi

Piza Üniversitesi mensubu Luciano Cafagna'ya göre, İtalyan Sosyalist Partisinde "liberalizme geçişler" güncel olaylardır; bunları, sözkonusu olan dini ilhamlarmış gibi, ateşli ateşli anlatır. Cafagna, parti dergisi Mondo Operario'nun sayfalarını kaplamış olan, "yeni liberal" sosyalist akımın esin kaynağıdır; sözkonusu dergide, artık Gramsci'den çok Hayek ve Tocqueville'e gönderme yapılmaktadır. Cafagna, ekonomik alanda at koşturmamaktadır; Ona göre, liberalizm, bir sol etiğidir. Sosyalist Parti faşizme karşı nasıl mücadele ettiyse, bugün de, bürokrasiye karşı öyle mücadele etmelidir, çünkü devlet çürümüşlüğü'nün hüküm sürdüğü bir yerdir, müdahaleleriyle kendisine yalnızca yandaşlar satın almaya çalışır, görevleri de politik dostluklar uyarınca dağıtır. İtalyan Devleti, yeteneği değil, köleliği ödüllendirir. Ne kamusal ne de özel olan bir "yarım-dünya", sosyal ahlakı ve ekonomik canlılığı olmayan idari bir küçük burjuvazi yaratır. Demek ki, liberalizm, milleti ahlakileştirmek için, Devleti sınırlamayı hedef almaktadır. Sağ çoğunluğa sahip bir parlamento tarafından seçilen, sosyalist Başbakan Bettino Craxi'nin programı böyledir!

Böylece, Sosyalist Parti, eski sağın bunu beceremediği yerde, liberalizme sahip çıkmıştır; bunun nedeni de, hristiyan-demokrasinin, bürokrasi ve klientalizmle son derece içli dışlı olmasıdır-bir sağ parti sayılmaktan korkmak gibi entellektüel komplekslerinden hiç söz etmiyoruz! Demek ki, İtalya'da, liberalizm artık sağda değildir, tamamiyle solda da sayılmaz; o her yerdedir. Cafagna, liberalizmin, sonunda, modern dünyanın kültürü olarak kendisini herkese kabul ettireceğini, en çeşitli kanalları kullanarak toplumu sulayacağını düşünmektedir. İşte, Avrupa komünizminden sonra, Cafagna da, İtalya için, bir Avrupa

sosyalizmi icedetmektedir; Avrupa sosyalizmi, liberal bir söylev maskesi altında, solun sürekli yönetimde kalmasını sağlayacaktır.

Liberalizm: ne sağda, ne solda, ama başka yerde

Bu ilk dünya turu sonunda, liberal olmaktan çok, idareci olan bir sağla ve devletçi olmadığını ileri süren bir sosyalist solla karşılaşmış olduk. Aca-ba bundan, şaşırtıcı yeni sınıflamaların eşliğinde olduğumuz sonucunu mu çıkar-malıyız? Öyle bir eşik ki, burada Devlet'e karşı takınılan tavır, partizan sı-nırları alt üst ederek ve partiler içinde bile zikzaklar çizerek, ayırıcı po-litik kriter olacak! Sözkonusu sonucu çıkarmak, tarihi geleneklerin ağırlığını küçümsemek olur; liberalizmin, daha uzun süre için, varolan teşkilatlar içinde kendine bir yol açmak ve bunları dolanmaktansa, eline geçirmek zorunda kalması muhtemeldir. Ama, liberalizmin otomatik olarak sağda ya da solda yer almadığı-na bakıp, görünüşteki bu karışıklıktan, onun gerçekte her yerde olduğu ya da hiç bir yerde olmadığı sonucunu çıkarmamak gerekir. Ona, liberal olduklarını iddia edenlerin cephesinde her zaman kesinlikle rastlanmıyorsa, bunun nedeni şudur: Liberal bir milletin hükümetinin sadece politik açıdan incelenmesi, liberalizmin ne olduğunun anlaşılmasına imkan vermez. Demek ki, liberalizmin tanımını politik sahanın dışında aramak ve partizanca olmayan tartışılmaz bir kriter, farklı milli gelenekler içinde yer alsalar bile benzer deyenlerin bir araya getirilme-sine imkan veren birleştirici bir prensip benimsemek uygun olacaktır. Böyle bir prensip vardır. Ona kolaylık olsun diye, Hayek prensibi diyeceğim, çünkü düşünü-rün eserinden çıkmaktadır; bu gerçek liberallik için reddedilemeyecek bir test-tir. Hayek'e göre, yalnızca dünyanın hakim olamadığımız yasalara itaat ettiğini kabul edenler liberaldir; sözkonusu prensibin tabii sonucu da şudur: Liberaller için, ferdi teşebbüslerin toplamı, her zaman, yönetici seçkinlerin iradeci planlamalarına tercih edilir.

Bu basit prensip, liberalizm iddiasındaki politikaların gerçekliği sorunu-nu kesin olarak çözümler. Yeni sol, sosyalist bir ideoloji gövdesi üzerine biraz liberalizm aşılacak istemekle yetindiği sürece, onun tavır değişikliklerinin ideolojik bir yama olarak saf dışı edilmesini sağlar (-Bu, İtalya'da olan bite-nin dışında, Fransa'da, Libération'un müdürü Serge July, millileştirilmiş sektör yöneticileri Michel Albert, Alain Minc. Roger Fauroux, tarihçi François Furet gibi adlar çevresinde, yeni diye adlandırılan solun girişimidir. Saint-Simon-cular denen bir düşünce çevresi oluşturan bu grup, bana göre, tasarılarının tüm belirsizliğini özetleyen bir isim babası seçmişlerdir. Saint-Simon (1760-1825), Marx'tan önce sosyalist olmak gibi bir üstünlüğe sahiptir; bu da, itir-af edilebilir bir politik soy kütüğü icadedilmesine imkan vermektedir. Üste-lik, Saint-Simon bürokratlara karşı mühendisleri övmüştü. Böylece, Devlet kar-şıtlığının kabul edilebilir bir atası olarak da görülebilecektir. Ama, yeni solun dirilttiği bu ütopyacının önemli bir kusuru vardı: İnsanların mutluluk ve ilerlemesinin düzenlenebileceğini, planlanabileceğini düşünüyordu. Demek ki, asla bir liberal değil tam bir sosyalistti). Bununla birlikte, bazen, biyolo-jik evrim sırasında, süreklilik kazanan yamalara rastlanmaktadır. Burada da durum böyle olsaydı, 80'li yıllar liberal rüzgarının hasımlarının yepyeni bir canlılık kazanmasını sağlamak gibi, aykırı bir sonucu olacaktı. Ayrıca Hayek prensibi, otoriter bir ideolojik gövdesi üzerinde benzer bir işleme giriştiği yerde, eski sağın da saf dışı edilmesine imkan vermektedir. Böylece, yeni sol-la liberalizm, hatta milliyetçi sağla liberalizm arasında kurulan anlık ortak-lıkların, ülkemizde tamamıyla suni oldukları açıkça anlaşılmaktadır. Şüphesiz, eski sağ ve yeni sol "fazla Devlet"i suçlamaktadırlar, ama ikisi de tutarlı liberallerin kesinlikle hiçbir şey beklememeleri gereken yerde, her şeyi aynı Devlet'in -sınırlanmış bir model de olsa- iyiliğinden ve iradeciliğinden bek-lemeye devam etmiyorlar mı?

Demek ki, liberallerle sosyalistler arasındaki anlaşmazlık yalnızca Devlet'in gücüne değil, derindeki mahiyetine de ilişkindir. Böylece esasa indirgenen "Liberal misiniz?" sorusu, gerçekte, "Dünyayı nasıl yorumluyorsunuz?" anlamına gelmektedir, "Hangi partiye bağlısınız?" anlamına değil. Göreceğimiz gibi, bunun cevabı metafizik nitelikte değil, tarihi ve bilimsel niteliktedir.

İKİNCİ KISIM

PRENSİPLER:
LİBERAL ÜTOPYA

ESKİ FİKİRLERİN MODERNLİĞİ

Paris, 1984 ilkbaharında, seksen beş yaşındaki yaşlı bir beye gecikmiş bir saygı gösterdi. Birdenbire, sol basında olduğu kadar, sağ basında da, onun hakkında uzun yazılar çıktığı görüldü. Raymond Barre onu hatırladı ve daha 1948'de, ondan tercümeler yaptığını hatırlattı. Valéry Giscard d'Estaing, Üç Fransız'dan ikisi'ndeki tartışmada onun görüşlerine dayandı ve Jacques Chirac, Belediye Sarayı'nda ona bir madalya taktı. Sonunda, Kölelik Yolu yayınlandıktan kırk yıl sonra, Hayek Fransa'ya gelmişti. Bu arada, Anglo-Sakson dünyasında, Almanya'da ve Japonya'da yüceltilen, ama Fransızlar'ın ilgi göstermediği, çok önemli bir eser yaratmıştı. Kitapları, Fransız Üniversiteleri kitaplıklarında, iflâh olmaz reaksiyonerler kategorisinde, ölü yıldızlar rafında bekleyip duruyordu. Yalnız, küçük bir orijinaler grubu, Hayek'e, onun düşüncelerine alışık olmayanların anlaşılmaz, hatta sinirlendirici buldukları, bir tür dinsel bağlılık gösteriyordu, bunlara "Yeni Ekonomistler" deniyordu ve yeni-liberal akımdan beş yıl kadar ileriydiler. Bunlarla beraber, Hayek'in keşfini, bunların misyonerlere özgü ateşli çabalarından çok, dolaylı bir yoldan, ABD'ne ve İngiltere'ye borçluyuz. * Hayek'in, sindirilmesi zor olan eseri, Fransa'ya, muzaffer Reaganizm'in ardından ulaşıyordu.

Çünkü, Amerikan ve İngiliz muhafazakar ihtilallerinin entellektüel temelleri, prensipleri, Hayek'in eserinde yer alıyordu. Kölelik Yolu, Zenginlik ve Yoksulluk'un yanında, Reagan'ın en çok başvurduğu kitaptır. Aynı şekilde, Margaret Thatcher, yaşlı filozofa, pek özel bir saygı göstermektedir. Hayek de, bu saygıya layıkıyla karşılık vermektedir. Reagan'la birlikte, muhafazakarlığın tapınağı sayılan, Kaliforniya'daki Hoover of Stanford Enstitüsü'nün tek fahri profesörü olduğunu hatırlatmaktan hoşlanır. Ama Hayek'in Fransa'da neden böyle moda olduğunu daha iyi anlayabilmek için, Raymond Aron'dan söz etmek gerektiğini sanıyorum.

Hayek, bir fikir babası olarak, bir nesilden beri Fransız liberalizmine hakim olan Aron'un ölümüyle, onun yerini aldı ve söylediklerinin aksini söyledi. Hayek, Aron'u gömmüştü, tıpkı Aron'un Sartre'ı gömdüğü gibi. Gerçekten de Hayek, Aron'un temsil ettiği gelenekle taban tabana zıt olan bir liberal militan entellektüel prototiptir. Aron, şüphesiz biraz da taraf olan bir seyirciydi; asla militan olmadı. Hayek, bir bakıma, Aron karşıtıydı. İki adam, hiç de iyi anlaşmıyorlardı. Aron, Hayek'i aşırılıkla suçluyordu; Hayek de, Aron'un ciddi bir ekonomist olmak yerine, gazeteciliğe fazla kaydığını düşünüyordu. Gerçekte, Aron, Hayek'le tartışmayı reddediyordu. Oysa, Alman felsefe okulunda yetişen, dinleyicilerini büyüleyen bir konuşma ve düşünme zenginliğine sahip olan bu iki adam, birbirlerinden o kadar da farklı değildirler. İkisi de, düşüncelerine bir tür fizik güç katıyor - Hayek için bu hep böyledir- ve böylece fikirlerine tensel bir çarpıcılık kazandırıyorlardı; yalnızca liberal okul çerçevesinde kalarak, Milton Friedman ya da Bertrand de Jouvenel'de de aynı çarpıcılığa rastlandığını söyleyebilirim.

* Hayek'in, 1974'te, Nobel Ekonomi Ödülü'nü, en amansız hasımlarından biri olan, işveçli sosyalist Gunnar Myrdal'la paylaşması, talihin bir cilvesiydi.

Hayek, oturaklı görünümü ve entellektüel canlılığıyla her zaman saygı uyandırır. Bir Avusturya kökenli olarak, aristokrat görünüşünü, yeleşinin cebinden çıkan bir saat zincirini, sık sık kullandığı gümüş bir enfiye tabakasını ve kaba bir germen aksanını korumuştur. Oysa, 30'lu yıllardan beri İngiliz'dir; Keynes gibi, Oxford'da öğrencilik yapmış, sonra profesör olmuştur. 1950'de Chicago'ya gider; geleceğin Nobel ödüllü iki ekonomisti, Milton Friedman ve George Stigler burada ders vermektedirler. Hayek, otuz beş yıl sonra, bana, yalnızca ilk karısından kaçmak ve ona nafaka ödeyebilecek kadar para kazanmak amacıyla, ABD'ne gittiğini itiraf edecektir. Böyle bir boşboğazlığı, sadece, onu Victoria ahlakının bir tür abidesi durumuna sokan Hayek yandaşlarına karşı çıkmak için yapıyorum. Kanımca, bu ayrıntı, bugün Almanya'da, Rhein'la Kara Orman arasında, Freiburg Üniversitesi'nde kalan pek saygıdeğer Herr Professor'u biraz olsun insancillaştırıyor. Buradan, bütün dünyayı etkiliyor ve en etkili olduğu üç ülkeden, ABD, İngiltere ve Japonya'dan sürekli davetler alıyor. Bana, böyle "çizmeleri ayaklarında" öleceğini söyledi. Belki en az ilgi uyandırdığı yer de, yine Freiburg. Bu yaşlı bay, küçük adımlarla, dimdik, elli yıldan beri bütün dünya gazetelerinden kesilmiş karikatürlerin süslediği bürosuna giderken, şu 1984 ilkbaharında, duvarlara pasifist sloganlar yazmaya dalan hırpanî kılıkli öğrenciler ona hiç dikkat etmiyorlar.

Arılar Masalı

Sosyalizm ve liberalizm eşit değerde seçimler değildir. Kişisel tercihlerden ya da ahlaki eğilimlerden kaynaklanmazlar; söz konusu olan politik bir alternatif değil, bilimsel karakterde, objektif bir tartışmadır: Hayek'in izlediği yön ve mesajı budur. Hayatındaki en büyük arzu, liberalizmin, teorik, tarihî ve deneysel üstünlüğünü kanıtlamak olacaktır. Hayek'e göre, içinde yaşadığımız toplumun mümkün olan iki yorumu vardır, yalnızca iki: Kosmos diye adlandırdığı olgunlaşmış (ya da buyurulmuş) düzen. Birincisinden liberalizm, ikincisinden sosyalizm türer. Bu karşıtlıktan yola çıkan Hayek, yalnızca liberalizmin, gerek tarih, gerekse mantık tarafından doğrulanmış, rasyonel temelleri olduğunu ispata girişir.

"Büyük Toplum", yani içinde yaşadığımız ileri sını dünyası, tamamiyle, yüzyıllar boyunca biriktirilmiş kendiliğinden ferdî teşebbüslerin bir sonucudur. Biz, bu yoldan, son derece karmaşık bir dünya kurduk ve bunu, o dünyayı planlamadan yaptık. Önce hayatımızı devam ettirmek, sonra da refaha ermek açısından vazgeçilmez oldukları ortaya çıkan, yapılar, kurumlar yarattık. Hayek, buna örnek olarak, aileyi ve özel mülkiyeti gösteriyor. İşte, tesadüfen keşfettiğimiz ve deney, yararlarını kanıtladığı için mükemmelleştirdiğimiz tipik kurumlar. Başlangıçta, doğrudan doğruya varlığımızın fizik şartları olan aile ve mülkiyet, kapitalizmin temelleri oldular ve buradan da modern refahın çıkış noktası olarak belirdiler.

Böylece, Hayek'te, tarihimizin, kendiliğinden teşebbüs ve deney yoluyla ayıklamayı nasıl birleştirdiği görülüyor. Toplum hemen hemen biyolojik bir sürece uyar ve yalnızca, ortak iyiliğimize en uygun olan kurumları ayakta tutar. Tanrıtanımaç olan Hayek, dinlerinde, aynı kurumsal üretim biçimine uyduğunu düşünür. Din de ayıklama yoluyla seçilir, çünkü topluma yararlıdır ve aile, mülkiyet gibi, rasyonel açıdan doğrulanması çok zor olan ihtiyaçlara deneyüstü bir destek sağlar.

Aynı şekilde, ekonomik düzende, büyümenin kaynağında bulunan hür teşebbüs ve serbest mübadele kararlarla buyurulmadılar, denendiler. Hayek, biz liberal ekonominin içine "düştük" ve içinde kaldık, çünkü yokluktan kurtulmanın yolunun bu olduğunu gördük, diyor. Hiç kimse, hiçbir hükümet, hiçbir zaman, keyfî olarak "liberal ekonomi" diye adlandırılacak bir sistemi kabul ettirme kararı almadı.

Büyüme, Rönesans döneminde Avrupa şehirlerinde hüküm süren politik hürriyetle, ferdi teşebbüslerin deneye dayalı ve tesadüfî sonucu olan, programlanmış bir raslantıdır. O günden beri, büyüme, sürekli karmaşılaşarak, bu başlangıç modeline göre hiç durmadan arttı; artık, büyümenin kaynağında, geniş bir pazarda "görenmeyen bir el"le yönlendirilmişçesine, kendiliğinden teşkilatlanan, ayrı ayrı, milyonlarca davranışın düzenlenmesi yatar.

Hayek, burada, tarihî açıdan liberal analizin kurucu metni saydığı, Mandeville'in Arılar masalı'na * değinmeyi sever. İnsanlar, Mandeville'in arıları gibi, kusurlarını ve erdemlerini bir araya getirerek, prensiplerini bile kavrayamadıkları bir kollektif düzenin kurulmasına katkıda bulunurlar. Dolayısıyla, modern toplumumuz, kararlarımızdan çok, davranışlarımızın ürünüdür; tanımadığımız kanunlar uyarınca gelişir.

Ama, muhakemesinin bu noktasında, Hayek, klasik liberallerden ayrılır ve modern bir düşünceyi benimser. Klasik liberaller, bu kanunları, tanrısal oldukları için, kavrayamadığımızı düşünüyorlardı: Tocqueville'in sık sık kaleme aldığı bir deymi kullanırsak, bunlar "Tanrı'nın buyrukları"ydı. Hayek, Tanrı'nın buyruklarına inanmaz. Bu kanunları kavrayamadığımızı, çünkü bilimsel açıdan hakim olunamayacak kadar karmaşık olduklarını düşünür. Bu anlamda, pazar, hiç durmadan anlık ayarlama işlemleri yaparak, sonsuz sayıda ekonomik bilgiyi yönetir; bu kadar çok işlemin merkezîleştirilmiş bir biçimde belirlenmesi kesinlikle imkansızdır. Bu muhakemenin sonunda, pazarın kendiliğinden niteliğinin bilgiye üstün gelmesi, bir tür deneye dayalı gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bilimlerle karşılaşma

Hayek'te, bu liberal rasyonellik, mantığın katıksız bir ürünüdür. Ama, artık, paralel alanlarda, kesin bilimlerle aynı yönde ilerlemektedir. Bugün, kendiliğinden düzen, pazar ekonomisinde olduğu gibi, biyoloji ya da sibernetikte de, başlangıçtaki bir düzensizliğin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bir biyolojistin oğlu, bir biyolojistin de babası olan Hayek, toplumu yorumlarken, şüphesiz, canlı organizmaların evriminden esinlenmişti. Biyolojiyle arasındaki bu bağı kabul ediyor ve karşılaştırmayı onaylıyor, ama topluma, kendisine yabancı disiplinlerden alınmış dersleri uygulamak istemenin bilimsel açıdan saçma olacağını düşünüyor. Özellikle, Darwin teorisinin sosyal amaçlar için kullanılmasına karşı çıkıyor. Bu anlamda, kurumlardaki tabî ayıklanma fikrini yararlı bir istiare olarak görüyor, ama yalnızca o kadar. Özellikle, kültürün grup aracılığıyla ve kazanımla yayıldığını müşahede ediyor; genlerimizde bize miras kalmış kültür bulunmaz. Demek ki, medeniyet, genetikteki intikal biçimlerine taban tabana zıt intikal biçimleri uyarınca gelişme gösterir **

* 1705'te Londra'da yayınlandı. Paris'te Vrin yayınevi, 1974.

** Sol, bu alanda, yeni liberallere sık sık saldırdığı, bazen ekonomik eşitsizlikleri, tabî eşitsizlikle doğruladıklarından şüphelendiği için, Hayek'in sosyal Darwinizm'i reddi, daha da önem kazanır. Buna karşılık, Darwinizm'den en çok etkilenen ideologun Marx olduğuna dikkati çekelim. "Hayat mücadelesi" apaçık bir biçimde "Sınıf mücadelesi"ne dönüşmüştür. Marx, Sermaye adlı kitabını Darwin'e ithaf etmek için ondan izin istedi, Darwin bunu reddetti.

Buna karşılık, liberalizm artık, doğrudan doğruya ekonomi alanında da, bilimsel gelişmelerden yararlanıyor. Artık burada söz konusu olan karşılaştırma ya da istiare değil, düpedüz akıldır. Hayek'in yalnızca muhakemeyle keşfettiği şey, bugün matematik modellerce desteklenmektedir. Özellikle, Gérard Debreu'nün çalışmaları bu yönde ilerlemektedir; bu ekonomist, bir anlamda, "görünmez el"in bilimsel üstünlüğünü, merkezileştirilmiş otorite karşısında ferdi teşebbüslerin üstünlüğünü kanıtlamaktadır.

1950'den beri ABD'nde yaşayan Debreu, 1983'te, Nobel Ekonomi Ödülü alan ilk Fransız'dır. Berkeley'de profesör olan bu güç anlaşılır teorisyen, ideologlar için kolay yutulur bir lokma değildir. Matematikçilere özgü mesafeli bir kişiliğe sahip olan Debreu, çalışmalarından çıkarılabilecek politik sonuçları yorumlamaktan kaçınmakta, konu edildiği tartışmalarda taraf tutmamaktadır. Kısacası, Debreu, bir tarafın kendisine sahip çıkmasını istemez ve bu tarafsızlık, olsa olsa, modern liberalizme katkısının daha da esaslı olduğunu gösterir.

Debreu için, ekonomi bir kanaat işi olamaz,*ekonomi her zaman için bir bilimdir. Ekonomik teknikler bilimseldirler ve ekonomik problemler her zaman ve her yerde aynıdırlar. Bir hükümet komünist de olsa, sosyalist de olsa, liberal de olsa, her durumda, söz konusu olan, büyümenin şartlarını bir araya getirmektir ve bu şartlar evrenselidir: Tabii, malî, insanî kaynakları en üst düzeyde dağıtmak, muazzam bir sayıya ulaşan bilgileri yönetmek, üreticilerde üretme isteği uyandıracak biçimde davranmak. Her durumda, istatistik çalışmalarının sonunda, üretme ve ticaret yapma hürriyeti en iyi matematik sonucu verir. Pazar ekonomisi, objektif olarak, güdümlü ekonomiden daha etkilidir; pazara her türlü dış müdahale, zorunlu olarak, onun başarısını azaltır. Demek ki, liberal ekonominin üstünlüğü tartışılmaz ve matematik açıdan kanıtlanmıştır. Bununla beraber, söz konusu olan teorik bir üstünlüktür, çünkü Debreu, artık, bir dış müdahaleyle alt üst edilmemiş pazarın hemen hemen kalmadığını belirtmektedir. Ayrıca, sosyalistlerin kendileri de artık pazarın üstünlüğüne inanmışlardır, çünkü, bir sosyalist hükümetin giriştiği her ekonomik reform, hep liberalizme yaklaşan bir adım olmaktadır; merkezileştirilmiş bir ekonominin yapabileceği en iyi şey, sonuçta, liberal ekonomiyi "taklit etmektir" der Debreu.

Bana göre, Debreu, liberalizm tarihinde bir dönüm noktasıdır, çünkü, bugüne kadar muhakeme ya da müşahade düzeyinde kalan bir teoriye matematik bir temel kazandırmaktadır. Onunla, ekonomik liberalizm, bilimsel olmaktadır. Ayrıca, Debreu, ekonomi biliminin henüz gelişiminin şafağında olduğunu da sezdirmektedir. Liberal ekonomi matematik kanunlara uyarsa ve bu kanunlar günün birinde açıklığa kavuşturulabilirse, dünyamız değişikliğe uğrayabilir. Debreu, fizik bilimlerin ve biyolojinin değiştikleri biçimde, ekonomiyi de alt üst edecek bir bilimsel ihtilalin haberciliğini yapmaktadır.

Ama, liberallerin "kendiliğinden düzen" düşüncesi bilimsel açıdan doğruysa, o andan sonra, sosyalizm, entellektüel bir hata, ya da daha doğrusu entellektüellerin hatası, doğrudan doğruya Hayek'in deyimiyle, onların "uğursuz gururu" olur.

* Debreu'ye göre, tarihî açıdan, ekonomi, Tabii Bilimler fakültelerinde değil de, Hukuk fakültelerinde ders programına alındığından, Fransa'da, ekonomiyle, kanaat arasındaki belirsizlik büyük ölçüde artmıştır. O andan sonra da, bu disiplinin eğitimi, araştırmayı öldüren tarihî ve ideolojik bir görünüm almıştır.

Sosyal-devletçiliğin entellektüel hatası

Liberallerin "kendiliğinden düzen"inin tersine, buyurulmuş düzen, ilerleme kanunlarına hakim olunabileceğini, toplumun derli toplu bir plan uyarınca inşa edilebileceğini varsayar. Hayek'in deyimiyle bu inşacılık, delice bir tutkudur. Devlet bürokrasisinin yeterince bilgiyi toplayacak, onları merkezileştirecek ve yönlendirecek teknik kapasiteye sahip olduğunu düşünmek bile saçmadır. Gerçekte, kimse dünyayı yeniden icadedebilecek kadar akıllı değildir. Demek ki, sosyal-devletçilik, her zaman ve her yerde, politikada bütün totaliter doktrinlerin türediği bir entellektüel dengesizlik, ölçsüzlüktür. Artık, bir üçüncü yol da olamaz, çünkü her politik ideoloji bizi, zorunlu olarak, ya Kosmos'a, ya da Taxis'e götürür. Sosyal-demokrasi ya da karma ekonomi kavramları, şüphesiz, tabi olarak, buyurulmuş düzenden kaynaklanmaktadır; yarı yarıya doğru olamazlar, demek ki bütünüyle yanlışlardır. Sosyalizm, sosyalist olmaktan vazgeçmeden liberal olamaz; radikal olarak birbirine zıt iki toplum açıklaması arasında düşünülebilir bir sentez gerçekleşemez. Burada, Hayek'in katkısının ne kadar esaslı olduğu ve ideolojik tutarlılıkla, politik ikiyüzlülük arasında ne kadar kesin bir sınır çizilmesine imkân verdiği görülüyor.

Aynı zamanda da, sosyalizmin baştan çıkarıcı mahiyeti daha iyi anlaşılıyor: Bu, eşyanın tabiatına aykırı bir kibir günahıdır. Rasyonel bir dünya kurulmasına ilişkin bu sosyalist dürtü, tüm tarihî deneye ters düşmektedir; bu, teşkilatlan-dırmak, planlamak, buyurmak, hatta insanlar hakkındaki fikirlerini denemeye koymak için, her türlü insanî tasarımı kapsama iddiasında olan modern bir çılgınlıktır. Hayek'in sosyalistlerde suçladığı şey, niyetleri değil, temele ilişkin hatalarıdır. Ona göre, bu hata halk arasında genel olarak yayılmıştır. Milletlerin bilgeliği, aklımızla ulaştığımız sonuçlarla ilişkisi olmayan kanunların varolabileceğini kolayca kabul eder. Buna karşılık, entellektüeller bunu daha zor kabul ederler, onlar tabi olarak rasyonalisttirler. Hayek için, liberalizm, tabiatı gereği, popüler bir duygudur, sosyalizm ise entellektüellerin bir icadı.

Ona göre, Fransa, bir anlamda bizi sosyalizme sürükleyen, entellektüellerin bu ölçsüzlüğünde, özel bir yer işgal eder.* İlk yanlışın sorumlusu Descartes'tir. Bizi yalnızca kanıtlanabilen şeyin doğru olduğuna inandırarak, içgüdüsel bilgeliği ilk reddeden kişi oldu. Rousseau, insanlarca istenenlerin dışında, hiçbir kanun olmadığını hayal ederek, onun yerini aldı. Sonunda da Auguste Comte gelip, Üniversite'yi pozitivizmin içine iyice yerleştirdi, beşerî bilimleri sosyoloji alanına itti ve her türlü ciddî ekonomi eğitime son verdi. Ondan sonra, aydınlarımız, liberal düşünceden sürekli bir biçimde koştular.

Hepsi Keynesçi

Bununla beraber, liberalizme öldürücü darbe, İngiltere'de, doğrudan doğruya ekonomi alanında, Hayek'in Oxford'daki hasmı ve selefi John Maynard Keynes tarafından indirilecekti. Keynes, burjuva adetlerine sırt çeviren ve yalnızca kendi kanunlarına itaat etmeyi kararlaştıran bir grup İngiliz entellektüelin arasında bulunuyordu. Hayek'e göre, sosyal düzeni böyle reddedişi, Keynes'i aynı biçimde, ekonominin tabii düzenini de reddetmeye sürükleyecekti.

*Tocqueville'in çözümlediği biçimiyle, XVIII.yy. entellektüellerinin, Fransız ihtilali'nde oynadıkları belirleyici rolü hatırlayalım.

O sırada, dünya, 30'lu yıllar buhranının tam içindeydi. Liberaller-Fransa'da Jacques Ruef gibi- işsizliği azaltmanın tek yolunun, ücretleri düşürmek olduğunu düşündüler. Ama Keynes bunu reddetti ve tam tersine, üretimi hızlandırmak için, ücretlerin arttırılması gerektiğini savundu. Kendi açısından, bu yalnızca ideolojik bir "darbe"ydi; ona, sonradan, bir bilimsel teori kılıfı uydurdu. Teori kanıtlanabilir gibi değildi, muhtemelen de yanlıştı ve üstelik, 30'lu yıllarda olduğu gibi 70'li yıllarda da başarısızlığa uğradı. Ama Keynes, böylece, politik bürokrasilerin tabiatları gereği, megaloman olan özlemlerine, müthiş bir destek sağlamıştı.

Keynes'ten önce, liberal hükümetler, haklı olarak, para, bütçe, vergi, faiz oranlarıyla oynadığında, ekonomik dengelerin bozulacağından korkarlardı. Ama Keynes'ten sonra, bunu yapmaya hak kazanmışlardı; devletçilik bilimsel, entellektüel açıdan saygıdeğer olmuştu. Burada, XX. yy.'ın dramı ortaya çıktı: liberaller'in hepsi, Marx'a karşı Keynes'in safında yer alarak, devletçi oldular. Keynes'çilik adına, her türlü kamusal müdahale, artık, peşin olarak haklı bulunacak, görünüşte bir bilimsel mantığa uygun sayılacaktır. İşte, Hayek'e göre, ahlaksızlık böylece totalitarizme, homoseksüellik enflasyona yol açacaktır:... Vane de, biraz alaycılık seziliyor söylediklerinde, ama gerçekten böyle mi?

Çünkü, bana göre, bazı liberaller ahlakî düzene kaymaya çok daha yatkındırlar. Bu anlamda, Hayek ve yandaşlarına kulak verirse, liberal düzenin, en geleneksel anlamdaki toplum ahlakından ayrılabilirdiği pek söylenemez. Doğrusu, kendiliğinden düzen teorisi, her türlü popüler duygunun ve her türlü muhafazakar tepkinin, deneyin ve tabî ayıklanmanın sonucu oldukları bahanesiyle, idealize edilmesine yol açabilir. Bu, milletlerin bilgeliği düşüncesi, bütün önyargılara bir saygıdeğerlik etiketi yapıştırılmasına neden olacaksa, insanı kaygılandır-maktan geri kalmıyor.

Hayek'in kendisi de, bir dönemin ve bir toplumun esiri gibi görünüyor.* Bütün bir kitabını, sosyal adalet düşüncesini, Devlet bürokrasisinin yolsuzluk-ları için elverişli bir kılıf ve kitlelerin istenen biçime sokulmasına imkan veren müthiş bir politik araç olarak suçlamaya ayırmıştır. Öyle olsun! Ama, sosyal adaletin, artık deneyle ayıklanarak seçilen kurumlar arasında yer aldığı ve Büyük Sinaî Toplum'un ayrılmaz parçası olduğu nasıl bilmezlikten gelinebilir? Aynı şekilde, geleneksel ahlakı savunması zamanı durdurmak, demektir, çünkü, şüphesiz, toplumumuz, artık yaptırım olmayan bir yığın davranışı ayıklayarak seçmektedir.

Muhafazakar liberalizmdeki bu belirsizlik, ekonomik teoriye yeniden bir etik katmaya yönelen, "Reagan yılları"nın güçlü Amerikan entellektüel hareketi tarafından arttırılmıştır. Kapitalizmin Teolojisi yazarı Michael Novak için de, Zenginlik ve Yoksulluk'un yazarı George Gilder için de, politik hürriyet ve ekonomik refah, şüphesiz, birbirinden ayrılamaz, ama iki yazar bunların Hristiyan erdemlerinden de ayrılamayacağını düşünürler. Bu anlamda, George Gilder, 70'li yılların ekonomik buhranını ailenin ve dinin çöküşüyle açıklar, Devlet'i, bekar annelere yardım yaparak, işsizliği körüklemekle suçlar ve gençlerin üretici olmamasını sınırlanmayan cinsel ilişkilerine bağlar. Bu analiz türü, XIX.yy'da yoksulluğu günahıtan türeten eski liberalizmin teorileriyle bağdaşmak-tadır. Belki böylelikle, kamusal erdem ve özel ahlak arasında belli bir bağ kurmak yararsız sayılmaz, ama burada, aynı zamanda, liberalizm açısından büyük bir tehlike vardır!

* Onu iyi tanıyan Michael Oakeshott'a göre, Hayek, temelde, modern toplumu sevmez, ama bu onu, modern toplumu mükemmel bir biçimde analize etmekten ve hatta nasıl gelişebileceğini açıklamaktan alıkoymaz.

Gerçekten de, bu muhafazakar söylev, liberalizmi belli bir toplumla, geçmiş zamanla özdeşleştirirken, onu tüm evrenselliğinden yoksun kılar. Liberalizm böyle tarihi açıdan sınırlanırsa, yalnızca geçmişe yönelik bir ilgi uyandırabilir, yükselmekte olan nesilleri kendine hiç çekemez, yeniden doğuşu son derece geçici olur. Bu nedenle, bana göre, ahlaki düzenle liberal düzen arasındaki ilişkide, asıl olanı geçici olandan ayırdedebilmek çok önemlidir. Gerçekten de, kapitalizm, onlar olmadan işleyemeyeceği ahlaki prensipler üzerine kurulmuştur. Verilen söze saygı gösterilmezse, ticari ilişkilerde namuslu davranılmazsa, her türlü teşebbüsün sonunda bozulacağı açıktır. Ama akli başında bir yönetici olmak için dua etmeye gitmek şart değildir. Bu konuda, daha çok, Mgr Poupard'ın söylediklerine katılacağım: Ona göre, Yahudilik-Hıristiyanlık'la liberalizm arasında, insanı totalitarizmden kurtaracak objektif bir ittifak kurulmuştur, daha fazlasını beklememek gerekir!

Demek ki, Hayek'in gecikmiş ününde belirsizlikler vardır. En kötüsü de, bu ün elli yıllık bir politik ve ahlaki yaptırımsızlığa karşı gösterilen reaksiyona destek sağlamakta, ve bir dönemi kapatmaktadır. Buna karşılık, Hayek'in modern bir yorumu, bize, yeni bir liberal ideoloji için güçlü temeller sağlayabilir.

Yeni liberalizmin üç prensibi

Hayek, genç olduğum dönemde liberallerin yaşlı olması, yaşlı olduğum sırada da genç olmaları çok dikkat çekicidir, diyor. Çünkü, "Fransa'da bile", bugün liberalizmi en açık şekilde benimseyen kesim Üniversite gençliğidir. Devlet'e artık bizde de şüpheyle bakılması, çok önemli bir tavır değişikliğidir. Aslında, yakın bir zamana kadar, tüm Fransızlar, zenginle yoksul arasında, hürriyete kavuşturanın kanun, ezenin ise hürriyet olduğunu söyleyen Lamennais'nin bu sözlerini tersine çevirebiliriz, çünkü öyle bir kritik noktaya ulaştık ki, ondan sonra kanun artık herkesi ezmektedir. Özellikle, başlangıçta ne kadar iyi niyetli olursa olsun, mükemmelleşerek bağımlılık davranışlarının, hatta giderek kalıtsal yoksulluk gettolarının yaratılmasına yol açan, sosyal ve ekonomik koruma rejimlerinden çoğunun sonucu bu olmuştur. Bu koruma sistemlerinin kaldırılması gerekir demiyorum, ama insanın, ulaşılan bu kritik noktanın etkileri üzerinde kendi kendine sorular sorması ve artık, her durumda, korumanın arttırılması mı, yoksa azaltılması mı gerekir diye düşünmesi uygun olur. Daha fazla mı düzenlemeli, yoksa daha az mı düzenlemeli? Bu soruların, malî terimlerle değil, kanunun koruduğu farzedilen kişinin şahsî çıkarı uyarınca ortaya konması gerekir.

Aynı anlayışla, dayanışma kavramı, yavaş yavaş, sosyal adalet kavramının yerini almalıdır. Sosyal-devletçiliğin kullandığı terimlerle, adalet isteği, gerçekte, hepimizin eşit olmadığı bahanesiyle, toplumun toptan suçlanması anlamına gelmektedir. Böylece sosyalizm, sosyal adalet fikrini kendisine mal eden yeniden dağıtma ideolojisi olmuştur. Bu bir aldatmacadır, çünkü yeniden dağıtma ancak liberal büyüme sayesinde mümkün olabilmiştir. Sosyalizm, büyümeyi, kendiliğinden verilmiş, tabî bir olgu sayınca, olsa olsa yokluğu paylaştırabilecek durumda kalmıştır. Öte yandan, klasik liberalizmin de, pazarın sihirli erdemleri sayesinde her zaman, her şeyin düzeleceğine inanan, bir kendiliğinden büyüme teorisine dönüştüğü doğrudur. Oysa, artık pazar diye bir şey kalmamıştır. Engebesiz bir alanda değil, kurumlarla tıkanmış bir toplumda inşa ediyoruz; iyi ya da kötü, bu kurumlar vardır. Yeni liberalizm, tamamen pratik bir arzuyla, büyümeyle dayanışmayı yeniden uzlaştırma arzusuyla, buradan yola çıkıyor.

Bunu yapmak için, büyümenin, tabiatı gereği, ekonomik ve sosyal gerginlikler yarattığını kabul etmemiz gerekir; büyüme, eşitsizliğe yol açar. Bu eşitsizlikleri dikkate almak ve özellikle, onları reddetmeye ya da gizlemeye çalışmamak, hem

mantıklıdır, hem de liberallerin görevidir. Sosyal-demokratların, birkaç kişinin ihtiyacına cevap vermek için tüm toplumla istedikleri gibi oynadıkları yerde, liberal tutum, toplumu tabii şekilde işlemeye bırakmak ve gerçekten ihtiyacı olanlara dolaysız bir yardım sağlamaktan ibarettir. İşsizliğin, yoksulluğun, elverişsiz durumların utanç verici hastalıklar sayılmasına son vermek gerekir; dayanışma görevi, ferdî olsun, kollektif olsun, bunlara bir çözüm getirilmesini zorunlu kılar. En önemli politik tartışma konusu şudur: Elverişli bir müdahaleyle bunlara çare bulmak Devlet'in görevi midir, yoksa değil midir?

Kendiliğinden düzenin üstünlüğü, kanuna şüpheyile yaklaşmak, dayanışma görevi: Bunlar, bana göre, uygulanabilir yeni bir liberalizmin kurucu üç prensibidir.

İKTİDARIN ELE GEÇİRİLİŞİ

Liberaler ideolojiyi sevmez: onu her zaman, hasmın dogmatik körlüğünü anlatan bir kavram olarak görmüşlerdir. Bununla beraber, hiçbir kelime, entellektüel, ekonomik, sosyal, ahlakî ve son aşamada politik, tüm görünüşleri altında, liberalizmin ne olabileceğini, ondan daha iyi anlatamaz.

İdeolojiyi reddetmek, bana, apolitizmi övmek kadar sunî bir tavır gibi görünmektedir: liberallerin çoğu için, politika gibi ideoloji de, hala başkalarıdır. Bununla beraber, arkaik sosyalizm ya da yenilenmiş milliyetçilik sayesinde Devlet'in idealize edilmesine, ancak, ferdiyetçi toplumun karşıt biçimde idealize edilmesiyle doğru dürüst karşı konulabilir: silahlar eşit, toplum tasarısına karşı toplum tasarısı: ideolojiye karşı ideoloji. Bulanık bir ahlaka, pek yaygın olduğu için kimsenin uğruna ölmeyi göze almayacağı ve herkesin benimseyebileceği bir ekonomik duruma atfen, liberalim demek yeterli değildir. Politik tartışmanın açıklığa kavuşması için, tam tersine, taviz vermeyen, tutarlı, militan bir liberal düzene katılmak gerekir.

Buna karşı çıkılarak, liberalizm teriminin belirsiz olduğu, basit bir ekonomik teoriyle, hatta geçmişte kalmış herhangi bir altın çağla karıştırıldığı söylenecektir. Ama liberalizmin başlıca kusuru bu değildir. Fransa açısından, liberalizmin zayıflığı genellikle karamsar olmasından kaynaklanır. Tocqueville'den Raymond Aron'a kadar uzanan belli bir gelenek, hiç durmadan, genel olarak durumun mutlaka daha da kötüleşeceğini, Devlet'in büyümesinin engellenemeyeceğini, kişinin önemsizleşmekten kurtulamayacağını haber verdi. Bu gelenek, analizin sağlamlığını, taraf olmanın üstünde tutar, ama ne kadar erdemli olursa olsun, politik zorunluluk gereği, mücadelecî bir Devlet karşıtlığında saf almak için, belki de önce o gelenekten kopmak şarttır. Bu taraf tutma, şüphesiz, sağda da, solda da, yeni bir ihanet olarak mahkum edilecektir, ama liberal cephede, seyirci kalmaktan bıkip, ideolog olmak isteyecek yeterli sayıda entellektüel bulunacaktır. O zaman, yeni liberaler, Marx'ı arkadan vurarak, dünyayı seyretmekten vazgeçip, onu değiştireceklerdir. Yer yer, bunu yapmaya başladılar bile.

Bu açıdan, Hayek'in daha 1947'de onlara açtığı yolu izlemektedirler.

Mont Pelèrin'de

O yıl, Leman gölüne hakim pitoresk bir İsviçre köyünde, Hayek, elli kadar Üniversite mensubu ve edebiyatçıyla, totalitarizme karşı bir tür entellektüel Enternasyonal oluşturacaktı. Sayıları pek fazla olmayan Fransızlar arasında, Jacques Rueff ve Bertrand de Jouvenel de vardı. Kurucular, tuhaf bir biçimde, kuruluşlarının adı konusunda anlaşmayı başaramadılar. Hayek, tarihî İngiliz ve Fransız liberalizminin iki büyük ismi Tocqueville ve Acton'ın vaftiz babalığını öneriyordu; oradaki Amerikalılar bunu istemediler, çünkü ikisi de katolikti! O zaman, Cemiyet, doğrudan doğruya köyün adını aldı.

Hayek'e göre, sosyal-devletçilik entellektüellerin hatası olduğundan, kitlelere seslenmek değil, onlar adına entellektüel savlar kullanırken haksız olduklarını entellektüellere kanıtlamak gerekiyordu. Başlangıçta, entellektüellerin liberalizme katılması zor görünür: Entellektüeller hiçbir yerde, tesadüfen ödüllendiren ve en akıllıları mutlaka bir kenara ayırmayan hür teşebbüs ekonomisini

sevmezler. Demek ki, Hayek'e göre, entellektüelleri yalnızca, hürriyetin, ekonomik hürriyetten insan haklarına uzanan kesintisiz bir bütün oluşturduğuna inan-dırmak değil, ama daha ileriye gitmek ve onlara, sosyalizm kadar allı pullu ve taviz vermez, gerçek bir değişiklik ütopyası önermek gerekir.

Bugün, dünyada dört yüz "Mont Pelerin"li vardır ve içlerindeki Fransızlar'ın sayısı hala çok azdır. Aralarında kurdukları sıkı bir değiş-tokuş ağını ve yıllık, bölgesel, dünya çapındaki toplantılarını sürdürmektedirler. Batı toplumlarının önemli seçimlerinde kesin bir rol oynamış olan cemiyet üyelerinin sayısı fazladır; özellikle, Ehrardt'ın liberal Almanya'sında, Reagan'ın ABD'nde, Thatcher'ın İngiltere'sinde, hatta Japonya'da ve "Mont Pelerin"lilerin, liberalizm adına, ırk ayrımına karşı mücadele ettikleri Güney Afrika'da.

Mont Pelerin etrafında, gerçekliği tam anlamıyla yansıtmayan bir komplot havası yaratılmıştır. Toplantılarının gazetecilere kapalı olduğu doğrudur, ama burada bir tür masonluğun söz konusu olduğunu da sanmamak gerekir. Cemiyetin kendine özgü törenleri yoktur ve üyelerin birbirlerini tanımalarını sağlayan -ihtiyarî- tek işaret, Adam Smith'in portresini taşıyan bir kravattır. Bu ayrını-tıyı bilmediğim dönemlerde, yolculuklarım sırasında, Praetoria Bankası müdürü-nün, Bayreuth'deki bir Alman Üniversite mensubunun, Tokyo'daki bir bakanın ya da California'da Milton Friedman'ın aynı kravattı taşıdığını görüp, afalladığım çok oldu. Gerçekte, Mont Pelerin toplantıları, özellikle burada hakim olan eleştirel yaklaşımla dikkati çeken, ekonomik toplantılardır. Genel kurul olarak, burada en radikal biçimde, "sapmacılık"ları yüzünden, liberal hükümetler eleştiriye uğrar. Reagan parasını ve bütçesini kontrol etmeyi bilmediği için, Margaret Thatcher kuruluşların millî niteliğine yeterince çabuk son veremediği için, sık sık suçlanırlar. Gerçekten de, Mont Pelerin eğimli liberaller solu eleştirmenin hiçbir işe yaramadığını düşünürler, çünkü solun yerine başka bir şey koymak gerekmektedir. Ama buna karşılık, sağ üzerinde, sosyal-devletçilikle yeniden uzlaşmaya kaymasını engellemek için, sürekli bir ideolojik baskı uygulamak çok önemlidir. Mont Pelerin, bu prensibe dayanarak, batı dünyasında düşünce cemiyet-lerine can vermiştir: Institute of Economic Affairs.

Liberal inancın bekçileri

Parlamento'nun iki adım ötesinde, Westminster mahallesindeki kırmızı tuğlalı bir evde, Lord Harris of High Cross, Institute of Economic Affairs'in haftalık yemeğine başkanlık ediyor. Burada, Thatcherizm'in laboratuvarındayız. Mont Pelerin'in şu andaki Başkan'ı Lord Harris'in çevresindeki, on iki kadar ekonomist ve sosyolog, bu dar duvarlar arasında, yeni muhafazakar ideolojiyi saptadılar.

Yemek, İngiliz mutfağı hakkında sahip olunabilecek fikri bozmuyor, ama bu yemeğe davet edilmiş olmak da bir şeref. Masanın etrafında, Times'in bir başya-zarı, London School of Economics'ten bir profesör, iki sanayici, bir bakan var. İşte, Lord Harris'in, heyecanla, yeni liberalizmin tezlerini benimsetmeye uğraştığı seçkinler. Şüphesiz, kişiliği de, fikirlerinin başarısına katkıda bulunuyor. Kraliçenin lütfu ve özellikle Margaret Thatcher'ın kadirşinaslığıyla kısa süre önce Lord olan Harris, nesiller boyunca Lord olan birbirinden farksız; şıklık ve umursamazlığın hesaplı bir şekilde birbirine karıştığı tavrı, tek başına bir soyluluk ünvanını hakeder: Major Thompson'la Grouche Marx arası bir fizikî yapı, İngiliz aristokrasisi dışında düşünülemeyecek olan, tuhaflığa belli bir yatkınlık ve takım elbisesinin kusursuz kesimini telâfi etmek istercesine, yeniden dışarı taşan eski bir mendil. Harris, gerçekte, taviz vermeyen bir doktri-nerdir. Onun için, devletçiliğe karşı mücadele etmek bir haçlı seferidir. Başka-ları komünizm ya da dinî inanç adına kendilerini nasıl feda ediyorlarsa, o da, canla başla, para istikrarı ya da pazar ekonomisi gibi soyut davalara sarılmıştır.

İngiltere'de, Lord Harris'in, hür teşebbüse itibarını kazandıran adam olduğu söylenir. Onun ardından, birçok İngiliz ekonomist, çağlarının taraf tutan gerçek entellektüelleri oldular.

"Mont Pelerin"liler için, liberal entellektüellerin esas fonksiyonu da şudur: taviz vermemek. Liberal kuruluşlar, etkinliklerini, genellikle mütevazı olan mali imkanlarından çok, bu taviz vermekliğe borçludurlar. Londra'daki IAE, Paris'teki Institut Economique, Kanada'daki Institut Fraser, yani Mont Pelerin'e bağlı bütün bu kuruluşlar, iyi niyetli birkaç işletme tarafından sağlanan ve on milyon frangı aşmayan bütçelere sahiptirler. Bu yüzden, söz konusu kuruluşlar derinleştirilmiş araştırmalara girişmezler; broşürler, dilekçeler, hazır kanun teklifleri, önceden hazırlanmış konuşmalar, başı sıkışık gazeteciler ve parlamenterler için imzaya açık yazılarla, faaliyette bulunmayı amaçlarlar. Harris'in dediği gibi, görevleri, her türlü toplum problemi için liberal bir cevap bulunduğunu göstermektir. Ve ikna edilmesi gereken Establishment'dir, kitleler değil. Politik Establishment'ten birinin başarıyla liberalizme kazandırılmasının iyi bir örneği olarak, Sir Keith Joseph'ten söz edilebilir.

Lord Harris'in soğuk yemekleriyle liberalizme ısındırılan Keith Joseph, bugün, İngiltere Eğitim Bakanı'dır. Sir Keith, liberalizme, bir dine girer gibi girdi. Sanki bir ateşle içten içe yanmakta ve dostları, onu fikirlerin zehirlediğini söylemekte. Öte yandan, Keith Joseph Margaret Thatcher'ı da yeni liberalizme kazandırdı ve onunla, Muhafazakar Parti'yi, merkezci eğilime karşı, içten fethetmeyi başardı. Joseph, kuruluşların bağrında olgunlaşmış doktrinlerden politik uygulama aşamasına geçişi mümkün kılan vazgeçilmez halka oldu; bunu da liberal kampanyanın en zor döneminde başarılı olarak yaptı: bizzat kendi dostlarını, doktrinal kararsızlıktan ideolojik tutarlığa geçmeye razı ederek. Keith Joseph, muhafazakarlar iktidara gelmeden önceki dört yılda, İngiliz üniversitelerinde, altı yüz toplantı tertiplediğini söylüyor. Mutlak bir öncelikle, hala yargılarını değiştirebilecek olanlara seslenmenin yararına inanıp, sadece üniversitelerde konuşuyordu: öğrencilerin karşısında. Yalnızca bir tek konuyu işliyordu: kapitalizmin entellektüel ve ahlaki savunması. Gerçekten de, üniversite çevresinin etik inançlarına, teknik iddialarla karşı koymanın hiçbir şeye yaramayacağını düşünmektedir. Keith Joseph için, kapitalizm karşıtlığı, hemen hemen dini olan, ahlaki bir önyargıdır, etkinlik üstüne bir tartışma değil. Kapitalizmin savunmasını aynı alan üzerinde yapmamak yanlış bir savaş vermek ve hasımla hiç karşılaşmamak gibi bir tehlikeye atılmaktır. Bu yüzden, Keith Joseph, bütün bu yıllar boyunca, hür teşebbüsü, vicdanî bir huzursuzluk duymadan, sosyal bir ahlak olarak sundu ve böylece, Amerikalı tanrıbilimci Michael Novak'ın, kapitalizmle İncil'in değerlerinin özdeşleştirilmesi hakkındaki düşüncesine katıldı.

Almanya'da, kendilerini yeni-muhafazakarlar olarak tanıtan küçük bir entellektüeller grubu da, artık, aynı temaları savunuyorlar. Münih'te yaşayan başkanları, aristokrat tavırlı bir siyasal bilimler profesörü ve Çek asıllı bir mülteci olan Nicholas Lobkowicz'tir. Lobkowicz, entellektüel misyonunun, ekonomi seçkinlerine, etkinliklerini tanımanın da ötesinde, etik bir destek sağlamak olduğunu düşünmektedir. Böylece, Lobkowicz, yeni liberalizmin bir tür gezici sözcüsü olmuştur; yeni bir meşruiyet arayan patronların tüm toplantılarına mutlaka davet edilmektedir.

Alman işletme yöneticilerinin bu ideolojik taraftarlığı da -şimdi bütün batı ülkelerinde görülen bir olay- bir yeniliktir. Artık onlarda, çağımızın tartışmalarına katılma konusunda gerçek bir açlık sezilmektedir. Demek ki bu entellektüel fetih hareketi şu anda bütün çevrelere ve bütün ülkelere sıçramış, kelimeleri, modaları, inceliği liberal cepheye aktarmıştır. Politik pazarlama

teknikleri de, fazladan, hareketin hızlanmasına imkan vermektedir.

Sessiz çoğunluğun çıkardığı gürültü

14 Haziran 1984'te, Illinois'de, Stockton, 110 Main Street'te oturan Evelyn Rayburn, ABD'de genellikle telgrafları yollamak için kullanılan sarı renkte bir kağıda yazılmış bir mektup alır:

"Sayın Bayan Rayburn, Stockton'daki okullarda çocuklar için dua saatlerinin yeniden programa alınmasını arzu ediyorsunuz. İlişikteki dilekçeyi imzaladıktan sonra bize geri göndererek, hemen harekete geçebilirsiniz. Bu dilekçe, Stockton'daki komşularınızın daha önce bana gönderdikleri binlerce başka dilekçeye eklenecektir. Söz konusu dilekçeler, Ronald Reagan'ın bu ülkedeki mütevazî vatandaşların inançlarına saygı göstermesini sağlamak amacıyla, 20 Ağustos'ta, Dallas Cumhuriyetçi Konvansiyonu'na sunulacaklardır. Aynı zamanda, bana on dolarlık bir çek de yollayarak -mutlaka, 12 Temmuz'dan önce-, gerçek bir millî kampanyanın düzenlenmesine katkıda bulunacaksınız."

Aynı gün, dört milyon Amerikalı, adreslerine gönderilen benzer bir mektup alıyorlardı. Bütün mektupları aynı kişi göndermişti: ABD'de politik pazarlamanın en önde gelen ismi, Richard Viguerie. Viguerie'nin bilgisayarları Evelyn Rayburn'ü rastgele seçmemişlerdi. Rayburn, iki yıl önce, entegrist bir protestan topluluğa mütevazî bir yardımda bulunmuş ve böylece, muhafazakar fikirleri uğruna para vermeye hazır vatandaşların isimlerinin bulunduğu fiş dolabında yerini almıştı. Gerçekten de, yüz "Evelyn Rayburn"den on kadarı, on dolar yollayarak bu kamuoyu kampanyasının masrafını karşılayacak ve muhtemelen, Viguerie Şirketi'ne bir kâr da bırakacaklardı. Viguerie, yalnızca, Hristiyan ahlakı adına ve komünizme karşı -genel anlamda- fikirleri uğruna mücadele ettiğini iddia etmektedir. Sadece, haklı bulduğu davaları ele almaktadır. Her şeye rağmen, milyonlarca çağrı göndermeden önce onları piyasada teste tabi tutar- 1984'te, yüz elli milyon çağrı yollamıştır!

Sessiz çoğunluğun böyle seferber edilmesi tekniği, direct mail'in çok ötesine uzanır. Viguerie muhafazakar temalar yayan filmler yapar ve televizyondan, herhangi bir reklam spotu gibi, yayın saatleri satın alır. İzleyici, her defasında, programda savunulan davayı malî açıdan desteklemeye davet edilir ve bu yoldan yapılan masraflar karşılanır. Viguerie, aynı şekilde, son kitabını (The Establishment versus the people) yalnızca postayla göndererek satar. Böylece, attığı her adımda, sadece, dolaysız kaynaklarını değil, ama özellikle, gelecekteki kaynakların garantisi olan fiş dolaplarının da sayısını arttırır.

Avrupa'dan bakılınca, Viguerie tekniğini ve başarısını kavramak, savunduğu davaları kavramaktan daha önemlidir. Okullarda dua saatlerinin yeniden programa alınması tipik bir Amerikan meselesidir, ama Viguerie ideolojinin artık yalnızca ayrıntılarla satılabildiğini müşahede ettiğinde, parçalı toplumlarımızı can alıcı noktadan vurmaktadır. Evelyn Rayburn Cumhuriyetçi Parti için kendisinden on dolar isteyen bir mektup alsaydı, şüphesiz cevap vermeyecekti. Liberalizmi savunmak için on dolar? Hiç şüphe yok, neyin söz konusu olduğunu anlayamayacaktı. Ama dua saatlerinin yeniden programa alınması için hemen on dolar istenmesi, somut anlaşılabilir, dolaysız bir şeydi. Evelyn Rayburn, milyonlarca başka vatandaşla bir millî kampanyayı sürdürdüğü duygusuna kapıldı; bu kampanyaya katılması için, ondan, evinden çıkması bile istenmiyordu. Bu evdeki seferberlik böylece, sağ eğilimli halka, solun entellektüel baskısından uzakta, huzur içinde, görüşlerini bildirme imkanı veriyor. Viguerie, solun geleneksel olarak sokağı kullandığı yerde, doğrudan demokrasiye özgü bir tür şahsî seçim hücrelerini

yeniden yaratıyor. Uzun süre kesin etkili bir güç olarak kalan bu sokak tekeli, artık bir güçsüzlüktür, çünkü toplu gösterilerin başarıya ulaştırılması giderek zorlaşmaktadır; oysa, sol için, bir gösterinin başarısızlığa uğraması, hemen hemen, her şeyini kaybetmesi demektir. Buna karşılık, Viguerie'nin bir mailing'i başarısızlığa uğrarsa, bunu kimse bilmez ve Viguerie, anında, bir başka kampanya temasını ele alabilir.

Amerikan muhafazakarlarının başarısı, büyük ölçüde, davaların sayısını böyle arttırma, liberalizmi, global bir ideoloji olarak değil de, ayrıntıların sunma, yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Parçalı bir topluma, mantıklı olarak, parça parça cevaplar taşımaktadırlar, bunu da, özellikle, modern iletişim araçları mümkün kılmaktadır. Mass media'larla yayılan, liberalizm hakkındaki soyut bir söylevi dinletmek ne kadar zorsa, herkese, özel dilekleri hedef alarak, en uygun iletişim aracıyla seslenmek, o ölçüde etkili olur. Böylece, ebeveynler eğitimin niteliği konusunda, profesyoneller kendi meslekleri konusunda, müminler dinî değerleri konusunda, vs., seferber edilebilirler. Mass media'lar bu tip söylevi aksettirmediklerine göre, varoldukları yerde yerel radyolar ve bölgesel televizyonlarla, başka her yerde de fiş dolaplarının kullanılmasıyla, mass-media'ları dolanmak yeterlidir.

Aynı şekilde, Ekim 1983'te, İsveçli küçük bir işveren olan Gunnar Randholm, sendikaların işletmeleri kontrolünü kolaylaştırmayı amaçlayan, ücret fonlarına ilişkin sosyalist tasarıya karşı, yalnızca telefonla, Stockholm'de, 30'lu yıllardan bu yana İsveç'in gördüğü en büyük kitle gösterisini tertipledi. Fransa'da da, büyük ölçüde telefonla ve aynı örneğe uyularak, özel eğitim yararına gösteriler tertiplendi. Demek ki, gelecekteki güç ilişkilerini kesin bir biçimde etkileyecek olan köklü nedenler yüzünden, kamuoyu oluşturma araçları el değiştirmektedir. Temel nitelikte bir değişikliğin tam başlangıcındayız ve bunu da iki olgunun bir araya gelmesine borçluyuz: yeni tekniklerin ortaya atılışı ve kitleler çağından ahlaki çıkış.

Yaşasın korporatizm

İster Fransa'da okul seçme hürriyeti, ister İsveç'te işletme hürriyeti ya da Amerika'da kamu okullarında dua saatlerinin yeniden programa alınması söz konusu olsun, sessiz çoğunluk artık çok gürültü çıkarmaktadır. Sürpriz, bunun etkisini daha da arttırıyor. Böyle özel talepler, devletçiler için, anlaşılabilir ya da küçümsenecek taleplerdir. Fransa'da bu anlayışsızlığın en iyi işareti, korporatizm kelimesinin kullanılma şeklidir ve bu "korporatizmin dönüşü, politik sınıfımızı öylesine rahatsız etmektedir ki, onun için, bu kelime en büyük hakaret olup çıkmıştır. Bu da, her türlü özel ya da meslekî talebin reddedilmesine imkan vermektedir: ebeveynler, bağcılar, kamyon şöförleri; politik sınıfın gözünde hepsi korporatisttir! Onlara itiraz hakkı tanınmaz, affedilmezler, istekleri göze alınmaz. *

* Korporatizm Fransız politik hayatının en eski ve en az tartışılmış konularından biridir. Hükümetlerimiz, ferdî hürriyet ve ekonomik etkinlik adına, 1776'da onlara son veren Turgot'dan bu yana, korporasyonlardan nefret ederler. Korporasyonların kaldırılmasına öylesine tepki gösterilmiş ti ki, XVI.Louis onlara yeniden izin vermek zorunda kaldı; sonra, İhtilal, 1791'de, korporasyonlara bir defa daha son verdi. Ama, korporasyonlar yeniden doğdular; XIX.yy'da, dernekler adı altında hüviyetlerini gizliyorlardı. Sonunda Pétain, hem sınıf mücadelesinin panzehiri olarak, hem de Fransız ihtilalinden iz bile bırakmamak için, korporasyonları yeniden canlandırdı. Tabî, alınan bu son tarihi yarayı iyileştirmek zordur; korporatizm, bundan böyle, hep, biraz olsun, faşizm sayılacaktır.)

Bu yüzden, hükümetler, seslerini yükseltenleri son derece kolay saf dışı etmektedirler.

Ama bir yandan da, popüler taleplerin bugün giderek korporatizm biçimi altında ortaya çıktıklarını görmemek mümkün mü? Gerçekte, burada, birbiriyle çatışan iki demokrasi anlayışı vardır. İşi zorlaştırmamak için, bunlara Amerikan anlayışı ve Fransız anlayışı diyeceğiz. Fransız görüşüne göre, Devlet'le fertler arasında aracı organlar bulunmamalıdır; bu sosyal ufulanmadan yalnızca Devlet'in yararlandığı açıkça görülmektedir. Amerikalılar'a göre * aracı organlar, demokrasinin canlılığı açısından esaslı birer öğedir. Bu, ABD Parlamentosu çevresinde baskı gruplarının resmen çoğalmasıyla ortaya çıkar. Söz konusu lobbie'lerin varlığı ne gizlenecek, ne de yüz kızartacak bir şeydir; yalnızca, her vatandaşın somut çıkarlarını gözetirler ve bürokratların iktidarını dengelerler. Bu açıdan, Fransa, bana kalırsa korporatizmin aşırırcılığının değil, "korporasyonlar"ın eksikliğinin sıkıntısını çekmektedir; daha çok da, korporasyonlar arasında ayırım gözetilmesinin. Çünkü ülkemizde, mahfuz dokunulmazlıklardan yararlanan itibarlı korporasyonlar da vardır. Oysa bugün, kamu işletmelerindeki görevlilerin ölçsüz imtiyazları savunmalarıyla, bazı özel meslek gruplarının ileri sürdükleri talepler arasında, artık pek açık bir mahiyet farkı yoktur. Burada, ortadan kaldırılmayı hakeden, bir tür tarihî kalıntı bulunmaktadır. Ama tabî ki, liberal çözüm, hiçbir korporatizme son verilmemesini gerektirir. Tam tersine: sayılarının arttırılması uygun olur. Çünkü, demokratik oyunda, her özel talep, binlerce başka taleple dengelendiği zaman, kabul edilebilir mahiyet alır.

Korporatizmlerin bu yükselişi, geleneksel değerlerin geri gelişi, sessiz çoğunluğun yeni seferber edilme biçimleri, kuruluşlardaki entellektüel hareketlilik, toplumun parçalanması: bunlar, ABD'den söz ederken, bir "muhafazakar devrim" diye adlandırdığım şeyin kurucu unsurlarıdır. Bunun yalnızca Amerika'da söz konusu olmadığı da görülüyor; burada, çeşitli derecelerde, bütün Batı'yı saran bir hareketi tanımlıyoruz.

Ama, aynı zamanda da, Devlet aygıtının, genelde, liberalizmi benimsediklerini söyleyen rejimler de dahil olmak üzere, bu hareket karşısında duyarsız kaldığını kabul etmek zorundayız.

* Özellikle, 1809-1817 arasında ABD Başkanlığı yapmış olan, filozof James Medison'ın eserinde

ÜÇÜNCÜ KISIM

ENGELLER:
YENİ SINIF MÜCADELESİ

LIBERALİZMİN HAYAL KIRIKLIĞINA UĞRATTIKLARI

Downing Street 10'da her şey sakın. Bu büyükçe burjuva evinde, ünlü küçük yeşil kapı bir defa kapanınca, burasının büyük bir imparatorluğun merkezi olduğunu gösteren hiçbir şey kalmıyor. Duvarlardaki XVIII yy. manzaraları, şömine-lerin üzerindeki Victoria dönemine ait antika bronz saatler, cilalı mahundan yuvarlak masaların etrafındaki Chippendale iskemleler, huzurlu ve rahat bir dekor meydana getiriyor. Odacılar gömlekle dolaşıyorlar; sekreterler de, daha rahat etmek için, ayakkabılarını masalarının altındaki plastik torbalara sokmuşlar, terlikle çalışıyorlar. Şüphesiz bu da, evdeki sessizliğe katkıda bulunuyor. Margaret Thatcher'ın çalışma odasının yanındaki odada, özel danışmanı Ferdinand Mount çalışmakta, kırk yaşındaki Ferdinand Mount hükümetin ideologudur. Aile kavranıma geri dönüş hakkında bir kitap yazan (-The subversive Family, Jonathan Cape, Londra, 1976) Mount, çok kapalı bir çevre oluşturan Argonotlar'ın da (ileride bir başka Argonot'a, Walter Goldsmith'e rastlayacağız) üyesidir. Argonotlar, Devlet'in liberalleştirilmesine karşı çıkan "çelik üçgen"i yenme görevini üstlenmişlerdir; sözkonusu üçgenin üç kenarı, Bakanlıklar caddesi Whitehall, basın caddesi Fleet Street ve Parlamento merkezi Westminster'dir. Ama Mount, "muhafazakar devrim" deyimini reddeder. Ona göre, bu deyim, şiddetli değişiklikler ümidettirir ya da bu yüzden bazılarını korkutur; oysa, sözkonusu olan yalnızca, köklü yavaş hareketlerdir.

Ferdinand Mount için, muhafazakarlık ve liberalizm, sosyal-devletçiliğin tersine; gelişmeleri hızlandırmaktan çok, onlara ayak uydurmaktan, değişikliğin farkına varmaktan ibarettir. "It is a slow business".

Ne geriye dönüş, ne alt üst ediş, liberalizm ciddi bir yavaşlıkla yetinir. Margaret Thatcher hükümeti reformlara tapmaz; liberal politikası, Devletçi reformlara, ters yönde reformlarla karşı çıkmak ve böylece, devletçi tavra simetrik bir tavrı benimsemek olamaz. Liberalizmin birinci aşaması, reformizm zehirini vücuttan atmaktan, her özel probleme, mutlaka, biri liberal, öteki devletçi olan, kurumsal bir çözümler gerekmeyeceğini kabul ettirmekten ibarettir.

Ama, değişikliklerden bu kaçış, bu ciddi yavaşlık, sadece bir kaçamak olamaz mı? Gerçekte, Thatcher Hükümeti, Mont Pelerin'e bağlı liberal kuruluşlar çevresinde, giderek artan bir şüpheyle izlenmektedir. Lord Harris'e göre, Ferdinand Mount, bürokratik üçgenle mücadele etmek bir yana, onun içine girmiştir; Hoskyns de aynı şeyi düşünmektedir.

Devlet Karşıtlığının Başarısızlığı

0 sabah, Londra'nın iyi klüplerinden biri olan "Travellers"ta, John Hoskyns, fûme mezitle kahvaltı yaparken, Times okuyordu. Mavi çizgili takım elbise giymişti, yaka cebinden beyaz bir mendil çıkıyordu; Ocak ayında çok az ısıtılan yemek salonun soğuğu onu etkilemiyordu. Lambriyerler, av sahnelerinden oluşan oyma resimler ve hayvan resimleri, insanın kendi kendine, İngiliz olmadan muhafazakar olmanın mümkün olup olmadığını sormasına yol açıyordu. Hoskyns, insanın, İngiliz de

olsa, muhafazakar olmasının zor bir iş olduğunu anlatıyordu. Dört yıl boyunca, Ferdinand Mount gibi, Downing Street 10'da, Margaret Thatcher'ın özel danışmanlığını yapmıştı. Çok özel olan görevi, Devlet harcamalarını azaltmaktan ibaretti. Bunda hiç de başarılı olamamıştı. Oysa, Hoskyns, bu işin adamı gibi gözüküyordu. Bir işletmenin başı olarak, Taht'ın 3000 memuruna ondan iyi panzehir bulunamazdı. Tasarısı, bir defaya mahsus olarak, kırkbeş yaşında zorunlu emeklilik getirip hepsinden bir anda kurtulmaktı. Pıllıyı pırtıyı toplayıp gitmek zorunda kalanın, Hoskyns olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı? Ona göre, Civil service'in ve Quango'ların kurbanı olmuştu.

Quango'lar kangurunun akrabaları değil, tamamen İngilizler'e özgü bir kurumun başharflerinden oluşan bir kelimedir: Queen's appointed non governmental organisations; yani, memurlarla, genel olarak, özel sektörün temsilcilerini, işverenleri, entellektüelleri, gazetecileri bir araya getiren komisyonlar. Quango'lar, hemen hemen her türlü parlamenter kontrolden sıyrılan, danışma ve bazen de, idare organlarıdır. Hergün oluşurlar ve sonları hiç gelmez, bazıları yüzlerce yıldır varlıklarını sürdürmektedirler, Quango'lar, her türlü Devlet reformuna karşı koymada, Whitehall'ün objektif mütefrikleridir.

Doğrusu, muhafazakar hükümetin beş yıllık yönetiminden sonra, İngiltere'de, Devlet gerçekten gerilememiştir. Hatta, Devlet'in milli servetten aldığı pay, 1979-1983 arasında, yüzde 35'ten yüzde 39'a çıkmıştır. 1985 bütçesi, beş yıldır, bu payı arttırmayan ilk bütçe olabilir, ama onu azaltmayacaktır da.

ABD'de de sonuçlar daha iyi değildir. Dört yıldır sürdürülen, Devlet karşıtı söylevlerden sonra, Reagan yönetiminde, federal harcamalar, milli gelirin yüzde 27.8'inden yüzde 31.6'sına çıkmıştır; bu, geçmişle hiçbir bağı kesmeyen ve sosyal-demokrat milletlerinkiyle karşılaştırılabilecek bir ilerlemedir. Harcamalardaki bu ilerlemenin silahlanma yarışından kaynaklandığı sanılabilir. Yanlış! Savunma masrafları yüzde 7.6'dan yüzde 9.2'ye çıkarken, sosyal bütçe de o oranda artmaktadır: yüzde 12'den yüzde 13.9'a, Reagan'ın, "Koruyucu Devlet'in aşırılıklarına" karşı sürdürdüğü tüm söylev, şu ana kadar, dikkate değer hiçbir mali sonuç vermemiştir.

Liberal problemin can alıcı noktasındayız. Burada, liberalist olduğunu söyleyen herkes için, apaçık bir deneysel başarısızlık sözkonusudur. Liberal-ler dört ya da beş yıl iktidarda kaldıktan sonra, Devlet zayıflamamışsa, liberal söylevin tamamı, ideolojik bir dış görünüşdür, başka bir şey değil. Ya da, liberal analiz uygulanabilir duruma gelmemiştir. Her durumda, Devlet karşıtı belâgatın yetersiz kaldığı açıktır. Devlet, haykırışlar sonucunda kendiliğinden yıkılacak bir Jericho suru değildir. Ve insanın özellikle şu soruyu kendi kendine sorması gerekir: Devlet, sol yönetim altındayken, neden gelişmektedir ve liberal sağ yönetim altındayken, neden yine gelişmektedir?

Cevabı, Devlet'in bir soyutlama olmamasıdır: Devlet, onu yöneten ve aralarında gerçek bir sosyal sınıf oluşturan, kanlı canlı, erkeklerden, kadınlardan meydana gelmiştir.

Yeni Sınıf

Bayreuth Üniversitesindeki Alman sosyolog Michael Zöllner'e göre, Devlet denen şey, bir teşkilatlandırılmış şahsi çıkarlar sistemi, bir Yeni Sınıf'tır. Doğrusu Zöllner de, Hoskyns gibi, liberalizmin hayal kırıklığına uğrattığı insanlardan biridir; hala, "Mont Pelerin"lilerin Adam Smith resimli kravatını taşımakta, ama Helmut Kohl hükümeti hakkında artık hayale kapılmamaktadır. Şansölyenin ondan istediği söylev ve makaleleri Bonn'a göndermeyi sürdürmektedir, ama gazetelerde onların izine hiç rastlamaz. Bir an için liberal bir yarma

hareketine inanmış olan entellektüellerin çoğu gibi, kendisini bölgesine, Bavyera'ya kapatmıştır. Bu Almanya'nın bir üstünlüğüdür: burada insan başkentten uzakta yaşayabilir ve Wagner operalarıyla, kızarmış domuz, bira, Bavyera tarzı hafif yiyeceklerden oluşan yerel mutfak arasında, hayatını yeniden düzenleyebilir.

Zölller, çekildiği köşeden, ona göre liberal düşüncenin odak noktası olması gereken bu Yeni Sınıf hakkında akıl yürütmektedir. Liberaller Devlet'in sosyolojik yapısını daha iyi değerlendiremezlerse, kendilerini, ele avuca sığmaz bir düşmanla çatışmak zorunda bırakacaklardır. Memur ve politikacı, Devlet'i yöneten bürokratlar, yani Yeni Sınıf'ın üyeleri, Zölller'e göre, son derece normal insanlardır. Demek ki, saflığa ve çıkar gözetmezliğe sırt çevirmişlerdir. Arzuları, hepimiz gibi, mevkilerini yükseltmek ve otoritelerini arttırmaktır. Sınıf olarak, iktidarlarını, müdahalelerini ve pazar paylarını, yani sivil toplumdan vergi yoluyla aldıkları mali payı genişletmeye uğraşırlar. Bu normal insanlardan, farklı bir davranış beklenemez ve bunu bilmemek kadar, bu nedenle onları suçlamak da akılsızlık olur. Aynı şekilde, liberalizmi benimsediğini söyleyen bir hükümetin, Yeni Sınıf'tan, iyi niyetle kendi kendini yok etmesini beklemesi tamamen anlamsızdır.

Zölller'in analizinin, Eski Rejim ve İhtilal'de şunları yazmış olan Tocqueville'de de bulunduğunu görüyorum: "İdare memurları, özel anlayışı, kendine özgü gururu, şerefi, erdemleri, gelenekleri olan bir sınıf oluştururlar. O, kurulmuş olan ve yaşayan, yeni toplumun aristokrasisidir; yalnızca, İhtilal'in meydanı boşaltmasını beklemektedir." Bu satırlarda, çıkarlar cemiyeti olarak görülen Devlet'in ilk analizini ve tabii gelişimini açıklamaya yönelik bir taslağı buluyoruz.

Gerçekten de, her ülkede, bu Yeni Sınıf, milli kültüre uyarlanan bir söylevi benimser. Almanya'da Devlet bürokrasisi Hegel'in izinde kutsal Devlet'i yöneten idealize edilmiş seçkinlerdir. ABD'de, Yeni Sınıf, teknisyenlere özgü pragmatik bir dil kullanır. Bugün, teknokrat, XIX yy mühendisinin yerini almıştır. ("Social engineering" denen teori); mühendisin, yollar yaparak, köprüler kurarak tabiatı fethettiği biçimde, yoksulluk ve eşitsizliklerle mücadele eder, toplumu daha iyiye götürür. Fransa'da, hakim söylev kamu hizmeti söylevidir: Descartes'ci bir soyutlama. Fransız yüksek memuru tarafsız, belirsiz, kişisizleştirilmiştir. Yeni Sınıf'ın her yerde, bütün dünyadaki memurların pek tuttuğu giysiler kadar gri, güven verici ve tarafsız renkler altında ortaya çıktığı görülüyor. Tokyo'dan Bonn'a, Washington'dan Paris'e, bütün memurlar, sanki birbirlerine söz verip, aynı terziye gitmektedirler.

Oysa, görünüşteki bu tarafsızlıktan daha aldatıcı bir şey olamaz. Yeni Sınıf, apolitik olmanın çok uzağında, sosyal-devletçiliğin modern ifadesi olmuştur: eski ideolojik kabuğundan sıyrılmış, teknisyen bir sosyalizm. Sosyal devletçilik ve Yeni Sınıf kaynaşmışlardır. Bu, Batı Avrupa'nın ya da Kuzey Amerika'nın sol partilerinin oluşumunda görülebilir. Bu partilerin üyelik tabanları on beş yıldan buyana, radikal bir biçimde değişmiştir; eğitimciler ve memurlar, her yerde, işçi yanlısı eski ekibi tasfiye etmişlerdir. Bu değişikliğe (-Almanya'da, SDP, açıkıcı, Yeni Sınıf partisi olmuştur; sosyolojik tabanı, vasıflı işçiler tabakasından, eğitimcilere ve genç entellektüellere kaymıştır. Zaten, Alman işçilerinin yarısı, 1981'de, Hristiyan-demokratlar'a oy vermiştir. İngiltere'de de, sendikacı işçilerin çoğu, 1983'te, Muhafazakar Parti'yi, aristokrat kökenli bir entellektüelin, Tony Benn'in temsil ettiği İşçi Partisi

ne tercih etmişlerdir. İsveç'te Olof Palme ve öğrenci hareketinin saflarından gelen entellektüellerle, eğitimcilerin oluşturduğu bir yeni nesil, sendikal kökenli sosyal-demokratları parti yönetiminden uzaklaştırmıştır.), daha teknik, daha reformcu ve daha devletçi bir yeni söylev eşlik etmiştir. Yeni Sınıf, geleneksel solu eline geçirerek, bürokrasinin yeni değerlerini, işçilerin değerlerinin yerine oturtmuştur.

Paraya duyulan nefret, rekabetten habersiz olmak, ekonomik güvenlik: bütün bu unsurlar, bürokratik hayatın dekorunu ve imtiyazını oluştururlar, tabii, Yeni Sınıf, burada, eski sosyalist solun aldatıcı etiketi altında, bize bir medeniyet modeli olarak sunulan, üstün bir toplum şekli görmektedir.

1984

Zöller'in akıl yürüttüğü yerde, Myrdal dehşete düşmektedir. Jan Myrdal, eşi ve Labrador cinsi köpeğiyle, İsveç'in ortasında, Malaren gölü kıyısındaki büyük bir ahşap eve çekilmiştir. Burada, Mao döneminde Çin ve Balzac üzerine denemelerden romana kadar, muazzam bir edebi eser meydana getirdiği yazı makineleri veyerden tavana yükselen binlerce kitap sayesinde medeniyetten korunarak, sahte bir vahşi hayat sürmektedir. İsveç'te ünlü olan bu yazar ağır ve şüphesiz dünyada eşi bulunmayan bir miras üstlenmiştir. Babası Gunnar Nobel Ekonomi Ödülü'nü (Hayek'le paylaştığı ödül), annesi Alva Nobel Barış Ödülü'nü almışlardır. Jan, 1968'de göşist gösterilerin başında, o sırada sosyalist bakan olan annesine isyan ediyordu. Bugün bir tür anarşist olan Myrdal, daha çok sağda anne-babasına karşı tavır almaktadır. İsveç'te, oğul Myrdal, entellektüellerin sosyalizmin aleyhine dönmesinin sembolü olmuştur. Ama bizi burada özellikle ilgilendiren şey, onun sosyal-devletçilik analizidir. O, sosyal-devletçilikte, Yeni Sınıf'ın ortaya çıkmasından daha fazla bir şey görür. Myrdal'a göre, İsveç Devleti, Orwell'in Big Brother'dır. Olof Palme'nin, zamanında, gizli servisler adına çalışmış olması, Myrdal'in saplantısıdır. Sosyalizmi, Orwell'in kehanetlerinin doruğu olarak görür. Burada, her vatandaşın, her durumda, tüm hayatı boyunca yakasını kurtaramadığı bir numarası vardır. Jan Myrdal'ın numarası 2707190332'dir. Kaybolmak mümkün değildir, Yeni Sınıf izinizi daima bulur.*

Myrdal'a göre, İsveç'te vatandaşlar öylesine mükemmel bir biçimde fişlenmişlerdir ki, Sandinist Nikaragua hükümeti, benzer bir fişleme sistemini uygulamaya koymak için, ülkesinden yardım istemiştir.

*Myrdal, İsveç sosyalizminin bürokratik çılgınlığına bir başka örnek olarak, ebeveynlerle çocuklar arasındaki karşılıklı her türlü kanuni yükümlülüğün ortadan kalkmasını gösteriyor. Stockholm'de öğrenci olan oğlu, şehirde babasına ait bir stüdyoya çalışmaya gelmektedir. İsveç kanununa göre, oğul, bu stüdyoyu mal beyannamesinde göstermek ve dolayısıyla, vergi vermek zorundadır.

Yeni Sınıf Mücadelesi

Zöller ve Myrdal'ı izlersek, demek ki, tarihimiz bir sınıf mücadelesi tarihidir; ama bunlar, Marx'ın sözünü ettiği sınıflar değildir. Bir yanda, geleceğinden emin olmayan, değişikliğe ayak uydurabilen, hayal güçlerini, teşebbüs yeteneklerini her zaman kanıtlamak zorunda kalan ve rekabet kanunlarına tabi bulunan, yani özel ekonomiyle yaşayan herkes vardır. Bunlar üreticiler, mucitlerdir. Toplumdaki yerleri kadar mizaçları da, onları, liberal bir felsefe benimsemeye götürür. Karşılarında ise, Yeni Sınıf, daha çok, kelimeler üretir; Yeni Sınıf'ın ait olduğu meslekler, genellikle, söyleysel türdedir. Başkalarının kazancından aldığı payla yaşar ve genel çıkar adına bunu haklı gösterir. Vazırlık onun tekelinde bulunduğu, eğitim ve enformasyonu o yönettiği için, haklarını savunurken son derece inandırıcıdır. Her türlü dini toplulukta da olduğu gibi, üyelerine iktidar ve iş güvenliği sunar.

Tabi, ele alındığı şekliyle, bu "sınıf mücadelesi", Marxistler'e göre burjuvaziyi proletaryanın karşısına diken mücadele kadar, karikatürleştirilmiştir. Ama aşırı yanlarıyla bile, bu tarif, şüphesiz, gerçeğe daha yakındır ve en azından bir o kadar aydınlatıcıdır. Bütün üreticiler liberal değildir ve Yeni-Sınıf'ın tamamı devletçi sayılmaz. Bununla beraber, liberalizmin ağırlık merkezinin, üreticiler tarafında, özellikle de en müteşebbis üreticiler tarafında, yani işverenler, sanatkarlar, tüccarlar, serbest meslek erbabı, yöneticiler tarafından olduğu inkar edilemez. Üretici olmayanların, daha çok, devletçi oldukları doğrudur: eğitimciler, memurlar, entellektüeller, kamu işletmelerindeki personel. Şurası da açıktır ki, politikacıların hemen hemen hepsi, geldikleri yer ve görevleri gereği, Yeni Sınıf'a aittirler ve intihar etmeye niyetleri yoksa-ya da çok yaşlı değillerse-devlet karşılığında, yalnızca görünen kısma, yani devlet karıştı söyleye önem verirler. Demek ki, devlet iktidarının büyümesinin tabi seyrini değiştirecek olan şey, şu ya da bu siyaset adınının, şu ya da bu siyaset adamının, şu ya da bu partinin seçilmesi değildir.

Geriye şunu kayramak kalıyor: üretici halkla Yeni Sınıf arasındaki bu çatışmada, sosyal-devletçi model, artık ne kadar kalabalık olursa olsun, Yeni Sınıf'ın üyelerinden daha fazla vatandaşın gözünü nasıl boyayabiliyor. Östelik, Yeni Sınıf'ın, liberal denemelere karşı direnme kapasitesini de anlamak gerek. Bu direnç, şüphesiz, Milton Friedman'ın, "asimetri etkisi" dediği şeyden kaynaklanıyor.

Devlet Nasıl Direniyor

Milton Friedman, Atlas Okyanusu'nun bu kıyısında, enflasyon üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır, ama ABD'nde, eşi Rosa'yla, yirmi yıldan beri, liberal bir ihtilal adına militanlık yapan, popüler bir kişidir. Ortak eserleri Seçim Hürriyeti*, daha 1976'da taviz kabul etmez bir devlet karşıtlığını yayararak, Reaganizm'e ilk adımlarını attıracaktı. Bu best-seller'dan bir televizyon programı bile hazırlandı; sözkonusu programda, Friedman'lar, liberalizmi savunmak için, bir grup öğrenciyle konuşuyorlardı. Program, gelişmiş dünya televizyonlarında yayınlandı, ya da hemen hemen yayınlandı, çünkü yalnızca Fransa'da gösterilmedi. Milton, Chicago monetarist okulu diye adlandırılan okulun kurucusu oldu. Chicago'dan ayrılan Milton ve Rosa, bugün, San Francisco yakınlarında, Stanford Üniversitesi Herbert Hoover Institute'da faal bir emeklilik hayatı sürmekte. California güneşinde yıl boyu yanıp bronzlaşan Milton, yakasını iyice açtığı gömleği ve şaşırtıcı Bask beresiyle, Nobel ödülü almış saygıdeğer

*P.Belfond, Paris, 1980

bir bilim adamından çok, bir Kibbutz işçisine benzemekte. Burası, Rosa ve Milton için, kayıtsız şartsız bir destek sağladıkları İsrail'in yerini doldurmuştur. "Hoover", muhafazakar ve liberal düşüncenin merkezidir; totalitarizm üstüne çalışan, dünyadaki bütün araştırmacılar incelemeler yapmaya buraya gelmektedirler. Milton ve Rosa, Statüko'nun Zorbalığı* adlı yeni bombalarını burada patlattılar; bu, Reagan'ın başarısızlığı diye adlandırdıkları, Başkan'ın Devlet'i sınırlamaktaki yeteneksizliğine, içten yöneltilen ilk suçlamaydı. Milton ve Rosa da, Londra'daki Hoskyns ve Bayreuth'taki Zöllers gibi, liberalizmin hayal kırıklığına uğrattıklarındandır.

Onlar için, modern demokrasi, bir tür seçim düzenbazlığı olup çıkmıştır. XVIII. ve XIX.yy'da, politikacılar seçmenlerin oylarını satın alıyorlardı. demekteler. Sistemin çürümüş olduğu kabul ediliyordu, ama hiç olmazsa, para milletvekillerinin cebinden çıkıyordu. Bugün ise, sistem mükemmelleşti; milletvekilleri oyları hala satın alıyorlar, ama bunu seçmenlerin kendi parasıyla yapıyorlar. Gerçekten de, vaadettikleri şeyler vergiyle finanse edilecektir. Böylece herkes, kendi cebinden vererek, hayali bir yarar sağlamakta ve sistemin tamamı, asimetri etkisiyle çalışmaktadır. Bir politikadan yararlanan kişi onun etkilerini değerlendirebilir, ama yapılan harcamalar kendisinden gizlenir. Aralarında bizim de bulunduğumuz, şu ya da bu kategori lehine vadedilenlerin karlılıklarını, vergi beyannamelerimizde görmemiz mümkün değildir; Friedman, ekonomik yardımlar örneğiyle, düşüncesini açıklar. Devlet, bir işletmeye ya da bir bölgeye para yardımıyla bulunduğu, bütün diğer işletme ve bölgelerin gelişme imkanlarını köstekler, der. Ama yardım alanlar bunun yararını hemen görürken, bu yüzden feda edilenlerin bir şeyden haberleri yoktur. Tabi, kimsenin hiçbir şey elde etmediği bu oyunda, herkes kaybedeceğinden çok kazanacağına inanır.

Friedman, böylece, devletçilerin önemli iddiasına cevap verme imkanı sağlamaktadır: devletçilere göre, çıkarları tehlikeye düşmediği sürece herkes liberaldir, ama ilk tehlike işaretinde, herkes Devlet'e başvurur. Bu doğrudur ve sözkonusu davranış mantığına tamamen uygundur. Devletçi sistemin üstünlüğü, harcamaları yayararak, yararları ferdileştirebilmesidir. Devlet, ötekidir. Sonuçta, para yalnızca bir mükelleften diğerine gider gelir, ama her zaman için, mükellefin parasıdır. Bu asimetri etkisi Statükonun Zorbalığı'nı açıklar: yani, özel baskı grupları, Devlet bürokratları ve siyaset adamları arasındaki objektif bir ittifak. Demek ki Yeni Sınıf'ın direnci, herkesin, bürokratik sistemden, komşusuna göre daha fazla, yararlanabileceğini sanmasından kaynaklanmaktadır.

Ama bana göre, Friedman'ın analizi, ne kadar doğru olursa olsun, yalnızca gerçekliğin bir bölümünü tanımlamakta ve en iyi teşkilatlanmış çıkarlara özgü bir hesaplama ve akıl yürütme yeteneğini varsaymaktadır. Yeni Sınıf, bu sağlam mekanizmanın ötesinde, şüpheli, tehlikeli sayılan şeyin reddi olan, çok daha yaygın bir popüler duyguyu kullanmaktadır. Artık, Yeni Sınıf, her şahsi problem için, idari bir çözüm önermektedir.

Artık Tesadüfe Yer Yok

Hayek, entellektüel terimlerle, sosyal-devletçiliğin, işçi sınıfından çok, pozitifizmden kaynaklandığını açıklıyordu. Pratikte de, Yeni Sınıf pozitifizm üzerinde oynar. Cornell Üniversitesinde profesör olan, Amerikalı siyaset bilimci Theodore Lowi, bunda, "Nedenler ve sonuçlar Kanunu" diye adlandırdığı şey çerçevesinde, Devlet'in direnmesinin başlıca etkenini görür. Ted Lowi, bir

*Tyranny of the status quo. HBJ. San Diego ve Lattés 1984.

özeleştirici yapabilen ender kişilerden de olsa, ABD'nde solda yer aldığı için, dikkatle dinlenmeyi hak etmektedir. 1982'de, Amerikan Demokratlar'ın "entellektüel iflas"ını haber veren Ted Lowi olmuştur;* olaylar onu büyük ölçüde haklı çıkardı. Bugün, Yeni Sınıf iktidarının artık tabii engeller tanımamasından endişelenmektedir. Gerçekten de, yalnızca etkinlik iddialarında bulunarak her türlü şüphenin üstünde yer alan bu sosyal refah şövalyelerine, ne adına, karşı çıkmalı? Sendelediği yerde büyümeyi destekler, yoksulluğun modern şekillerine karşı mücadele eder, yoksulları ve çaresiz kalanları korurlar. Ama, özellikle, kamuoyu artık nedensiz kazaları kabul etmemektedir. Her kurban için bir suçlu ararız; her saçmalık ya da anomali için bir açıklama isteriz. Bilmeme özrünü kabul etmez ve Devlet'in susmasını çekimsiz kalmasını hoşgörmeyiz.

Östelik der Lowi, artık her alanda, her şahsi bela için, bir politik neden sunan, en azından bir sosyal teori vardır. Belanın savılması için, Devlet'in bu nedeni ele alması yeterli olmalıdır. Hükümetin az çok usta bir saatçi sayıldığı yerde, toplum da bir saat sayılmaktadır, ama saatçinin saatçilikten hiçbir şey anlamadığını itiraf etmesi düşünülemez. Gazeteciler Devlet'ten bir kişi gibi söz ederlerken, bu sosyal teorileri, bilinçsizce dile getirirler. Bu açıdan, görsel-işitsel newspeak özellikle antropomorfiktir: Devlet her zaman hareket eder ve düşünür. Bundan böyle, diye açıklamada bulunur Ted Lowi, iktidarın oy hesabı yaptığı bir demokratik rejimde, biraz teşkilatlanmış her grup, şu ya da bu ters sonucun kurbanı olduğunu kabul ettirebilir. Bu yüzden de, yalnızca mekanik bir düşünceyle, ek bir müdahale, bir düzenleme isteyecektir. Öyleyse bu istek itiraz da kabul etmez. Devlet, böylece, her türlü iç düzenleme imkanını elinden geçirir. Yeni Sınıf, yalnızca etkinliğe önem verdiği ve ahlakı hiç gözetmediği için, adına müdahale etmeyi reddedebileceği hiçbir prensibe sahip değildir. Ve ona karşı çıkarılabilecek hiçbir prensip de yoktur.

Demek ki, Yeni Sınıf, hep daha fazla cevap sunacak ve rastlantılar alanını sınırlamaya uğraşacaktır. Böylece, John Kennedy'den beri, ABD, herbiri nüfusun özel bir kategorisinin talebini doyurmak üzere, sınırsız bir sosyal programlar birikiminden oluşan Büyük Cemiyet'e girmiştir. Başlangıçta, bu programlar, tartışılmaz acil problemlere -yoksullar, siyahlar- cevap veriyorlardı, ama bu mahiyetleri giderek bulanıklaştı. Ancak, hayır demek ve böylece, haklı nedenleri hiyerarşik bir sıralamaya sokmak, politik ve felsefi açıdan imkansızdı. Mali engelin kendisi de, 1980'ne kadar vergilerin arttırılması, bu tarihten sonra da bütçe açığı yüzünden aşılmıştı. Liberaller için, bu modern Koruyucu'nun çığ gibi yayılışını engellemek giderek zorlaşmaktadır. Ellerindeki tek koz ideolojidir: yani, Devlet'in, insanı korurken, aynı zamanda köleleştirdiğini açıklamak. Ama bu engel de, üstelik Reagan döneminde bile, sular altında kaldı; seçimlere ilişkin nedenler, ahlaki nedenlere üstün geldi. Böyle bir mekanizma, geleneksel politik araçlarla yıkılamayacak gibi görünmektedir. Liberal hükümetler, şimdilik onun önünü alamadılar.

Devletçilik, hala, içeriden engellenebilir mi? Amerikalı bir işveren olan Peter Grace'in son denemesi bu doğrultudadır.

Grace'in Neticesiz Darbesi

Adını taşıyan, New York'taki gökdelenin 59.katında, Peter Grace, kızgınlıktan köpürmektedir. Dünyanın en önde gelen kimyevi şirketlerinin birinin başında, ABD'nin en zengin işadamlarından biri de olsa, parasını israf etmekten tiksindir. Özellikle de verdiği vergiler söz konusu olduğu zaman. Oysa, her yıl gelirlerinin üçte birini verdiği Amerikan Devleti, dünyanın en büyük ve en kötü yönetilen

*Bk. Amerikan Muhafazakar İhtilali

işletmesidir. Mart 1982'den Ocak 1984'e kadar, iki yıla yakın bir süre boyunca, Peter Grace çapında 165 işveren, Ronald Reagan'ın isteği üzerine, Devlet harcamalarını dikkatle gözden geçirdiler. Grace komisyonu üyeleri, kendi işletmeleri gibi yönetilmesi halinde, Devlet bütçesinin üçte bir oranında indirilebileceğine karar verdiler.

Grace'e en çarpıcı gelen şey, idarenin, kendi işleyişi, kendi teşkilatı, gerçek mevcudu, kesin mali kaynakları, asıl ihtiyaçları, stokları ya da sosyal programlardan yararlananların sayısı hakkında hiçbir şey bilmemesiydi.

Bu anlamda, Sağlık Bakanlığı, her yıl ölümlere, ilaç masraflarını karşılamak üzere 8500 çek göndermekte, ama para asla geri gelmemektedir. Azınlıkları geliştirme Dairesi, elli yıl önce yokedilen Kızılderili kabileleri için, masraflı bir kültürel program uygulamaktadır. Deniz Kuvvetleri, Missisipili bir perakendeciden, onun bir başka tüccardan tanesi 11 dolara elde ettiği jiroskopları, tanesi 250 dolara satın almaktadır. Bir çekin emisyonu, özel sektörde 1 dolara mal olurken, Savunma Bakanlığı'na 4.20 dolara mal olmaktadır (toplam harcama: yılda 40 milyon dolar). Listeler günü gününe tutulmadığı için, bir vatandaşa, hükümetin aynı bilgi broşürü 29 defa gönderilmektedir. İşletmelere verilen ikrazlar asla geri alınamamaktadır. 17.000 bilgisayar artık kullanılmamaktadır. Yalnızca Çalışma Bakanlığı'nda, şahsi görüşmeler için ödenen telefon faturası her yıl bir milyon dolara yükselmektedir.

Ve Grace'in dediği gibi, burada, Latin Amerika'daki herhangi bir muz cumhuriyetinde değil, dünyanın en modern sayılan Devleti'ndeyiz. Şimdiye kadar söylenenler israfa ilişkindi. Ama, daha önemlisi, Devlet yönetmeyi bilmemektedir. Burada, yalnızca, güvenlik ya savunma gibi kamusal faaliyetler sözkonusu değildir. Grace, Devlet'in çok sayıda harcamasının, özel sektörüne benzer alanlara ilişkin olduğunu müşahade eder: bir otoparkı, gayrimenkulleri işletmek, stokları, insanları idare etmek gibi. Her defasında, Devlet'inki daha pahalıya mal olmaktadır. Demek ki, sözkonusu olan, Devlet'in kendisi kadar iyi ya da kendisinden de iyi yapabileceği bir şeyi özel sektöre emanet etmesi değil, sadece rasyonel bir şekilde, kendi hizmetlerini gereğince çevirmesini sağlamaktır.

Grace, yalnızca Amerikan bütçe açığının sözkonusu olduğu bir sırada, gelirleri artırmaktansa, harcamaları kısmanın yeterli olacağını düşünmektedir. Ayrıca, Hükümetin yılda 75.000 doları aşan bütün gelirlere el koyması halinde, bu mali destekle ancak ongun idare edebileceğini hesaplamıştır. Demek ki en iyisi, kararlı bir şekilde harcamalara el atmaktır.

Grace rakamlara tutkundur ve onları, fikirleri kadar hızlı kullanır. Böylece, kendisiyle aynı alanda böy ölçüşemeyecek olan muhatapları karşısında, kesin bir tartışma hakimiyeti elde etmekte ve parlamento komisyonlarıyla, televizyon kameraları önünde çok başarılı olmaktadır. Östelik, sağır da olması, gazetecilerin sorularını dinlememesine ve gür bir sesle, mesajını daha çabuk vermesine imkan sağlamaktadır. Raporu, Devlet harcamalarını üç yılda 424 milyar dolar azaltmak ve 1983'teki 195 milyar dolarlık bütçe açığını 62 milyar dolara indirmek üzere, 2.478 ekonomik tedbir önermektedir. Bu ekonomik tedbirler alınmazsa, bütçe açığını bugünkü düzeyinde tutabilmek için, gelir vergisini 2000 yılına kadar, iki katına çıkarmak gerekecektir. Grace, Devlet'in seçim yapabilecek durumda olmadığını ısrarla söylemektedir. Hem de hiçbir yerde!

Tabi, ABD için keşfettiği şey, diğer bütün ülkeler için de geçerlidir. Ayrıca, Japon Hükümeti, Grace Komisyonu örneğini aynen uygulayıp, Toshiba'nın başkanına benzer bir görevi emanet etmiştir; birçok Amerikan ve İngiliz şehrinde de, "küçük Grace Komisyonları" kurulmuştur.

Ama Grace raporunda en şaşırtıcı olan şey, bundan hiçbir netice alınamamasıdır. Kongre, raportörün verdiği sonuçları terbiyeli terbiyeli dinledi ve Bütçe daireleri, "hesaba almaktan geri kalmayacakları bir dikkat çekici çalışma"nın kendilerini ne kadar ilgilendirdiğini gösterdiler! Peter Grace, genel tasvibi sağlamak için, olguların, yalnızca olguların su yüzüne çıkarılmasının yeterli olacağını sanmıştı. Bugün, Yeni Sınıf'ın bu tavsiyeleri izlemesi için hiçbir neden bulunmadığını görüyor. Oysa raporunda, gerçekleştirecekleri tasarruflar için mali bir kâr payı önererek, memurların özel çıkarlarını da gözetmişti. Doğrusunu söylemek gerekirse, herkesin, israf nedenlerini ad vermeden açıklayabileceği bir kırmızı telefonun her bakanlığa yerleştirilmesini de salık veriyordu...

Peter Grace de, Milton Friedman gibi, sonunda geliş Statükonun Zorbalığı'na çarptı. Onun macerası, bize, toplumu liberalleştirmek için, "liberal" politikacılar seçmenin yeterli olmadığını hatırlatıyor. Daha çok, her politikacının, iktidara geldiğinde, liberal bir politikaya zorlanacağına emin olmak gerekir. Böylece Peter Grace, bugün, popülistlerin safına geçmiştir.* Devlet'in içten reforma uğrayabileceği konusunda şüpheleri olan Grace, artık, yalnızca sürekli uygulanan bir ideolojik dış baskının, Yeni Sınıf'ı geriye çekilme zorunda bırakabileceğine inanmaktadır. Yetmiş altı yaşında, Amerika yollarında, devlet israfını açığa çıkaran gerçek bir milli kampanyaya girişmiştir. Böylece, Batı sahilinde, Kaliforniya'da, tartışmayı öteki ucundan başlatan, aynı yaştaki bir başka popüliste, Howard Jarvis'e katılmaktadır. Jarvis'e göre, Yeni Sınıf'ı sınırlamanın tek yolu, onun "rızkını kesmek"tir. Jarvis, vergi isyanının mucididir.

*Popülizm, ABD'de sürekli olarak varlığını sürdüren bir politik gelenektir; tabandaki adamın, common man'in, iktidardaki seçkinlere, politikacılar ve maliyeciler establishment'ine karşı, bir isyan şeklidir.

BÜTÜN ÜLKELERİN MÜKELLEFLERİ

80'li yıllar devlet karşıtlığının en seyre değer yönü olan vergi isyanı, şaşırtıcı bir şekilde, 60'lı yıllar öğrenci ayaklanmasına benzeyen bir yol izler. California'daki Berkeley üniversitesinden kaynaklanan ayaklanma, birkaç yılda, ABD'nin Doğu sahilini, Kuzey Avrupa'yı, Japonya'yı, sonunda da Paris'i saracaktı. Vergi isyanında da aynı şey oldu. Vergi isyanı da California'da başladı ve artık Atlas Okyanusu'nu aşmış durumda. Bu hareketin Avrupa'da bir tür kurbanı da var: hapiste olan Danimarka milletvekili Mogens Glistrup, Ocak 1984'te beş gün için serbest bırakıldı; bu, seçim kampanyasına katılması ve yeniden seçilmesi için yeterli oldu. Bir hafta sonra, Parlamento, dokunulmazlığını kaldırıyordu, kabul etmediği bir vergi kaçakçılığı suçu yüzünden aldığı üç yıllık cezayı tamamlamak üzere hücrelerine döndü. Glistrup mahkumiyetinin politik mahiyetli olduğunu ve kendisine eziyet edildiğini düşünmektedir. Ne olursa olsun, onda eziyet edilmiş bir insan havası vardır; yüzünde, yalnızca, sudan birdenbire çıkarılan bir kurbağıninkini hatırlatan gözleri kalmıştır. Sanki, elli sekiz yaşındadır, ama on yaş fazla göstermektedir. Şüphesiz hapis hayatına dayanmamaktadır. Gardiyanları da dayanmamaktadırlar buna; başka bir hapishaneye gönderilmesi için dilekçe imzalamışlardır. Gerçekten de, Glistrup, hiç durmadan kendisine kötü muamele edilmesinden yakınmaktadır. Böyle bir suçlama, İskandinavya'da, bir gardiyanın asılmasına yeter.

Glistrup'un 1973'te kurduğu İlerleme Partisi'nin programı pek basitti: yedi yıl içinde gelir vergisini kaldırmak. Devlet'in kaybedeceği gelir, tasarruflarla karşılanacaktı. Bu, yeni partinin oyların yüzde 16'sını almasına ve sosyalistlerin ardından, Danimarka'nın ikinci partisi olmasına yetti. Amerika'da ayaklananların tersine, Glistrup'un iddiası yalnızca ekonomik değildi, ahlaki gerekçeler de taşıyordu: bürokratlar, iyi işçileri sömürüyorlardı. Ona göre, sağ partiler de sol partiler de aynı düzenbazlıkta birleşmektedirler. Glistrup'un Poujadist eğilimleri vardır; ama bu eğilimlere, belirgin biçimde Kuzeyli Protestanlık havası taşıyan, bir tür çeşitlilik de eklenmiştir. Zaten, Glistrup, UDCA'nın eski lideriyle de bir kez karşılaşmıştır. Ama, Danimarkalı aksanıyla, adını "Buşad" diye teleffuz ettiği kişiyle yaptığı kısa görüşme dışında, hareketi Danimarka'ya sıkı sıkıya bağlı kalan bir harekettir. Yalnızca yakın komşuları onu taklit etmişlerdir: Hollanda'da, Glistrup'un "ilerlemecilik" ini benimseme savındaki bir "radikalizm"le, Radikal Parti; Belçika'da iki Kapitalist İşçi Partisi (biri Valon, diğeri Flaman); Norveç'te İlerleme Partisi.

Danimarka'da, Ocak 1984'te yapılan son seçimlerde, İlerleme Partisi'nin oyları yüzde 16'dan yüzde 4'e düştü. Tabi, Glistrup hala hapishanededir; ama daha önemlisi, Muhafazakar Parti onun programına tamamiyle sahip çıkmıştır. Başbakan Paul Schlüter de, vergilerin azaltılacağına dair kampanya yapmıştır. Aynı ay, Japonya'da, Yasuhiro Nakasone'nin yeni hükümeti, gelir vergisi azami oranında, yüzde 75'ten yüzde 70'e bir indirim yapılacağını bildiriyordu. Ronald Reagan, Amerikan bütçe açığına rağmen, vergileri arttırmayı reddediyor ve Margaret Thatcher da, İngiltere şehirleri vergi gelirlerine bir tavan tesbit ediyordu. Öte yandan, François Mitterand, 1985'te, kamu gelirlerinde yüzde 1'lik bir indirimi onaylayarak, harekete katılıyordu. Haziran'da, Maliye Bakanı Gerhard Stoltenberg, 1985 yılı için, Almanya tarihindeki en yüksek "dolaysız vergi indirimi"nin yapılacağını bildiriyordu. Reagan, Thatcher, Schlüter, Nakasone, Mitterand, Stoltenberg; hepsi "Laffer etkisi" altında kalmışlardı.

Laffer Etkisi

Arthur Laffer, otuz beş yaşında, her ekonomistin rüyasını gerçekleştirdi: adını taşıyan bir eğri çizmek. Bu eğri öylesine basitti ki, etkileri üniversite çevrelerini hemen aşip, kamu oyuna ulaştı. Doğrusu, başlangıçta, Laffer'in gerçekleştirmeyi arzuladığı şey, bilimsel olmaktan çok, pedagojikti. Kaliforniya üniversitesindeki öğrencilerine şunu açıklamak istiyordu: Devlet, vergileri arttırdığı zaman, mutlaka, vergi baskısına eş oranda bir kazanç elde etmez. Gerçekten de, her vergi arttırımı, bazı mükellefleri faaliyetlerini yavaşlatmaya, diğerlerini ise karaborsaya geçmeye ya da kanuni olsun olmasın, vergi kaçırma-ya yöneltir. Son sınırda, yüzde 100'lük bir vergi Devlet'e yüzde 0 getirir, çünkü her türlü özel faaliyet durur. Tersine, vergilerdeki indirim, Devlet'e, vergilerdeki arttırmadan daha fazla kazanç sağlayabilir, çünkü işletmelerin teşvik edilmesi vergilendirilebilir ürünü arttırır. En önemlisi, eğrinin en yüksek noktasını belirleyebilmektir. Başka bir deyişle, gelir vergisi, hangi oranda, hem Devlet gelirlerini, hem de milli üretimi düşürebilecek kadar caydırıcı olmaktadır? Arthur Laffer, uzun süre, eğrisini azami yüzde 50'yle çizdi; bu, Reagan Hükümetinin benimsediği (1980 öncesindeki yüzde 70'e karşı yüzde 50) ve Margaret Thatcher'in yaklaştığı (İşçi Partisi zamanındaki yüzde 83'e karşı yüzde 60) orandı. Laffer bugün daha ihtiyatlı davranıyor; oranın milletlere ve dönemlere göre değiştiğini düşünüyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, üniversitedeki meslektaşları da, hesaplarının matematik kesinliğine karşı çıktılar.

Ama bunun ne önemi var; sonuçta, Laffer eğrisi matematik açıdan şüphe verici de olsa, politik açıdan doğrulanmıştır. Gerçekten de bu eğri, sosyalist İskandinavya ya da İngiltere'de görülebildiği gibi, üretimdeki isteksizliği gelir vergisinin arttırılmasına bağlayanlar için, müthiş bir teorik destek olmuştur. Laffer eğrisi, vergi isyanını, popülist bir alanda değil, ekonomik etkinlik alanında doğrulamaktadır. Laffer'le, vergi isyanı, entellektüel itibarına kavuşmuştur. Artık sözkonusu olan Poujadizm değil, ekonomi bilimidir. Laffer sayesinde, vergilerin indirilmesi, doğrudan doğruya, zenginliklerin yaratıcısı olan heyecanın, hayal gücünün, üretici çalışmanın yeniden devreye girmesi ve buhrandan çıkılması için bir araç olmuştur. Üstelik, Laffer eğrisi, etkili oluyor. Gerçekten de, yerel vergilerin en çabuk ve en çok indirildiği Amerikan Eyaletleri California ve Massachusetts, 1984'te, yeni Amerikan büyümesinin en canlı olarak görüldüğü yerler oldular, bu iki yerde de, vergiler, yeniden canlanma öncesinde indirildi.

Tüm Amerikan milleti için de aynı şey söylenebilir, çünkü federal gelir vergileri azami oranının, 1982'de yüzde 70'den yüzde 50'ye indirilmesinden bir yıl sonra, yeniden canlanma başladı. Belki sözkonusu olan, Arthur Laffer'in de kabul ettiği gibi, bir neden sonuç ilişkisi değil, yalnızca bir rastlantıdır. Herhalde, neden sonuç ilişkisinin varlığını kesinlikle kanıtlamak mümkün değil, ama ne önemi var; Laffer etkisinde sözkonusu olan, nicelikten çok, havadır. Vergilerin indirilmesi, her şeyden önce, özel teşebbüsle Devlet arasındaki daha ayrıntılı bir biçimde de, işverenlerle milletin geri kalan kesimi arasındaki ilişkilerin alt üst olduğunu gösterir. Çünkü, azami vergi oranlarının indirilmesi özellikle işverenleri ilgilendirmektedir ve hükümet böylece, zenginliklerin yaratıcıları olarak, onların sosyal fonksiyonlarını tanımıştır. New York'lu ekonomist Irving Kristol'un altını çizdiği gibi, zenginlikle ri yaratanların kimler olacağı önceden bilinebilseydi, yalnızca onların vergilerini indirmek gerekirdi; ama, büyüme devresinde sivrilecek olanları tahmin etmek mümkün olmadığına göre, en iyisi, gelecekteki bir Henry Ford'u ümitsizliğe düşürme tehlikesini göze almaktansa, herkesin vergisini indirmektir.

Tutarlı bir insan olan Laffer, artık kendi işletmesini-Laffer Associates-kurmuştur ve Pasifik Okyanusu kıyılarında, Palos Verdes'deki konforlu bürolarında, siyaset adamlarına, vatandaş topluluklarına, yerel temsilcilere, hazır vergi reform tasarıları satmaktadır. İşletmesinde hüküm süren hava, Palos Verdes'te çalışan araştırmacıların takım elbise giyme zorunluluğu, kısa saçları, Laffer'in, vergi indirimiyle, Amerikan toplumunda "ihtilal yapmak" istemediğini, tam tersine, kapitalist temelleri sağlamlaştırmak istediğini açıkça göstermektedir. Elleri hep hareketli olan ve teorilerini hayat memet meselesiymiş gibi savunan, bu ufak tefek, tombul sarışın genç profesörde, ne Poujadizm'den ne de popülizmden iz vardır. Kendisini Establishment'in tam üyesi olarak görmek istemekte ve devlet karşıtlığından çekinen gelenekçi politikacıların ya da meslektaşlarının saldırılarından rahatsız olmaktadır. Onlara güven vermek ve geçmişi olan bir itibar kazanabilmek için, John Kennedy'nin de, kendi döneminde, gelir vergilerini indirmeye giriştiğini hatırlatmaktadır. Ama, Laffer şunu belirtmeyi ihmal etmektedir: hükümet o dönemde, alım gücünü arttırmak için bütün vergileri indirmişti, oysa bugün söz konusu olan, yalnızca, teşebbüsü hızlandırmak için en zenginlerin vergilerini indirmektir: radikal biçimde birbirinden ayrılan iki sosyal felsefe, uzlaşması mümkün olmayan iki ekonomik teori *

Artık vergiye ilişkin bu düşünce değişikliğinin iyice rayına oturduğu söylenebilir. Hangi politik rejim söz konusu olursa olsun, gelir vergisine bugün şüpheyle bakılmaktadır: artacak gibi gözükmemekte, her yerde düşüş eğilimi göstermektedir. Ama bununla birlikte, bu yönde ortaya çıkan güçlü eğilimlere rağmen, gelir vergisini kaldırmak tehlikeli olabilir. Vergi isyanının da sınırları vardır.

Vergi İsyanının Tehlikeleri

California vergi isayını bir örnektir, ama bulanık bir örnek. Emekli sanayici Howard Jarvis'in, toprak vergisinin artmasını durdurmak için, popüler teşebbüs hakkını nasıl kullandığı biliniyor. On yıllık çabadan ve her türlü pazarlama, reklamcılık tekniklerine başvurduktan sonra, vergiyi vergilendirilmiş mallar değerinin yüzde 1'inde durduran "öneri 13"ünü, bir milyon vatandaşa, imzalatmayı başardı. O andan sonra, bu metnin zorunlu olarak referanduma sunulması gerekiyordu; metin referandumla benimsendi. Yirmi Amerikan Eyaleti, sermaye vergilerini ve yerel gelir vergilerini karmakarışık bir şekilde düşürdüler.**

*Keynesci ekonomistler, Reagan hükümetinin gerçekleştirdiği vergi indiriminin, gerçekten de, ekonomiyi harekete geçirdiğini, ama bunu tüketicilerin talebini arttırarak yaptığını düşünürler. Massachusetts Institute of Technology'de profesör olan ve Laffer'i en çok eleştirenlerin başında gelen Lester Thurow, iddiasını kanıtlamak için, ABD'de tasarrufla görülen önemli düşüşe dayanır; ona göre bu düşüş, yeniden canlanmaya belirleyici bir katkıda bulunmuştur).

**Vergilendirme, bugün, Yeni Sınıf'ın dolandığı ve kaçındığı tüm politik meselelere ilişkin olan, şu kendiliğinden dolaysız demokrasinin bir yönünden başka şey değildir. ABD'nde, on yıldır, popüler girişimli 20'den fazla referandum yapıldı; bunlar, tabiatın korunması, enerji tasarrufları, homoseksüellerin hakları, nükleer silahların dondurulması gibi, son derece çeşitli konulara ilişkindi.

Bu vergi isyanı, yatışmak şöyle dursun, şimdi yeni vergileri hedef alıyor. Böylece, 1983'te, California Eyaleti, her türlü veraset vergisini kaldırmaya mecbur oldu. Eyaletlerden sonra şehirler de, popüler girişimli referandumların düzenlenebildiği her yerde, bu salgının etkisinde kaldılar.

Ama yalnızca bu kanuni dolaysız demokrasi uygulaması, Amerikan vergi isyanını tamamiyle anlamlı kılar. Avrupa'da, kurumların kapıları kilitlidir ve bizim Jarvis'ler, ancak politik Establishment üzerinde baskı yapabilirler. Östelik, Amerikan deneyi bize şunu da göstermektedir: İsyân, hemen hemen benzer biçimde, herkesin ödediği vergilere saldırdığı için, popülerdir. Demek ki, ABD'nde, bu bir varlıklılar hareketi değil, ama gerçek bir orta sınıflar ayaklanmasıdır. Oysa Avrupa'da özellikle de Fransa'da, vergi isyanı, temelde, yalnızca bir azınlığı ilgilendiren gelir vergisiyle sınırlı kalmaktadır. Fransızlar'ın yüzde 5'i yüzde 50 gelir vergisi ödemektedir; bu, onların isyanını haklı çıkarmakta, aynı zamanda da, hareketin popülerliğini sınırlamaktadır. Bu küçük azınlık, gelir vergisi artışının herkesin gözünde ne anlama geldiğini iyi değerlendiremezse, toplumdaki yerini tehlikeye atabilir.

Vergi dağılımı milletlerimizin sosyal dengesinin ayrılmaz parçasıdır, ekonomik zorunluluklardan çok çalkantılı tarihimizin ürünüdür. Şurası açıktır ki, gelir vergisinde önemli olan şey, ne Devlet'e kazandırdığıdır (Fransa'da, gelirlerinin yüzde 13'ü), ne de kaynakların yeniden dağıtımına imkan vermesi. Diğer bütün vergiler bunları daha iyi yapar. Gelir vergisi, gerçekte, eşitlikçi halklara hoşgörünmek için seçkinlerin ödediği bedeldir. Yani, toplumdaki hiyerarsik yerlerini satın almak için ödedikleri bedel. Bu yüzden, gelirlerle harcamalar arasında değil, ama bir yandan vergi adaleti fikri, öte yandan da zenginlikleri üretenlerin teşviki arasında, denge sağlayan oranlarda, müterakki gelir vergisi uygulanmasının zorunlu olduğunu sanıyorum. Bu anlamda, gelir vergisinin yalnızca kaldırılması değil, ama, görünüşte basit bir çözüm olan, müterakki vergi yerine sabit oranlı bir vergi koyulması bile tehlikeler taşıyacaktır. Bunu, ABD'nde Milton Friedman önerdi*. Yüzde 16'lık bir ortalama oranla, Devlet'in, bugün yüzde 12'den yüzde 50'ye uzanan oranlarla elde ettiği gelire eşit bir gelir sağlayacağını ve üreticilerin artık ümitsizliğe kapılmayacaklarını hesaplamıştı. Sadece mali olan bu mantık, müterakkiliğin psikolojik ve politik zorunluluğunu gözönüne almamaktadır: liberal bir çözümün ana hatları, ancak, bu zorlayıcı unsur hesaba katılırsa, çizilebilir.

Geliri Değil, Masrafı Vergilendirmek

Jarvis açık ve realist bir hedef amaçladığı için kazandı. Atlas Okyanusu'nun bu yakasında varolmayan şey, böyle bir hedeftir. Bu açıdan bütün Avrupa aynı durumdadır ve şu ya da bu ülkenin komşusuna göre daha çok vergilendirdiğini göstermeye yönelik karşılaştırmalar, dikkatli bir inceleme karşısında çökerler. Vergi alma tekniklerinin benzerliği gibi, bir nesil içinde uygulamaya koyulan Koruyucu-Devlet'in maliyetindeki benzerlik de çok dikkat çekicidir. Demek ki, bugün Avrupa, mantık en ters yönde ve aynı anda, bir vergi indirimine girişmişse benzer.

Ama, şimdilik bu indirimler, verginin yeri hakkında gerçek bir düşünceden çok, politik temizlenme ve tavizden-Fransa'da durum açıkça budur- kaynaklanmaktadır. Bunun kusuru liberallerdedir. Devlet'in gerilemesi için "Daha az Devlet" demek nasıl yetmiyorsa, vergilerin düşmesi için de "Daha az Vergi" demek yetmez.

*Flat rate tax tasarısı.

Gerçekten de, ABD'nde olduğu gibi, vatandaşların sürekli dolaysız kontrolü altına sokacak şekilde, doğrudan doğruya vergi yapısını değiştirmek gerekir. Bu, ABD'nde referandum yoluyla yapılır; burada ise, çok daha basit bir şekilde gerçekleştirilebilir: gelir vergisinin yerine bir masraf vergisi getirerek.

İngiltere'de, bu konuda en ayrıntılı belge olan, Meade raporuyla*, Fransa'da da, sosyalist bir vergi uzmanı olan Pierre Uri ve Jean-Jacques Servan-Schreibe gibi çok farklı kişilerce, önerilen şey buydu. Prensip çok basittir. James Meade, gelirleri, yani herkesin topluluğa kazandırdığı zenginlikleri vergilendirmenin ve tüketimi, yani herkesin topluluktan geri aldığını vergilendirmemenin saçma olduğunu söyler. Demek ki, diye öneride bulunur, mükellefin, tasarruf ettiği her şeyi gelir bildiriminden çıkarmasına izin vermek gerekir.**

Bu masraf vergisinin sağladığı ekonomik yararlar son derece büyük olacaktır. Genel tasarruf düzeyini yükseltecek ve özel yatırımın yeniden canlanması na imkan verecektir. Bundan, otuz yıl önce KDV uygulamasına geçilmesiyle gerçekleşen ekonomik güçlenmeye benzer sonuçlar bekleyebiliriz. Politik yararları ise çok daha açık seçik ortaya çıkacaktır, çünkü tasarrufun vergiden çıkarılması, mükellefin vergi düzeyini "seçme"sine imkan sağlayacaktır. Devlet, kaynaklarının en önemli kısmının garanti altına alındığını görecektir, ama mükellefler aralarında anlaşarak bunu gerekli görürlerse, sözkonusu kaynaklar azalabilecektir. Böyle bir ayarlama da, yalnızca Devlet aleyhine gerçekleşecektir, ekonomi aleyhine değil, çünkü vergi gelirleri düşünce, özel yatırım artacaktır. Bu mekanizma, mükelleflerin, bürokrasi üzerinde sürekli bir demokratik kontrol uygulamalarını sağlayacaktır. Ekonomik teşebbüsü teşvik edecek ve Laffer etkisini gözönünde bulunduracaktır. Son olarak da, sosyal ilişkilerin istikrarını korumak için, bir vergi hiyerarşisini ayakta tutacaktır.

Sonuç olarak, vatandaşlarla Devlet arasındaki yeni vergi sözleşmesinin ruhu, bence, gelir vergisi yerine bir masraf vergisi oturtulmasında yatar. Bu reform, mükellefin hür seçimi kavramını devreye sokar, ekonomik büyümeyi destekler ve ölçülü bir şekilde sürdürülen müterakkiliğe engel olmaz. Şu anda ABD'nde olduğu gibi, yüzde 50 azami orana yaklaşma eğilimi hakim olduğundan bu, sözkonusu tasarruf vergiden çıkarıldığında, mantıklı bir azami oran ve Avrupalı bütün liberaller için iyi bir hedef olacaktır.

Daha Az Vergi Sayesinde Daha Az Devlet

"Seçilmiş" verginin, ekonomik üstünlüklerinin ötesinde, politik üstünlükleri de vardır; çünkü vergi isyanı, Devlet'in kaynaklarını azaltır. Laffer'in refaha dönüşün, gelir kayıplarını eksiksiz karşıladığına ilişkin iddiası bilimsel bir inceleme karşısında çöker. California ve Massachusetts'in, vergilerin düşüşü yüzünden iflas etmedikleri doğrudur, ama bunun nedeni, sözkonusu Eyaletler'in gelirlerinin sabit kalması değildir. Bu gelirler de düştü ve yerel idareler, tasarruf yapmak zorunda kaldılar. Jarvis ve onunla yarışanlar, bunların rızkını kestiler! Burada sözkonusu olan Laffer etkisinin geri tepmesidir:

*The structure and reform of direct taxation. James E.Eade-Allen and Unwin, Londra, 1978

**Monory kanunu prensibi, bu yoldan, bütün yatırım şekillerine yayılacaktır.

Liberaler bundan yakınmayacaklardır, çünkü hem daha az vergi, hem de daha az Devlet istemektedirler! En az büyüme kadar, Yeni Sınıf'ı da tehdit ettiği için ABD ve Avrupa'da, solu oylesine endişelendiren Amerikan bütçe açığının sonucu bu olabilir. Bu açık, kısmen, 1981'den buyana vergilerin düşmesinden kaynaklandı ve kısmen, 1982'den buyana gerçekleşen büyümenin ek gelirleriyle karşılandı. Kayda değer bir açık hala mevcuttur, ekonomik canlanma bu uçurumun dibinde son bulabilir ve Amerikan hükümeti 1985'ten başlayarak açığı kapatmak zorunda kalır. O zaman, ABD başkanı, vergilerin arttırılması konusunda, Yeni Sınıf'ın hatırı sayılır baskılarıyla karşılaşacaktır. Vergi isyanına dayanarak direnirse, bürokrasinin geri çekilmekten başka çaresi kalmayacaktır.

Böylece, vergilerin düşürülmesinin yol açtığı açık, Devlet'i kendi kabuğuna çekilmeye zorlamak açısından, harika bir baskı aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçekte, bu dış baskıdan başka bir yol da yoktur, çünkü Yeni Sınıf'ın, içten ve baskı uygulanmadan, başkalarını düşünmeye başlayıp, intihar edercesine, tasarruflar yapması beklenemez. Bir defa daha söylemek gerekirse, bürokrasi normal insanlardan oluşmuştur.

Ama, 80'li yıllar vergi isyanından daha genel bir ders çıkarmak gerekir. Devlet, yalnızca, harcamaları ve gelirleri, bir anlamda, kanunların üstünde olduğu için, hiç durmadan gelişir. Ya da, daha doğrusu, Devlet bu alanda kendi kanununu uygular. Temsili demokrasi, artık parlamenterlerin, mükelleflerin çıkarlarını Yeni Sınıf'ın çıkarlarına tercih etmeleri konusunda, garanti vermemektedir. Gerçekte, bunun tersi bile olmaktadır. Bu analizin verdiği sonuç, Devlet kaynaklarının idaresinin, katı bir anayasal çerçeve içinde sınırlandırılmasıdır. Amerikan liberallerinin ve özellikle Milton Friedman'ın verdiği yeni kavga budur. Bütçe dengesinin zorunlu kılınması ve kamu harcamalarının milli servetten daha hızlı artmaması amacıyla, Anayasa'da değişiklik yapılmasını önermektedir. Bu sınırlamalar, ancak, savaş zamanında ya da Parlamento'nun, böylece bütçenin açık verdiğini de can sıkıcı bir biçimde ilan edecek olan, özel bir oylamasıyla kaldırılabilir. Söz konusu bütçe sınırlamasının, gelecek yıllarda, ABD'nde benimsenme şansı mevcuttur: şunu da hatırlatalım ki, Fransa'da, hemen yirmi yıl önce, general De Gaulle hükümetinin genç Maliye Bakanı Valéry Giscard d'Estaing, benzer bir değişiklik önergesi vermişti. Bu, içtenlikle liberal olan bir önergeydi ve bir süre sonra, yeniden ele alınmayı hak etmişti. Böyle bir değişiklik, mükellefler için, gerçek tek koruma olacaktır. Ayrıca, Devlet'in, vergi isyanı karşısında geriledikten sonra, vergiden bize iade ettiğini, enflasyon sayesinde, tekrar almaması da gerekecektir.

PARAMIZI NASIL GERİ ALMALI?

Michael Oakeshott bana bundan söz etmeden önce, para düzensizliğini teknik bir problem olarak düşünmüş ve enflasyonun, modern devletçiliğin kökeninde ne kadar büyük bir yer tuttuğunu anlayamamıştım. Şüphesiz, Londra'da, Lord Harris'in çalışma odasında, XIV yy.'dan günümüze, fiyatların artışını gösteren bir grafik dikkatimi çekmişti: bu artış yüzde 29.309'du ve onda dokuzu, Keynes'in Genel Teori'si, 1936'da yayınlandıktan sonra gerçekleşmişti. Ama, bugüne kadar, enflasyonu her şeyden önce teknik bir problem sayan ve sosyal etkilerinin fiyatlar üzerinde endeksleme sistemleriyle düzeltilebileceğini düşünen bir ekonomist olarak hareket etmişim. Yanılıyordum. Oakeshott'a göre, tasarruf sahiplerini iflasa sürükleyerek, Devlet'i fertlerin yerine geçmeye iten, enflasyondur. Enflasyon olmasaydı, herkes, emekliliği ve sosyal güvenceleri için para biriktirebilirdi. Oysa enflasyonla, Devlet garantisi vazgeçilmez olmaktadır. Demek ki, Oakeshott'a göre, enflasyon, Koruyucu-Devlet'in, sosyal-devletçiliğin temelidir. Mesele ortaya böyle koyulunca, para istikrarının korunması liberallerin ana davası olmakta ve Friedman, Hayet ve Harris'in, enflasyona karşı savışa neden bir haclı seferi havası verdikleri daha iyi anlaşılmaktadır.

Parasal Alkolizm

Milton Friedman enflasyonu alkolizme benzetmektedir. Her ikisinde bir likidite aşırılığı vardır, yani ekonomik planda, para miktarındaki bir aşırılık sözkonusudur. Sonuçlar da birbirine benzer: geçici bir rahatlık, ardından da çöküntü; bir başka deyişle, kısa süreli bir canlanmanın sonunda, geçirtilmek istenenden de ağır bir yıkım. Başlangıçtaki rahatlama duygusunu yeniden yaşamak için her defasında, likidite miktarını arttırmak, yani giderek ağırlaşan yıkımlara sürüklenmek pahasına, para miktarını hep arttırmak gerekir. Sonunda, yıkım sürekli bir nitelik kazanacak ve hem işsizlik, hem de enflasyona boyun eğeceğiz. Bu, Fransa'nın şu andaki durumudur. Alkolizmde, çare basittir: içmeyi kesmek. Ama bunun ne kadar zor, hatta acı verici olduğu bilinir. Enflasyon için de aynı şey sözkonusudur: teoride, aşırı para basılmasını durdurmak yeterli olacaktır.

Friedman'a göre, demek ki enflasyonun her yerde, hiç değişmeyen, bir tek nedeni vardır: aşırı miktarda para ve krediler. Eserinde, oniki ülkeyi beşyüz yıl boyunca inceleyerek, bunu göstermiştir. Tarihte, bu para aşırılığı, İspanyol kalyonlarıyla kıtaya akan altından kaynaklandı: modern çağlarda da, hükümetlerin ve merkez bankalarının yönlendirdiği kredilerin aşırılığından kaynaklanıyor. Her durumda, para miktarının artması, ülkelere göre, altıyla dokuz aylık gecikmelerle, fiyatların da artmasına yol açar. Garip bir biçimde, bu kronolojik bağda, Fransa'nın biraz istisnai bir durumu vardır.

Friedman'a göre, sözkonusu farklılığın, mümkün olan iki açıklaması bulunur: Fransız istatistikleri, fiyatların değişimi kadar paranın da hesaplanması açısından, yanlış olabilir; ya da, özel kişilerin çok miktarda altın biriktirmesi, analizi alt üst etmektedir. Buyüzden, Friedman, bu dev altın stokunu hesapların içine sokmak istatistik açıdan mümkün olabilseydi, Fransa'da da enflasyonun düpedüz parasal kökenli olduğu kanıtlanabilirdi, diye düşünür. Friedman'ı izlersek, bu demektir ki, "Fransız tipi" bir enflasyonun kaçınılmaz orijinallliği üzerine tüm söylenenlerin ve enflasyonun etkenleri olarak, tüccarlar

ya da şu korporasyonun, bu korporasyonun gösterilmesinin, hiçbir bilimsel temeli yoktur.* Enflasyonu, "yapılar"a, dağıtım devrelerine, sosyal eşitsizliklere bağlamak, hem onun nedenlerini gizlemek, hem de enflasyona son verecek acil çarelere başvurmaktan kaçınmak demektir. Friedman yanılmıyorsa, fiyatlar yükseldiği zaman, kösedeki kasabı, sendikaları ya da işverenin sosyal olmayan davranışını suçlamak artık mümkün değildir. Fransa Bankası müdürü, para hacmini ölçüsüzce şişirmek üzere, Maliye Bakanı'nın verdiği emirleri yerine getirmedeği sürece, fiyatlar artmayacaktır. Demek ki, enflasyonla mücadele etmek için, ücret ve fiyatları dondurmak tamamen yararsızdır.

Friedman'ın açıklaması basittir; basitliği, mutlaka yanlış sayılmasını da gerektirmez. Yine de, açıklama, şiddetli tartışmalara konu olmaktadır; bana kalırsa bu, teori kadar, teorisyenin kişiliğinden de kaynaklanır. Gerçekten de, Friedman, teorisinin bilimsel sayılmasını ve başka her türlü açıklamayı devre dışı bıraktığının kabul edilmesini istemektedir; matematik modellerinin eleştirilmesine dayanamaz. Oysa, onun istatistiklerinden sonra hazırlanan istatistikler, kaçınılmaz olarak, Friedman'ın teorisiyle çelişmektedir. Hayek, bana, haklı olarak, monetarizmin, hesaptan çok, bir muhakeme ürünü olarak sunulması halinde, saldırıları daha iyi karşılayacağını söylemişti; Friedman'ın çok keskin yaklaşımı, çelişkili bir biçimde, bir "zayıflık"a dönüşmüştür. Ekonomist meslektaşları bundan yararlanarak, şüphesiz, herkese karşı haklı çıka çıka, Nobel ödülünü ikinci defa elde etmeyi içten içe isteyecek olan bu asabi ve zeki insandan intikam almaktadırlar.

Genel olarak, uzun vadede, enflasyonla para basımı arasındaki ilişki tartışılmamaktadır ve tartışılmaz, ama kimse bu yüzden ne monetarizmi, ne de Friedman'ı övmek istemektedir.** Bu da monetarizmi, 1980'den buyana, buhrandan çıkışa yönelik bütün yeni liberal politikaların merkezinde yer almaktan alıkoyuyor.

İyi Uygulanırsa, Monetarizm İşe Yarar

1980'den buyana, enflasyonu yenmiş olan bütün ülkeler -ABD, İngiltere, Almanya, Japonya- bunu, Friedman'ın reçetesinden ilham alarak, başarıyla yaptılar. Hepsi para miktarını azalttılar ve bu azaltma, gerçekten de, enflasyonun kaydadeğer bir düşüş göstermesine yol açtı: İngiltere'de, iki yılda, yüzde 22'den yüzde 4'e; ABD'de, iki yılda, yüzde 11'den yüzde 5'e (adı geçen ülkelerde, 1981-1983 rakamları).

*Monetarist muhakemede, ücretlilerin davranışı enflasyonun nedeni olarak gösterilemez; Maurice Lauré, Fransa için, ücretlerin, her zaman fiyatlardan 6-9 ay sonra arttığını ve onları, bazen, yalnızca aradaki farkı kapatmak için geçtiğini kanıtladı.

**Fransa Bankası müdürü, 1983 faaliyet raporunda, para basımındaki aşırılık, enflasyon ve Devlet'in finansman ihtiyaçları arasındaki ilişkiyi açıkça kabul etmiştir. Bu metni gösterdiğim Friedman, büyük bir şaşkınlığa düştü. Hayek, Fransa'da kendisini ilgiyle dinleyen bir kitle bulduğunda nasıl şaşırıyorsa, Friedman da Fransızlar'ın monetarizmi benimsediklerini görünce o ölçüde şaşırması.

Bununla birlikte, monetarizmin kötü bir ünü vardır. Anglo-sakson kamuoyunda, parayı istikrara kavuşturma bahanesi altında, insanları altına feda eden, işsizlik yaratıcı, belli bir liberal sertlikle eş tutulur. Londra'dan Tokyo'ya, Washington'dan Bonn'a, izleyebildiğim bütün liberal hükümetler, şüphesiz popüler olmayan bir görüntü vermemek için, "monetarist" olmadıklarını söylemektedirler.*

Öte yanda, Milton Friedman da, bu ülkelerin politikalarının monetarist diye adlandırılabilmesine çok sinirlenmektedir. Sık sık, aşırı bir kızgınlığa kapılmakta, Margaret Thatcher ve Paul Volcker'i** monetarizme kötü şöhret kazandırmakla suçlamaktadır. "They just want to give monetarism a bad name".Bunu söylerken öfkesinden yerinde duramaz. Üstelik, 1985 için, ABD'nde ve dünyanın geri kalan kısmında, büyümeyi yeniden baltayabilecek, bir enflasyon canlanması'nın haberini vermektedir.

Çünkü, Friedman'ın önerisi paraya hiç dokunmamaktır. Ona göre, ekonomik büyüme, para miktarındaki benzer bir büyümeyle beslenmelidir; bu artış, ne olursa olsun öngörülebilir sabit bir oranla yılda yüzde 5 düzeyinde olmalıdır. Böyle bir kesinlikten yola çıkan ekonomik unsurlar, sonunda, uzun vadeli planlar yapabilecek, spekülasyon yerine yatırıma yönelebilecek, çok önceden ihtiyaçlarının ne olacağını bilerek, personel alabileceklerdir. Buna karşılık, bugün uygulanan ve para miktarıyla "yalan yanlış oynanması"ndan, enflasyonla mücadele etmek için, bu miktarın birdenbire azaltılmasından, fazla ileriye gidildiği endişesiyle, üç ay sonra arttırılmasından ibaret olan, yanlış anlaşılmış bir monetarizm, devreye fazladan, ek bir ekonomik istikrarsızlık unsuru sokar. Dolayısıyla, monetarizmin işe yaramadığını iddia edenlere, Friedman, iyi uygulanmadığını söyleyerek cevap vermektedir.***

Özel Bir Para İçin

Ama asıl soru şudur: neden, enflasyona karşı mücadele hiçbir zaman gereğince yürütülemedi? Milton Friedman'ın açıklaması sosyolojiktir. Parayı uygun biçimde idare etmekle görevlendirilen yetkililerin, bunda, şahsen çıkarları yoktur. Doğrusu, Fransa Bankası müdürünün ya da Maliye Bakanı'nın rolleri, bir parasal büyüme oranını ilan etmek ve başka hiçbir şey yapmamak olsaydı, sosyal fonksiyonları ve uzman kişilikleri çok yara alırdı. Friedman, Yeni Sınıf'ın etkili üyeleri tarafından şahsi çıkarlarının savunulmasını monetarizmin kesin bir biçimde

*Milton Friedman'ın teorilerini benimsediğini söyleyen ender siyaset adamlarından biri İtalyan senatör Guido Carli'dir; doğrusu, İtalya Bankası eski müdürü olarak, konuyu iyi bilmektedir. Tabi, monetarist bulduğu....! sosyalist Bettino Craxi hükümetini desteklemektedir.

**Federal Rezerv Bankası Başkanı

***Japonya, enflasyonun, iş kaybına yol açmadan yavaş yavaş azaltıldığı tek örnektir ve Friedman, bu ülkenin, monetarizmini uyguladığını kabul etmektedir. Japonya, "Fransız tipi" bir enflasyondan da çıktığı için, Japon deneyi Fransa açısından çok ilginçtir. Japon resmi makamları ve sendikaları, petrol fiyatındaki yükselişi karşılamak için, bizde olduğu gibi, satın alma gücünü yükselterek ve para miktarını arttırarak, hızlı büyümeyi gerçekleştireceklerini sandılar. Sonuç, büyümenin eşlik etmediği bir enflasyon oldu. Tam tersine, 1980'den sonra, sermayeler, kambiyo işlemleri, fiyatlar ve ücretler kontrol edilmeden, yalnızca, üç aylık hedeflere göre, faiz oranları aracılığıyla, para miktarı düşürüldü. Enflasyon, dört yılda, yüzde 20'den yüzde 0'a indirildi; 1984 için, büyüme hızının yüzde 6 civarında olacağı sanılmaktaydı. Tabi, Japonya Bankası müdürü, bana, monetarist olmadığını söyledi.

uygulanması karşısındaki, temel engel saymaktadır. Buna, kurumsal nedenleri de eklemek gerekir.

Enflasyon, modern Devletler'e, harcamalarına dur durak bilmeden mali destek sağlama imkanı verir, çünkü amme borçlarını silmek için, paranın değer kaybetmesine göz yummak yeterlidir. Bu metodun üstünlüğü, hemen hemen görünmez ve denetlenemez olmasıdır; çünkü para basımı, demokratik bir kontrola tabi olmayan kamu kurumlarının, merkez bankalarının yetkisi içindedir.* Para basımı krallık döneminden akdakalan son hak, enflasyon da, satın alma gücümüzden, her saban, gizlice koparılan bir vergidir.

Son olarak da, enflasyon, hükümetler -ve işverenler- için, buhran döneminde, satın alma gücünü, açık etmeden, azaltmanın bir yoludur. Fiyatların yükselmesi, görünüşte, gelirlerin de yükselmesine imkan verir; bunlar enflasyonun altında da kalsa, açıklanmış bir indirimde göre, daha hoşgörülebilirler. Tabi, tüketici için, sonuç çok kötüdür, ama rakamlar bu durumu belirsizleştirmiştir.

Friedman'a göre, son aşamada, enflasyonun defterini dürmek için, parayla oynama yetkisini anayasal olarak yasaklamaktan başka metod yoktur. ABD'nde, Merkez Bankası'nın para basımını, büyüme yüzdesine eşit bir oranla sınırlandıracak, bir anayasa değişikliği için mücadele vermektedir. Bu yapılamadığı takdirde, Fransa gibi bir ülkede, parayla ilgili yetkililere -yani Fransa Bankası- özerklik vermenin, bir ilerleme sayılacağını düşünmektedir.

Hayek, enflasyonun Devlet'ten kaynaklanan nedenlerine ilişkin aynı analizden yola çıkarak, doğrudan doğruya parayı özelleştirmeyi önermektedir. Resmi para tekelinin vazgeçilmez olmadığını, her zaman da var olmadığını söylemektedir. Eskiden, kredi, tam anlamıyla özel bir faaliyet alanına giriyordu. Para tüccarları, kendi ticarethanelerini batırmak istemiyorlarsa, parayı kötü idare etmeyi göze alamazlar. Öyleyse, Hayek'e göre, yapılacak en basit iş, bankaların aralarında rekabet ederek, piyasaya özel paralar sürmesine yeniden imkan tanımak olacaktır. Müşteriler, enflasyonsuz, değer kayıpsız, en iyi çekip çevrilen paraları kullanacaklardır. Yalnızca rekabet sayesinde enflasyon yok olacaktır.

Parasal rekabeti uygulamaya koymanın bir başka şekli, yabancı paralara kanuni bir kur tanımdan ibarettir. Bu, enflasyonun çok yükselip, doların, pratikte, tek gerçek mübadele parası olduğu yerlerde, zaten görülmektedir: örneğin İsrail'de. Fransa gibi, ılımlı bir enflasyona maruz kalan ara ülkelerde, yabancı para henüz hesap birimi olmamıştır, ama enflasyonu ılımlı bir seyir izlemeye zorlayan şey, paralar arasındaki rekabettir.

Hayek'e göre, açık etmeden ve görünüşte Devlet tekeline saldırı yöneltmeden, paranın milli niteliğini yok etmek de mümkün olacaktır. Resmi parayla yarışan özel değerlerin piyasaya sürülmesiyle, bir fiili pazar yaratılması yeterli olacaktır. Mali kuruluşlar, örneğin hammadde stokları gibi, gerçek mallarla garanti edilmiş ödeme vasıtalarını piyasaya sürebilirler; bunları kullananlar, ellerindeki kredi kartlarıyla ödemelerini yapacaklardır. Bu kredi kartları kabul görecektir ve hatta aranacaktır; çünkü resmi paradan daha güvenilir olacaktır. Herkes Devlet parasından öylesine kaçmaya başlayacaktır ki,

*Federal Reserve Board'un idare'den görece özerk olduğu ABD hariç

Devlet, rekabet baskısı altında, her türlü enflasyona başvurmaktan vazgeçecektir.*

Bu ütopyaları akılda tutmak gerek; tesadüfen, başını alıp giden bir enflasyon yeniden ortaya çıkar ve radikal reformlar gerektirirse, sözkonusu ütopyalar zorunlu modele dönüşeceklerdir. Ama bunu beklemeden de, sadece paranın kontrolünün kullananlara geri verilmesi demek olan, Friedman ve Hayek'in felsefesinden, realist bir şekilde, ilham alınabilir.

Kamuoyu Kontrolü Altındaki Para Düzeni

Sözkonusu olan, halktan, hakim olamadığı bir enflasyondan vazgeçmesini istemek değil, ama tersine, her vatandaşa, Devlet'in para basımını kontrol etme imkanı vermektir. Bugün, paranın idaresi gizli tutulmaktadır. Fransız kamuoyunun, parayla ilgili yetkililerin davranışı ve fiyatların yükselişi arasında bir ilişki kurabilmesi, kesinlikle imkansızdır. Yalnızca birkaç uzman, geç yayınlanan ve şüphesiz yanlış olan rakamlarla, verilere dayanıp, gerçeği ortaya çıkarmayı başarmaktadır. Sözü edilen gizlilik bilinçlidir.

Bu duruma son vermek için, bağımsızlığına kavuşturulmuş bir Fransa Bankası'nı, para kitlesinin evrimi konusunda, açık sonuçlar ve hedefleri ilan etmeye zorlamak, yeterli olacaktır. ABD'nde, böyle endeksler vardır ve her hafta yayınlanmaktadır. Uzmanlar, herbirinin sağlamlık derecesi konusunda tartışır, ama kamuoyu açısından bunun hiçbir önemi yoktur, çünkü bu endekslerin hepsi aynı yönde değişikliğe uğrar. Enflasyonda olduğu gibi, bir endeksi bir defa seçmek ve ona bağlı kalmak yetecektir. Kamuya yapılan açıklama, resmi makamların paramızla oynayıp oynamadıklarını, tasarruflarımızı israf edip etmediklerini, her vatandaşın görmesini sağlayacaktır.** İlk endeksin ilanından altı-dokuz ay sonra, başka her yerde olduğu gibi, fiyat ve ücretleri kontrol etmeden, enflasyonun yavaşladığını görmemiz mümkündür. Bu parasal zehir atmanın yalnızca iki kurbanı olacaktır: Devlet ve spekülâtörler. Artık Devlet bütçesi otomatik olarak artmayacak ve her ek harcamaya, Parlamento'nun izin vermesi gerekecektir. Para musluğunun kapanması, hükümeti, Devlet'in açığını kısma, yani pratikte, harcamalarını azaltmaya zorlayacaktır. Aynı şekilde, milletin sosyal bütçesi, savurganlık ve aşırılıklara son verilmesi zorunlu kılınarak, dengelenmelidir. Özel sektörde, bugün, kısa vadeli yatırılan büyük sermayelerin, enflasyon olmadığı zaman işletmelere geri dönmeleri, çıkarlarına uygun düşecektir. Son olarak da, tasarruf sahipleri, daha uzun vadeli yatırımlara yöneleceklerdir; hatta, biraz altının, sandıklardan çıkarılıp, üretim alanına kaydırılması bile beklenebilir. İlerde, bu özel tasarruf, hastalığa, yaşlılığa, işsizliğe karşı, Devlet'in bazı koruma sistemlerinin yerini etkin bir biçimde alabilir. Demek ki, gerçek bir para istikrarı bundan olabildiğinde uzatılmaz, ekonomik buhranın sonuna damgasını vuracaktır.

*Hayek'in ütopyasını Pierre Mendès France'ın tasarısıyla karşılaştırmak yerinde olur; Pierre Mendès France da, paraları hammaddeye göre endekslemek istiyordu. Son olarak, altının yeniden ölçü olarak alınmasını savunanlar hala var; onlara göre, değeri olan tek endeksleme yolu ve kuralı aşırı para basımını engelleme şekli budur. Ama altını ölçü almak bizi karşıt bir tehlikenin içine atacaktır: paranın yetersiz kalışı ve deflasyon)

**Her türlü şüpheden uzak endekslerin tesbiti, özel ekonomi gözlemcilerine emanet edilebilir. Diğer bütün liberal ülkelerin tersine, Fransa'da ekonomik bilgilerin hemen hemen tekel altında tutulması, hükümetin, kamuoyunun kontrolünden kaçmasını sağlayan önemli bir yoldur.

Şunu da hatırlatalım ki, Almanya'da, Japonya'da ve ABD'nde oldukça iyi yürüyen bu liberal saatçilik, bir ithal malı da olmayacaktır. V.Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Fransa'da da çok iyi yürüdü, çünkü "parasal düzene dönülmeden, gerçek anlamda, politik düzene de dönülemez" diyen bir büyük liberal, Jacques Rueff, Charles de Gaulle'ü ikna etmişti.*

Ama burada da, şu ya da bu siyaset adamının seçimiyle, yeni bir parasal düzenin sürekli olarak kurulabileceğini ummak, bir hayal olur.

Politik Düzen

Demek ki, liberal çözümB Devlet'i, her durumda, parasal denemelere girişmekten alıkoymayı ve Yeni Sınıf'ın erdemlerini kanıtlamasını beklemeyi değil, ama bu erdemleri anayasal bir zorunluluğa dönüştürmeyi hedef alır.

Sendikal haklar ya da grev hakkı gibi, can ve mal güvenliğimiz de Anayasa'nın koruması altındadır. Ama ekonomik güvenliğimiz hiç de garanti altına alınmamıştır. Anayasa'nın herhangi bir hükmü, Yeni Sınıf'ın bizi, yavaş yavaş, bir "harçlık toplumu"na dönüştürmesini engellemektedir. Demek ki, hiçbir şey, bütçe dengesini, paramızın itibarını, vergi istikrarını, değişken çoğunluklu parlamenterlerin ve hükümetlerin etki alanından uzaklaştırmaktan daha önemli olamaz. Bunlar liberal bir toplumun ana unsurlarıdır ve doğrudan doğruya kurumlar liberalleşmedikçe, bir politikanın liberal olabileceğini ummak, tamamıyla boş bir hayaldir.

Böyle iç düzenleme prensiplerinin devreye sokulması ki onlarsız Devlet'in büyümesi asla engellenemez, bana göre, gerçek bir liberal Devlet adamının girişmesi gereken tek reformdur.

Heryerde tehdit edici bir mahiyet alan Devlet karşıtı isyan girişimi bertaraf edilmek isteniyorsa, bu reformun acil olarak gerçekleştirilmesi gerekir.

Bizi Londra'dan Bayreuth'e, Copenhagen'den Tokyo'ya, California'ya, New York'a götüren bu uzun gezi boyunca, yollarda, üniversite kampüslerinde, otel salonlarında, hava limanlarında, bazen bir evde sofrada ve hatta bir hatıranede, yani bugünkü fikir hareketlerini kavramaya çalıştığım heryerde, muhataplarımla konuşurken, yalnızca Devlet'in mahiyeti ve Devlet karşıtlığı sözs konusu edildi. Tarihte, düzenli aralıklarla ve çeşitli biçimler altında, hür halklar, köleleştirilmeseler bile, bürokrasinin kucığında çocuklaştırıldıklarını şaşkınlıkla farkederek. Besbelli, bu dönemlerden birini yaşamaktayız. Yeni Sınıf'ın reaksiyonu, bu devlet karşıtı isyanı, tehlikeli bir anarşist girişim sayarak, bertaraf etmek olacaktır. Aslında, devlet karşıtlığı, yalnızca, liberal düzeni yeniden kurmak için bir girişimdir; Devlet ve temsilcilerinin tek esaslı görevleriyle baş başa bırakıldıkları bir düzen: Kanun'u sürekli kılmak.

Vatandaşlar, geri kalanın üstesinden pekala geleceklerdir. Ferdi teşebbüs atılımının refaha kavuşturduğu birkaç millet, bunun kanıtını vermeye başlamışlardır bile. Ama ben okuru, bu rönensansın yollarını tanımak ve sonra karşılamak üzere, fazladan bir dünya turu yapmaya davet ediyorum.

*Jacques Rueff. Sosyal Düzen, Plon, 1981

DÖRDÜNCÜ KISIM

BAŞARILAR:
ZENGİNLEŞELİM

DEVLETSİZ BÜYÜME

Yüzyılın başında Alman Deniz İmparatorluğu'nun merkezi olan Kiel limanı, bugün, savaş talihsizlikleri ve toprak kayıplarından sonra, Avrupa'nın bir ucunda yer almaktadır. Wilhelm II, 1902'de, burada, evrensel büyüme kanunlarının anlaşılabilmesi amacıyla, Dünya Ekonomisi Enstitüsü'nü kurmuştu. Bugün Enstitü'yü yöneten Herbert Giersch'in penceresi, Baltık Denizi'ne, İskandinavya'ya ve daha da ötede, Sovyet dünyasına açılıyor. Enstitü başlangıç hedefinden vazgeçmiş değil ve dünya çapındaki analizlerini geliştirmekten çekinmeyen ender Batılı ekonomistler yetiştiriyor. Giersch, ekonomiye daha kesin bir mahiyet kazandırmasa da, onu çoğunluğun erişemeyeceği bir noktaya iten, matematik bilimciliğe sapmıyor; eğriler çizmiyor, ama Alman liberalizm geleneği içinde kalarak, mantıklı muhakemenin üstünlüğüne bel bağlıyor. Ona göre, buhran diye adlandırılan şey, iki dönemi birbirinden ayırmamaktadır: yani 1973'ten önceki sınırsız refah dönemini ve 1973'ten sonraki, yavaşlamış ya da durmuş, büyüme dönemini. Buhran, daha çok, iki coğrafî bütünü, iki dünyayı birbirinden ayırmaktadır: her zamankinden daha güçlü, daha canlı olan ABD ile Japonya, ve gerileme eğilimi gösteren Avrupa.

Bu iki kuşak, bu iki yazgı arasındaki fark, yalnızca, politika ve kültürden kaynaklanmaktadır. Avrupa'da, Devlet'in büyümeyi gerçekleştireceğine inanır ve bunu bekleriz; Amerika ve Japonya'da, Devlet'in, sınırlandırılmasıyla buhrandan çıkılır. Herbert Giersch, bu iki dünyayı, yüzyılımızın ekonomik muhakemesine yön veren iki teorisyene benzetir: Keynes ve Schumpeter.* Avrupa, Keynesçi dünyaya aittir, rakiplerimiz de Schumpeter'ci dünyaya.

Keynes ve Schumpeter, garip bir tesadüfle, aynı yılda, 1883'te, biri Londra'da, öteki Viyana'da doğdular. Bu, işaretlenmesi gereken bir tarihtir, çünkü, istemeden, üçüncü dünyayı, yani planlı yokluk dünyasını kuran Marx da 1883'te öldü.

Buhrandan çıkılmasına yönelik bütün politikalar, bütün söylevler, sonuçta Keynes ya da Schumpeter'e bağlanabilir.

Keynesçiler için, milletlerin zenginliği kitlelerin talebinden kaynaklanır. Bunda bir gerileme olursa, Devlet, kamusal harcamalarla, onu yeniden canlandırmalıdır. Tabi olarak, Keynesçi görüş, halklar ve yöneticileri için büyüleyicidir, çünkü hem ücretlerin yükselmesini, hem de, refah aracı olarak, Devlet müdahalesinin artmasını doğrulamaktadır. Keynesçiler'in parolası, François de Closets'ten alınabilir: "Hep daha fazla" -daha fazla para, daha fazla ücret, daha fazla harcama.

Schumpeterciler, tam tersine, ferdî teşebbüse güvenirlir. Bunlar, büyümenin öncüleri olan işletme yöneticileri, mucitler, tüccarlardır. Bir otomobil, bir bilgisayar sanayiinin yaratılmasını sağlayan, tüketicilerin talebi değil, işletmecilerin üretici ve ticarî dehasıdır. Keynes'in büyümeyi kitlelere bağlaması

* Bununla beraber, Giersch, kültürel seçkinlerin uzaklaşması yüzünden kapitalizmin çökeceğini söyleyen Schumpeter'in karamsarlığının "yeniden gözden geçirilmesi"ni öneriyor.

ölçüsünde, Schumpeter de, seçkinleri kayırır. Ama bu ekonomi seçkinleri, sosyal kökenlerine hiçbir şey borçlu değildirler. İşletmeciler grubu, yalnızca, zenginlikler yaratma isteğiyle sıvrılır,; bu, modern çağların, bir tür ekonomik şövalyeliğidir. Bu adam ve kadınlar, mutlaka, kültürleri ya da yetiştirmeleriyle göze batmazlar; özellikle akıllı ya da çekici değildirler. Tek ortak yanları, ekonomik faaliyetler yaratma istekleridir. Amerikan deyimini kullanmak gerekirse, onlar, "ekonominin aşırılık yanlıları"dır. Her milletten, her çevreden, her kuşaktan olabilirler; alışkanlıkları, görgü kurallarını hiçe sayarlar. Avrupa'nın dramı, hammaddelerden yoksun olması değil, bu insanların oynadıkları rolü bilmemesidir. 80'li yılların liberal deneyi de, profesör Giersch'e hak verdirmektedir: bütün umutların suya düşer gibi olduğu yerlerde bile, "müteşebbisler"in işi yeniden ele aldıkları milletler tekrar büyümeye başlamışlardır.

İngiltere'de. "müteşebbisler"in uyanışı

Londra'nın yüz kilometre kuzeyindeki sanayi şehri Luton, uzun bir uykudan uyanmaktadır. Geleneksel bir şapkacılık merkezi olan şehirde, uzun zamandan beri çalışmayan atelyeler yeniden faaliyete geçmektedirler, çünkü Lady Di şapka modasını canlandırmıştır. Ama, Luton, özellikle otomobil sanayiinin geleneksel merkezidir. Vauxhall burada doğdu; canlı sarı renkli, kartal başlı aslan amblemlili, 1903 model ilk araba, hâlâ, fabrika merkezinin lambrili holünde teşhir edilmektedir. 12.000 ücretlinin çalıştığı bu işletme, 1979'da, üç aylık bir genel grev sonunda, az kalsın kapanıyordu. Vauxhall, bugün, bu sayının yarısı kadar ücretliyle, iki misli fazla araba üretmektedir.

Bu rönesansın sırrı, şüphesiz, Henry Carlton'ın kontrol ettiği bilgisayarın ekranında bulunmaktadır. Carlton, yönetim yerinden, tek başına, eşzamanlı dört devreye bölünmüş olan, sekiz kilometrelik otomatik taşıma düzenini izlemektedir. Her taşıma düzeninin ritmi ve bu ritimdeki tüm kesintiler, otomatik olarak, ekranda belirlemektedir. Carlton, yine otomatik olarak, devrelerin ritmini değiştirebilmekte ve her atelyenin yöneticisiyle radyo aracılığıyla konuşmaktadır. Bu elektronik düzenleme Vauxhall sanayi ihtilalinin ana unsuru olmuştur; eskiden, devrelerin ritmini, fabrikanın sendikal sorumluları istedikleri gibi belirleyebiliyorlardı..

Ama ondan önce, basit ama temel nitelikte gerçek bir sosyal ihtilal gerçekleştirilmeseydi, bu sanayi ihtilali de mümkün olmazdı: yöneticiler, 1979'da, sendikalara karşı, fabrikada iktidarı yeniden ele geçirdiler. Çünkü, Vauxhall buhranı, tüm İngiliz sanayi buhranı için olduğu gibi, her şeyden önce, ahlaki ve kültürel idi. Vergilendirme yüzünden ümitsizliğe düşen yöneticilerin, mücadele için hiçbir nedenleri kalmamıştı. Üstelik, seçkin bir kültürle yetişen bu yöneticiler, fabrikadaki ücretlilerden tamamıyla kopmuşlar ve meydanı, bugün herkesten önce Frank Chapple'ın, "aslında Troçkist kışkırtıcıları" dediği, militanlara bırakmışlardı.

Vauxhall deneyi, ekonomik teknik işinden çok, entellektüel geri dönüş olan Thatcherizm'in, mükemmel bir özetidir. Margaret Thatcher'ın, Muhafazakar Parti yönetimi, sevimli oldukları kadar yorgun da olan lordların elinden alınması gibi, 1983'ten sonra, istihdamdaki canlanmayla ortaya çıkan sınıai sıçrama, temelde, "darbeci bakkallar"ın (Bu deyim Jacques Chirac'ındır) işletmelerde iktidarı ele geçirmelerinden kaynaklanır. Kaldır ki, artık "bakkal" yetiştirmeyen bir milletin içinde, böylelerini bulmak gerekiyordu.

Margaret Thatcher'ın özel danışmanı Ferdinand Mount'un anlattığına göre, Başbakan, British Steel'e (İngiliz demir-çelik sanayi) bir başkan ararken,

sendikalarla çatışmaya istekli olmayan 37 adayın bu görevi reddettiğini gördü. Görevi 38'inci aday kabul etti: ABD'ne göç etmiş, 67 yaşındaki bir İngiliz olan, Ian Mac Gregor. İşe sıfırdan başlayarak, dünyanın en büyük Alüminyum tesisleri olan Amax'ın başına geçen Mac Gregor, doğduğu ülkeye dönmek için, bir risk primi istedi ve bunu elde etti; söylentilere göre, söz konusu prim, iki milyon dolardı. Margaret Thatcher, öfkeli İngiliz Parlamentosu önünde, bu paranın, millileştirilmiş çelik fabrikalarının bir günlük kaybından az olduğuna dikkati çekti.

1983'te, demir-çelik işletmelerinden kömür işletmeleri başkanlığına geçen Mac Gregor, İngiliz ve Avrupa buhranının yalnızca bir yönetim sorunu olduğunu ve, söz konusu buhranın üretim maliyetinin yükselmesiyle, sendikal baskılara engel olunamadığı için ortaya çıktığını düşünmektedir. Mac Gregor, işletmelerde görev alacak teknokrat kuşakları yetiştirmedikleri ve yönetim işini bir usuller bütününe indirgeyerek, rekabet ruhunu körleştirdikleri için, Batı dünyasındaki üniversite ve ticaret okullarını suçlamaktadır.

Mac Gregor, İngiliz demir-çelik sanayiinin iflasının, teknolojik gecikmeden değil de, kötü idareden kaynaklandığını göstermek için, Japonya'nın en iyi fabrikasından, mühendislerden oluşmuş bir heyet getirtti. Japonlar, donatımın, ürünlerin, iki ülkede de kesinlikle birbirine benzediğini, ama üretimin her aşamasında, Japon işçilerin daha titiz, daha dikkatli olduklarını ve çoğunlukla, daha iyi yönetildiklerini müşahade ettiler. Mac Gregor, buradan yola çıkarak, sendikalardan, ücretlerdeki genel bir indirimi kabul etmelerini istedi; bu indirim, yüksek verime ödenecek primlerle karşılanacaktı. İngiliz yöneticilerin yukarıdan bakma alışkanlığını hozarak, bizzat atelyelere gitti, konuştu, tartıştı, ikna etti. İş yerlerinde yürüttüğü gerçek bir kampanyanın sonunda, her işçinin adresine mektup göndererek, nabız yoklaması yoluyla, bir yeniden düzenleme -ve işten çıkarma- tasarısı sundu. İşçilerin yüzde sekseni, işten çıkarma, vaktinden önce emekliye ayırma ve ikramiye verme yoluyla, mevcudu 180.000'den 78.000 ücretliye, üretimi de 20 milyondan 12 milyon tona indirecek bir "islâh hareketi"ni onayladılar. Mac Gregor, "bu adamlar, balık avlamaya ya da muhtemelen kaçak işlerde çalışmaya gidecekler" demektedir.

Bu cevabı doyurucu değildir; özellikle Japonya'da, sınaî çöküşü karşılamak için başka çözümlerin de bulunduğunu göreceğiz. Ama şurası da bir gerçek ki, asık suratlı, ufak tefek Mac Gregor, İngiliz sanayine, 60'lı yılların romantizminin sona erdiğini, çalışmaya, işletme ahlakına, rekabete, ödüllendirici ücrete dönüldüğünü bildirmiştir. İşverenlere fazla para kazandırılması gerektiğini, onlara artık yeterince para kazandırılmadığı için İngiltere'nin uçurumun kenarına geldiğini ve herbirinin, kendi düzeyinde, üretkenliğine göre ödüllendirilmesinin şart olduğunu düşünmektedir.

British Leyland'ı iflastan kurtaran işveren Michael Edwardes aynı analizi yapmaktadır. * Ona göre de, yönetimdeki zayıflıklar, İngiliz otomobil sanayiini az kalsın iflasa sürükleyecekti. 70'li yıllarda, sendika militanlarının üretimin kontrolünü ellerine geçirmeleri, İngiltere'yi felce uğratmıştı; bunu mümkün kılan, yalnızca, işletmelerin yönetiminde olduğu kadar sendikaların yönetiminde de, seçkinlerin görevden ayrılmalarıydı.

* Anılar kitabına bakınız: Back From the Brink, Collins, Londra 1983).

Bugün, tüm İngiltere'de, sınaî kalkınmanın sembolleri olan Mac Gregor ve Edwardes'ı başkaları izlemektedir; yeni muhafazakarların, bir dönemeç-yıl olan 1979'da iktidara gelmesiyle, sanki bir yöneticiler kuşağı birdenbire uykudan uyanmıştır. Ama şunu da iyi kavramak gerekir: Mac Gregor ya da Edwardes'tan alınacak asıl ders, yeniden iktidarı ele geçirmek ya da üretkenlik primlerini uygulamaya koymak değildir; onlar, çalışma odalarını terkederek, işyerinde, ücretlilerle diyaloga girdiler ve somut bir üretim bilgisi edindiler.

Bana göre, İngiltere'nin uyanışı, tamamıyla, yeni bir yöneticiler kuşağının teşebbüs ruhuna tekrar sahip olmasından, daha saldırgan ve daha popülist bir seçkin grubun, yorgun ve kibirli bir başka seçkin grubun yerini almasından kaynaklanmaktadır. * Londra'nın en eski klüplerinden birinde, buna ilişkin bir sembolik görüntüye de rastladım. Bu klüp eskiden Majesteleri'nin deniz subaylarına aitti; şimdi ise, genç işverenlerden oluşan bir teşkilatın, Institute of Directors'un eline geçmişti. Orada, Pall Mall'in üzerinde, Trafalgar Square ile Buckingham sarayı arasında, İmparatorluğunu deniz savaşlarını kazanan amirallerin portreleri altında, genç yöneticiler, Black ve Decker'in eski bir pazarlama sorumlusu olan klüp müdürü Walter Goldsmith'in kurdurttuğu jimnastik aletlerinde pedal basıp, kürek çekiyorlardı. Düzgün kılıklı sofracıbaşılar hala çay ve bayat pasta servisi yapabildikleri kütüphanede, klübün bazı üyeleri, enformatik verilerden oluşan yepyeni bir bilgisayar bankasını düzene koymaya uğraşıyorlardı. Pencereden, Wellington'ın, sütun üzerindeki heykeli görülüyordu. Artık, IOD, hepsi eşit bir üyelik payı ödeyen 25.000 üyesiyle, klasik işverenler karşısında, yeni ekonomi seçkinleri grubunu temsil etmektedir.

Walter Goldsmith'e göre, kurumsallaşmış işverenler grubu, artık ücretliler kitlesini temsil etmeyen bir sendikal bürokrasiyle, ne pahasına olursa olsun, sosyal uzlaşma sağlamak istediği için çöktü. Diyalogları bir çeşit gölge tiyatrosuna dönüşmüştü: gerçeklikten kopan iki bürokrasi, bir tür sosyal demokrasiyi çekip çevirdiklerini sanıyorlardı, oysa, yöneticiler ve işçiler birbirleriyle görüşmüyorlardı. IOD'nin seminerlerinde, yöneticilere verilen ilk öğüt, doğrudan ilişkilerin yeniden kurulması, yönetimin yalnızlığına bir son verilmesi olmaktadır. Demek ki, IOD'nin bu felsefesinde, bir tür yeni muhafazakar popülizm ve özellikle, harika bir iyimserlik vardır. Walter Goldsmith'e göre, bu iyimserlik, bir ruh halinden çok, büyümenin dizginlerinin yeniden ele geçirilmesi için bir stratejidir.

Sonuçta, Thatcher yıllarının muhafazakar ihtilali, Whitehall koridorlarından çok IOD'de, politika dünyasından çok işletmeler dünyasında farkedilebilir. Şüphesiz, İngiliz hükümeti yeni bir söyleve başvuruyor, ama Devlet'in adetleri hiç değişmedi. Saat dördü vurduğunda, terlik giymiş bayanlar, Hazine'nin cilalı koridorlarında, "civil service"nin kibirli memurlarına, hâlâ sütlü çay fincanları taşımaktadırlar. Westminster sarayında, iki tarafa ait milletvekilleri, sürekli olarak, yeşil deri kaplı uzun sıralarda oturmakta, gerçeklikte hiçbir ilişkisi olmayan, bitmez tükenmez ve ipe sapa gelmez tartışmalar sırasında, birbirlerine

* Edwardes ve Mac Gregor'un İngiliz vatandaşları olmadıklarını belirtelim: biri Güney Afrikalı, diğeri Amerikalı'dır. Aynı şekilde, Amerikan ve Japon sermayesinin yoğun bir biçimde akışı da, İngiltere'nin ekonomik uyanışında büyük bir rol oynamış gibidir.

alaycı laflar atmaktadırlar. Gerçekte, Bakanlar ve muhalefet liderleri, Avam Kamarası'nı ortadan ayıran sıranın her iki yanında, aynı Devlet kültürünü paylaşmayı sürdürmekte, ve aynı şeyi yaparak, çoğunluğu muhalefetten sembolik olarak ayıran, Resmî Yazılar Masası'na ayaklarını dayamaktadırlar. İngiltere, buhrandan çıkarsa, bunu onlarsız yapacaktır.

Japonya'da Devlet vazgeçiyor

Japon kalkınmasının verdiği ders, bizi aynı sonuçlara götürür. Ekonomistler, politik sorumlular ya da işverenler için, Japonya'ya yolculukta törensel bir başlangıç havası vardır. Herkes buraya, büyüme mucizesinin açıklamasını keşfetmek için gelir ve bu açıklamayı, genellikle, MITI'de, Sanayi ve Dış Ticaret Bakanlığı'nda bulacağını sanır. MITI, yerinde yapılan bir ziyaretten sonra, somut ekonomik müşahadededen çok, hayalden kaynaklanmış gibi gözüken, bir yığın söylentiye konu olmaktadır. Bugün, bunu ilk kabul edenler, MITI sorumlularıdır. Söz konusu söylentilere kulak asılırsa, Tokyo Üniversitesi mezunları arasında seçilen son derece akıllı yüksek memurlar, gelecek için seçilecek yolları gösterecekler ve işletme yöneticilerini, onlara birkaç fincan yeşil çay ikram ederek, bu yolları izlemeye ikna edeceklerdir. Ortak hedefler çerçevesinde, idare'yle iş dünyası arasındaki bu mükemmel uyum da, bütün zamanların en görkemli ekonomik başarısını açıklayacaktır. Bu anlamda, François Mitterand, 1982'de, Japonya'dan döndüğünde, bir Fransız MITI'sinin gerekli olduğunu bildiriyor ve bu sorumluluğu Jean-Pierre Chevènement'a emanet ediyordu. ABD'nde, 1984. Başkanlık seçimleri kampanyası sırasında, Gary Hart ve Walter Mondale, bir Amerikan MITI'sinin kurulmasını istemişlerdi * Tabii, bu arada, Japon MITI'si, radikal bir biçimde mahiyet değiştirmiştir.

Uluslararası gelişmeler sorumlusu Taizo Kokoyama, MITI konusunda batıda çıkarılan bu söylentilerin, 60'lı yıllardan kaynaklanmış olabileceğini kabul etmektedir. O dönemde, Japonya öylesine gerideydi ki, büyüme hedefleri apaçık ortadaydı. Önde olanları yakalamak yetiyordu: yani Avrupa ve Amerika işletmelerini. Gelecek başka bir yerde yazılıydı ve MITI'yle yapılan planlama, ekonomi biliminden çok, taklide yönelikti. Ama Japonya'nın rakiplerini yakaladığı anda, artık gelecek hiçbir yerde yazılı değildi ve MITI ağır yanılgılara düşmeye başladı. Sony'nin kurucusu Akio Morita 60'lı yıllarda MITI'nin kendisine, "piyasa tüketimi açısından elektronik alanında gelecek yok" diye açıklamada bulunduğunu, hatırlatmaktan hoşlanır. Bir başka ünlü örnek de şudur: yine 60'lı yıllarda, otomobil sektöründe bir gerileme olacağını tahmin eden MITI, Nissan ve Toyota'yı birleşme konusunda, boşu boşuna, ikna etmeye uğraştı.

Bu yüzden, MITI, daha yıllarca öncesinden, bir tür düşünce merkezine dönüşmüştü, ancak görünüşe bakılırsa, bu haber henüz batıya sızmış değil. Orada, ince eleyip sık dokuyan memurlar ve emekli işverenler, elden geldiğince yavaş hareket ederek, gelecek için senaryolar ve zorda kalan sektörler için geri çekilme stratejileri hazırlamaktadırlar. Ana, özellikle, MITI, artık, merkezî planlamadan çok, dağınık teşebbüslere ağırlık vererek, liberal ekonomiye güç katmaya karar vermiştir. Böylece, tüm Japonya'da küçük işverenlerin yönetim tekniklerinde mükemmelleşebilmesini sağlamak ve sınıî girişimlerin sayısını arttırmak amacıyla, "Küçük işverenler için Kolejlere" açmıştır. Taizo Yokoyama'ya

* ABD'nde bir sınıî politikanın en parlak savunucusu, Massachusetts Institute of Technology -MIT- ekonomisti Lester Thurow'dur. Ona göre, her hükümet, her durumda, koşullara göre şu yada bu sektörü koruyarak, açık etmeden sınıî politika uygular. Bundan çıkardığı sonuca göre, Devlet, sendikalar ve işletme yöneticilerinin ortak olarak belirledikleri aydınlık bir stratejiyle, açıkça müdahalede bulunulması daha yerinde olur.

göre, yeni Japon modelinin sırrı buradadır.

Bununla birlikte, yakın gerçeklikle açıkça çelişen, bu MITI efsanesinin sürekliliğinin nedenini araştırmak gerekir. Şüphesiz, işin aslı, Japonlar'ın, istemeden, sınaî politika ve merkezi planlama amatörlerine bir tür destek sağlamalarıdır. Geleceğin hiçbir yerde yazılı olmadığını ileri süren bütün liberallere karşı, devletçiler, tam tersine, geleceğin planlanabileceğini söylemektedirler: Japonlar'a baksanıza! Sınaî politika, entellektüel çekiciliğinin ötesinde -güven vermektedir-, tartışılmaz politik üstünlükler de sunar. Hükümetlere, bazı bölgeleri ya da bazı meslek gruplarını kayırma imkanı verir; bunun da, seçimler açısından büyük yararları olabilir.

Japonya'nın verdiği gerçek ders şudur: değeri olan tek sınaî politika, insanları, geleceği, yalnızca geleceği hayal etmeye hazırlamaktan ibarettir. * Japon büyümesinin itici gücü, Japonlar'ın teşebbüs ruhudur. Amerika'nın yeniden meydan okumasının anlamı da budur.

Amerika yeniden meydan okuyor

Yeni Amerikan büyümesi de, tamamen, mekanist teorilere yabancı bir kavram olan, teşebbüs ruhunun uyanışına bağlıdır. Kasım 1982'de başlatılan atılım, tahminleri de aşarak, savaş sonrası refahın en görkemli rakamlarına yeniden ulaşmaktadır. Bu atılım, 1973'ten sonra güçlü büyümenin iyiden iyiye son bulduğunu söyleyebileceğini sanan herkesi yalancı çıkarmıştır. Söz konusu büyümenin daha çok talepten mi -bütçe açığı sayesinde-*; yoksa arzdan mı -vergilerin düşürülmesi sayesinde- kaynaklandığını araştıran ekonomistler arasındaki tartışma, temelde, onun asıl nedenini kavramaktan daha önemsizdir. Teşebbüs ruhu olmasa, arzın da talebin de üretimi etkilemeyeceği açıktır. Kapitalizmdeki bu yenilenme, özellikle, bir yılda kurulan yeni şirketlerin şaşırtıcı sayısında dile gelir: 1980'den bu yana, 600.000 civarında; bu ülkenin tarihinde, böyle bir sayıya şimdiye kadar hiç ulaşılmamıştı.

Ama, özellikle ticaret ve hizmetler alanında gelişip, ABD'nin benzersiz ekonomik gücünü tek başına açıklamayan bu yeni faaliyetlere aşırı bir hayranlık duymaktan da kaçınmak gerek. Çünkü, bana göre, en şaşırtıcı olan şey, küçük ve orta boydaki işletmelerin beklenen canlılığı değil, dev şirketlerin gösterdiği canlılıktır. Kendi sanayi dallarında başta oldukları ve tekel kaygıları uandırabilecek kadar büyük bir pazar payını ellerinde tuttukları zaman bile, en büyük firmalar, bürokratlaşmanın çok uzağında, canlılıklarını korumaktadırlar. IBM olayı, en kaydadeğer olaydır.

* Elysée'de, Valéry Giscard d'Estaing'in sınaî sorunlar danışmanlığını yapan François de Combret, bugün, Sanayi Bakanlığı'mızın lağvedilmesi gerektiğini düşünmektedir; kurumun ortadan kalkması bir sınaî politika hazırlamaya yönelik her türlü girişime karşı en emin korunma yoludur.

** Keynesçiler, Amerikan ekonomisinin yeniden canlanmasının, tamamıyla, vergilerin düşürülmesi, bütçe açığı ve para basımının mali desteğini almış bir talepten ileri geldiğini düşünmektedirler. Bunda, Bir buhrandan çıkış konusundaki teorilerin pratik değerinin kanıtını bulmaktadırlar. Analizleri doğruysa, büyümenin kısa süre sonra, ödemeler dengesi açığı ve enflasyonla engellendiğini görmemiz gerekecektir. O zaman, başlangıçtaki soruna döneceğiz: enflasyonsuz buhrandan nasıl çıkmalı? Keynesçiler, bu soruya hâlâ bir cevap verememektedirler.

Başlangıçta et kesme makinaları, duvar saatleri, delikli kartlar imal eden bu işletmenin kuruluşundan elli yıl sonra, Silicon Valley'li "aşırılık yanlıları"nın her yandan saldırısına uğrayan IBM hala en öndedir. Zaten, IBM hiç buhran yaşamadı. 1973-1983 arasında, dünya ekonomisi ağır ağır çökerken, IBM, geri döndüğü anda refah dalgasını kaçırmamak için, araştırmayı, yatırım yapmayı, personel almayı sürdürüyordu. Böylece IBM tarihi, doğrudan doğruya buhranı da izafi bir kavram haline sokmaktadır; gerçekten de, buhran, yalnızca, kendini değiştirmekten aciz ya da şüphecilik yüzünden kararsız kalan, eskime yolundaki sektörleri etkiliyordu. IBM'İN, sürüp giden bu başarısı, doğrudan doğruya işletme içinde, pazar ve rekabetin hiç durmadan yeniden yaratılmasından kaynaklanmaktadır.

IBM International'in başkanı olan bir Fransız, Jacques Maisonrouge, bir işletme etiğine ve liberal ekonominin mekanizmalarına duyulan bu güvenin, IBM'in üstünlüğünü açıkladığını düşünmektedir; teknolojik deha yalnızca arkadan gelmektedir. Maisonrouge, örnek olarak, IBM'in kişisel bilgisayarını nasıl yarattığını göstermektedir. 70'li yıllarda, işletme, bu pazarı, kendisinden daha küçük bütün rakiplerine kaptırmıştı. Şirketin bir mühendisi, kişisel bir bilgisayar çıkarmayı önerdiğinde, tasarının değerlendirilmesine ilişkin merkezi usuller, hep, daha yakın ve daha verimli programlar yararına, tasarının reddedilmesine yol açıyorlardı. IBM temel nitelikte bir teknolojik imkanı elden çıkarmak üzereydi, çünkü anti-bürokratik tepki ve usulleri zafiyete uğramıştı. Bu iş, işletme içinde, bilinçlenmeye ve bir tür kültürel ihtilal gerçekleştirmeye fırsat verdi. IBM'in, yaratıcı olarak kalması için, yalnızca usulleri değil, yapıları da değiştirmek gerekiyordu. IBM'deki yöneticilere, küçük işletmelerdeki gerçek işverenler kadar, sorumluluk vermek gerekiyordu. Don Estridge için bu yapıldı.

IBM ona, bir kişisel bilgisayar işletmesini tepeden tırnağa kurmak üzere, açık kart verdi. Estridge, fabrikasının kurulmasından sorumlu kişi olarak, merkezden uzakta kalmak amacıyla, Florida'yı seçti. İstediklerini işe almakta ve bütçesini gönlünce düzenlemekte serbestti. Yönetim komitesi ona bir tek şey söylemişti: "Bir yıl sonra gelip bizi görün". Estridge, üretime başladığı zaman, IBM'in, tasarısına en uygun elektronik bileşenleri imal etmediğini farketti; bu yüzden, kendisine gerekli elektronik bileşenleri, IBM'in rakibi Intel'den satın aldı. İki yıl süren tam anlamıyla bağımsız bir çalışmadan sonra, kişisel bilgisayar üretimi yeniden grup içinde yer aldı ve IBM'in yeni bir bölümü oldu. Artık gelişme, şirketin merkez organı paralelinde, ana-şirket içinde küçük işletmeler kurma- 1984'te 13 girişimde bulunuldu- metoduyla da gerçekleştiriliyor *

* Yeni Amerikan büyümesinin mahiyetini daha iyi anlamak için, 70'li yıllarda çok moda olan, Amerikalı sosyalist bir ekonomistin analizlerini hatırlamak gerekir. O sırada, John K. Galbraith, pazarın bir kurgu olduğunu açıklıyordu. Modern ekonomiyi, "technostructure" diye adlandırdığı, bir yönetici seçkin grubun elinde bulunan çokuluslu dev şirketlerin hakimiyetindeki toplum gibi tanımlıyordu. "Technostructure", hangi ürünün pazara çıkarılacağını kararlaştırıyor ve reklamlar sayesinde onu kabul ettiriyordu. "Technostructure"ün kölesi haline getirilmiş kitleler, ne pahasına olursa olsun, bu yararlı ya da yararsız ürünleri satın alıyorlardı. Bugün, doğru olan, bu şemanın tam tersidir. Technostructure, şirketin yarın ne satacağını bilmemektedir ve bunu ona pazar söyler. Yanılırsa, ne kadar yoğun olursa olsun reklam da işin üstesinden gelemez; tüketicilerin istemediği bir ürünü kabul ettiremeyecektir.

Burada, neredeyse yirmi yıl önce, Amerika meydan okuyor'da sunulan hiyerarşik yönetim modellerinin tam karşıtı söz konusudur. O dönemde, Jean-Jacques Servan-Schreiber, bize, Amerikan işletmelerinin üstünlüğünün, yönetimin rasyonelliğinden, planlamadan, hedefler gözeten idareden kaynaklandığını açıklamıştı. Bugün, söz konusu üstünlük, belli bir yaratıcı düzensizliğe duyulan güvenden kaynaklanmaktadır; bu yaratıcı düzensizlik içinde, her yönetici, çokuluslu bir şirketin belirsiz ortamında, gerçek bir işverene dönüşebilir. Demek ki, saatlerimizi ayarlamamanın zamanı gelmiş de, geçmektedir bile.

Üstelik, Amerikan işletmelerindeki bu iç "bürokratizasyona son verme", ABD'nde "deregulation" diye adlandırılan bir dış "bürokratizasyona son verme"nin etkisi altında, müthiş bir hız kazanmıştır. Hareket 1978'e doğru başladı ve Reagan yönetiminde, pazara açılışı sınırlayan idarî kuralların yavaş yavaş lağvedilmesiyle, çok genişledi.

Amerikan kamuoyu açısından en kaydadeğer "deregulation"lar, bankalara, hava taşımacılığına ve telefona ilişkindi. Artık, tasarruf sahibi, kendi aralarında tam bir rekabete giren bankaların önerdikleri, mevduat hesabı faiz oranlarını karşılaştırabilmektedir. Hava limanlarında, yolcu, aynı hat üzerinde farklı tarifeler uygulayan iki ya da üç şirket arasında seçim yapabilmektedir. Böylece, üç yılda, dev şirketlerle kapışmak üzere, 26 yeni havayolu şirketi kurulmuştur. Bir bölgeden diğerine telefon etmek ya da enformatik veriler aktarmak isteyen kişi, çeşitli hizmetler sunan birçok farklı şirkete başvurabilmektedir. 15 Temmuz 1984'ten bu yana, Charleston'lu aboneler, uzun mesafeli konuşmalar için, kişisel telefonlarında, altı telefon şirketi arasında seçim yapabilmektedirler; bu şirketlerden herbiri, armağanlar ya da para iadeleri sunmaktadır. Bu anlamda, Los Angeles'le on dakikalık bir konuşma, Sprint şirketinde 2.52 dolar, ATT şirketinde 3.03 dolardır; ama ATT hattını kullanmak için daha az numara çevrilecektir ve konuşma genellikle daha açık seçik duyulmaktadır.

Telekomünikasyon sistemlerindeki bu "deregulation", ABD'nde olduğu kadar başka yerde de, o güne kadar bir tekelin özel alanı olan (ABD'nde, özel bir tekel olan ATT şirketi) bir sahayı, teknolojik ve ticarî hayallere açtı. Amerika'nın meydan okuması, Amerikalılar arası bir meydan okumaya dönüşerek, dünyanın en büyük şirketlerini birbirine düşürmüş (IBM'e karşı ATT) ve onları, oynanan oyunun büyüklüğü yüzünden, hemen, dünya çapında akıl yürütmeye zorlamıştı.

Demek ki, Amerikalılar, kuralları ortadan kaldırarak, harekete geçmeye zorlanmak için, kendilerini artık korumamayı göze almışlardı. İngilizler ve Japonlar da, aynı yola girmektedirler. Fransa'nın hala ters yönde bir tekniğe eğilim gösterdiğini söylemeye bilmem gerek var mı? Sinaî Maginot hattı tekniği Telekomünikasyon sistemlerimizi rekabet dışında bırakarak, şüphesiz, birgün dünya pazarında yarışabilme imkanından kendi kendimizi mahrum bırakıyoruz. Olağanüstü yazgısı, günümüzün sinaî dünyasına, yani çokuluslu sinaî dünyaya denk düşen bir mühendisin, Jacques Maisonrouge'un çıkardığı hüznü sonuç budur.

Daha genel bir biçimde, ABD'nde, ekonomik düzenlemenin gerçek anlamda çöktüğünü izliyoruz. Hükümet tarafından buyurulan aktif "deregulation"a, yaratıcılığı destekleyebilecek hiçbir şeyin uygulanmamasıyla, pasif bir "deregulation" da eklenmektedir. Sonuçta, Amerikan buhranının hakim yorumu şöyle olacaktır: ekonomi, teknolojik değişikliklere uyum sağlama yeteneğini tamamiyle kaybetmişti, çünkü Devlet onu aşırı korumuştur. Öyleyse, Devlet'in geri çekilmesiyle, buhrandan çıkılmaktadır. *

* Bu da, zorda kalan sektörlerin gümrük korumacılığıyla kurtarılmasını engellemektedir: politikanın gereği!

Sonuç, bugün, işletmelerin ölmesi ve yerlerine yenilerinin çıkmasıyla meydana gelen olağanüstü bir kaynaşma, sermayelerle insanları bir meslekten ötekine, bir bölgeden ötekine taşıyan Browniyen bir hareket olmuştur. Amerika'nın yeni meydan okuyuşu buradadır: evrensel çaptaki bu muhakeme yeteneği ve bu hareketlilikte; aynı zamanda, ayarlanabilir bir saat gibi değil, canlı bir organizma gibi ele alınan, bu biyolojik ekonomi yaklaşımında; son olarak da, insanların dehasına duyulan güvende.

Yöneticiler Avrupası

Bana göre, son on yılın yeniliklerinin yol açtığı bütün imkanları kullanmak için sabırsızlanan yeni ekonomi seçkinleri, batı toplumlarını temelden sarsmak üzeredirler. Sanayi, ticaret, hizmetler, telekomünikasyon gibi, hangi alan söz konusu olursa olsun, gerçek yaratıcı çalkantılar henüz gerçekleşmemiştir. Bu yöneticiler, modern dünyanın maceraperestleri, yüksek teknoloji ve uluslararası-cılık havası taşıyan bir ekonomik Odise'nin kahramanlarıdır. Aynı kuşaktan memurlar, millî baskıların esiri olarak kalırlarken, onların hepsi kozmopolitleşmiştir. Çantaları, buruşmayan elbiseleri, saat farklılıkları nedeniyle uykusuzluktan kızarmış gözleriyle, dünyanın tüm hava limanlarında dolaşırlar ve kurumlardan çok ilerde olan bir tür batı birliğinin temellerini atarlar. Bu, özellikle, Avrupa açısından geçerlidir; Avrupa'da, yöneticilerin birlik isteğiyle, politikacıların geri kalmışlığı arasındaki tezat çarpıcıdır. Yöneticiler açısından, Avrupa artık bir millettir, onların milleti: tamamıyla ortadan kalkmayan şu sınırlar, millî düzenlemelere eklenen şu Avrupa topluluğu düzenlemeleri yüzünden; öfkeden köpürürler. Profesör Giersch'in analizini yeniden ele alırsak, teknokratlar Avrupası'na karşılık yöneticiler Avrupası'nı seçmek, Keynesçi bir Avrupa'dan Schumpeterci bir Avrupa'ya geçmek gerektiği açıktır. Ama, hâlâ bundan uzağız.

Avrupa, millî düzeyde daha fazla planlama yapamadıkları için, artık Avrupa topluluğu düzeyinde planlama yapmak isteyen devletçilerin yeni düşü olmuştur. Ama neden, boyutları değişince, bürokrasi birdenbire daha açık görüşlü ya da etkili olsun? Bugün, her milletin, daha az devletçilikle, yeniden büyümeye başlaması gibi, Avrupa da daha az Avrokrat'la, daha az Avrupa ortak politikasıyla, daha az Avrupa korumacılığıyla, bir refah bölgesi olabilir. Ama Devlet tekellerine ve aşırı korumalara karşı da, daha fazla mücadele vermek gerekmektedir. Demek ki, liberallerin, Avrupa konusunda böylesine büyük bir sessizliği sürdürmeleri ve meydanı, Avrupa topluluğu düzeyinde sınıî politikalar uygulanmasını ve vergiler alınmasını isteyen şu "Avrupalılar"a terketmeleri, pek üzücüdür.

Avrupa fikrinin ilerlemesini, ek müdahaleler politikası uygulamakla aynı kefeye koymaktan vazgeçmenin zamanıdır. Tam tersine, daha fazla Avrupa, toplulukta daha fazla üye-millet, daha fazla açıklık, daha fazla ortak pazar ve daha az ortak düzenleme olmalıdır *

* UDE'nin ortak programı -liberal Enternasyonal-, Roma antlaşmasının hedefinin, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşunda, sınırlı ve bürokratlaşmış bir klüp oluşturmak değil, bütün Avrupa'yı topluluğa katmak olduğunu, hatırlatmaktadır.

Tabîi, bu yeni liberal Avrupa, XIX.yy Avrupası'na hiç mi hiç benzemeyecektir. Yeni yöneticiler, eskinin demirhane müdürleri değildir. Meydanı zenginlikleri yaratanlara bırakmak, vahşi kapitalizme dönmek olamaz; bunu düşünmek, bilgilerdeki genel ilerlemeyi ve o günden bu yana meydana gelen sosyal değişiklikleri hiç hesaba katmayan, bir çılgınlık olacaktır. Yeni liberalizmde, yöneticiler, tanrısal haklara sahip işverenler değildir, mirasçılar da değildir ve ekonomik fonksiyonları, onlara, hiçbir özel politik otorite kazandırmaz. Üstelik, göreceğimiz ki, bugünün dünyasında, en başarılı işletmeler, ücretlilerin katılımının en gelişmiş olduğu işletmelerdir. Tam tersine, en işe yaramaz işletmeler, aynı zamanda, sosyal açıdan en geri işletmelerdir. Demek ki, yeni büyümenin yolu, millet içinde daha az Devlet'ten, Avrupa içinde daha az bürokrasiden, ama aynı zamanda, işletme içinde daha fazla demokrasiden geçer.

AHENK PRENSİBİ

Büyümenin itici gücü işletmedir, ama bundan böyle işletmenin itici gücü de, bana göre, ücretlilerin yönetime katılmasıdır. Dünyadaki en başarılı şirketler, Charlie Chaplin'in Modern Zamanlar'ında ölümsüzleştirdiği bürokratik modeli kesin olarak terkettiler. Kapitalizm içindeki bu liberal ihtilal tartışmasız bir biçimde evrenseldir ve sınaî dünyanın yeni eksenini olan Pasifik Okyanusu çerçevesinde, en iyi şekli almaktadır.

Fuji dağı ve çevresindeki elektrik santrallerini hızlı trenle geçtikten sonra, Tokyo'nun 300 km batısında, Japonya'nın taşlık ve verimsiz bir bölgesine varıyoruz. Junichiro Toyoda, toprak yönünden çok yoksul olan bir milleti ekilebilir araziden mahrum bırakmamak için, ülkesindeki ilk modern otomobil fabrikasını burada kurdu. Tarih 1921'di. Altmış yıl sonra, eski köyün adı bile unutulmuştu; artık, Toyota şehrindeydik.

Altı fabrikaya dağılan 60.000 işçi, yılda, 60 ülkede satılan 3 milyon taşıt üretmektedir. Bunlar, dünyamızın en verimli işçileridir. Hepsi, tahsillerini tamamladıktan sonra işe alınmışlardır; işçilerin asgarî tahsil düzeyi lise çıkışıdır. Hepsi, 55 yaşında emekliye ayrılana kadar, Toyota'da çalışacaklardır. Ücretleri hemen hemen yalnızca kıdemlerine göre artacaktır: Toyota klüplerinde futbol, beyzbol, ya da golf oynayacaklar, bir Toyota konutunda ikamet edecekler ve tatillerini Toyota otellerinde geçireceklerdir.

Ama, dünyanın başka yerinde hâlâ işçilerin ter döktükleri montaj zincirleri boyunca, burada, bin robot kaynak yapmakta, perçinlemekte ve zinciri özenle taramaktadır. Toyota işçileri de, ekranları önünde, robotları izlerler. Bu işçiler, başlarındaki işçiyi seçen, on kişilik ekipler halinde gruplandırılmışlardır. Her ekibin, atelyelerde, bir dinlenme salonu vardır, ama bu salon, özellikle, iş saatlerinden sonra ya da iş saatleri içinde kullanılan düzenli bir forum, bir toplantı yeridir. O akşam, Motonachi fabrikasında, Corolla modelinin ön camlarını takmakla görevli Kazuo Miyakawa, atelye şefine, parçaların konulduğu yerin kendisini her işlemde otuz iki adım atmak zorunda bıraktığını bildirecektir; oysa yalnızca parça kutusunun yerinin değiştirilmesi her işlemde on sekiz adımdan fazla atmamasını sağlayacaktır. Miyakawa karatahtaya bir kroki çizerek bunu kanıtlar ve herkesin onayını alır. Gerçekleştirdiği reform, grubun bütün fabrikalarında benimsenecektir. Miyakawa çok mütevazî bir malî ödül kazanacak ve atelyeye asabileceği bir diploma alacaktır. Japonya'da ödüller hemen her zaman semboliktir ve ne olursa olsun, malî açıdan, önerinin işletmeye kazandırabileceği şeyle ölçülemeyecek kadar önemsizdir. Japonya'nın ilk bilgisayar fabrikası Fujitsu'da, ödüller, kravat iğneleri, kol düğmeleri, madalya ve diplomalar arasında değişir.

Motonachi fabrikasındaki bir montaj zincirinde görevli her işçinin önünde, zinciri her an durdurabilmesini sağlayacak bir düğme vardır: şüphesiz güvenlik nedenleriyle, ama daha çok da, en ufak bir kalite hatası farkedirse zinciri durdurur. Bu şahsî sorumluluk iki yönlüdür: çoğu zaman, farkedilen hata, doğru-
dan doğruya zinciri durduran işçinin dikkatsizliğinden doğmuştur. Böylece o işçi kendi hatasını telâfi etmektedir; bana göre, elektrik kablosunun ucundaki bu beyaz düğme, Japon başarısının sırrını ve felsefesini sembolik açıdan özetlemektedir.

Toyota'da herkesin, bir parça iktidarı ve buna karşılık, işletme önünde şahsî bir sorumluluğu vardır. Bu fabrika, aynı zamanda, kitleler çağının şafa-

ğında, Amerikalı mühendis Taylor tarafından icat edilen sisteme en az benzeyen fabrikadır. Toyota'lı işçi kadar, Toyota'lı teknisyen ve mühendis de, işletmelerinin vatandaşlarıdır, orada bir tür ekonomik demokrasi içinde yaşarlar. Toyota'lı işverenler ve işçiler çıkarlarının birbirine denk düştüğünü, işletmenin kendileri için bir ortak yararı temsil ettiğini düşünürler. Bu ekonomik demokrasi çatışmayı asla ortadan kaldırmaz. Taban sendikalaşmıştır ve söz konusu olan bir işletme sendikasıysa da, yönetimin istediği gibi kullandığı bir kukla sendika değildir. Pek mücadeleci olan, güçlü Otomobil İşçileri Birliği'nin üyesidir. Anlaşmazlıklar gizlenmemiştir; tam tersine, her düzeyde hırslı tartışmalar yapılır, ama söz konusu olan, tek bir baskı yolunu, yani grevi fiilen -hukuken değil- devre dışı bırakan sürekli bir pazarlıktır. Çünkü burada, her anlaşmazlık Ahenk Prensibi adına çözümlenebilmelidir.

Ahenk Prensibi, Japon kültürünün temellerinden biridir. Onu temsil eden ideogram Toyota fabrikalarının tüm cephelerinde yer almıştır ve çatışmaların, söz konusu prensip doğrultusunda sona erdirilmesi gerekir. Burada, müşahedelerimizden şu sonuç çıkarılabilecektir: Japon ücretlinin işletme içindeki bu vatandaşlığı, Japonya dışına taşınamayacak bir kültürel deneydir. Ama, analizi daha derinleştirmek ve yakın tarihe uzanmak gerekecektir. Gerçekte, Toyota'daki ahenk, yalnızca Japon medeniyetinin bir uzantısı değil, aynı zamanda, Confüçius'dan çok Marx'ı hatırlatan şiddetli çatışmaların sonucudur. Japon ekonomik demokrasisi, sıkıntılarıımıza yakın ve tamamen çağdaş sosyal uzlaşmaların eseridir. İşverenlerle sendikalar arasındaki bu ahenk fikri, ancak 1953'te, Komünist Parti'nin girişiyle otomobil sanayiinde başlatılan dört aylık bir grev sonunda, ortaya atılabildi. O yıl, Nissan fabrikasında, Ichiro Shioji adında, 30 yaşındaki genç bir muhasebeci, ülkenin büyük işletmelerinin "Sosyal Sözleşme"sini kesin olarak belirleyecekti.

Shioji, bugün, söz konusu sözleşmeyi, bizim için, üç prensipte özetlemektedir: alınacak her karar konusunda, önceden, personel temsilcilerine danışılmalıdır; her durumda, iş güvenliği sağlama alınmış olmalıdır; sonuçlar, işletme, ücretliler ve tüketiciler arasında eşit olarak paylaştırılmalıdır.

Ichiro Shioji, otuz yıl sonra, ABD'ndeki United Auto Workers'a yakın olan, Otomobil Sendikaları Birliği'nin başkanıdır. Yüzü kırış kırış olmuş yaşlı bir Budayı andıran, seçkin tavırlı ve saygıdeğer görünümlü bir kişidir, ama İtalyan malı cıfcaflı kravatlarla fazlaca düşkündür. Onunla karşılaştığım gün, bir skandal gazetesinde çıkan, Tokyo'daki bir gece klübünde geyşalar arasında çekilmiş fotoğrafı, her türlü ahlaki şüpheden uzak ününü ve alışılmış ölçülülüğünü sarsmıştı. Onu savunmak için ekleyeyim ki, ziyaretçilerine Japon whisky'si ikram etse de, kendisi büyük fincanlardan sıcak süt içmekle yetinmektedir.

Avrupa'da Japon sendikalizmi hakkında düşünülenlerin tersine, Shioji, ne olursa olsun, işverenlerin bir kuklası değildir. Otuz yıldan beri grev çağrısında bulunmadıysa, bunu, Ahenk Prensibi'ne genelde saygı gösterildiğini düşündüğü için yapmıştır. Biz aynı şekilde, büyük Japon işletmelerindeki sosyal istikrarı ve bunların elde ettikleri değerli malî sonuçları, üretim sonrası safhada yer alan ikinci sınıf girişimcilerin sömürülmesine bağlamaya alışmışızdır. Oysa bu artık doğru değildir. Özellikle otomobil sektöründe, Shioji, satıcılardan, ikinci sınıf girişimcilerden ve hatta benzinci çıkarlarından oluşan küçük dünyayı sendikal koruma altına aldırabilmek için didinip durdu ve onları da, böylece, Ahenk Prensibi'nden yararlandırdı.

Gerçekten de, Toyota tipi büyük şirket, bugün herkesin yaklaştıya çalıştığı bir şirket modelidir. Bizim için önemli olan bu modeli aynen yaratmak değildir;

ne Japon modeli kalmıştır artık, ne Amerikan modeli. Ama, Japon büyümesinin, işletmeyle ücretliler arasındaki sözleşmenin mahiyetine dayandığı doğrudur, burada, Avrupa'yı düşünmeye zorlayacak bir şey vardır. Demek ki, Japonya'da, millî kültürden gelen özelliklerle, evrensel sayılabilecek bir sistemin unsurları arasında ayırım yapmak, çok önemlidir. Ishiro Shioji'nin tarif ettiği biçimde, "İşletme Sözleşmesi", bir bölümüyle, kurucu mitleri sınıf mücadelesi ya da ihtilal değil, ama modernleşme ve ekonomik geçim mücadelesi olan bir milletin, son derece mütecanis ve eşitlikçi karakterine bağlıdır. Ahenk, Toyota fabrikaları çevresindeki Şintoist ya da Budist tapınak bolluğunun kanıtladığı gibi, dinî ve ahlakî kaynaklardan da doğmaktadır. Burada, ABD'nde olan biteni hatırlatmaktan da geri kalmayan, robotla geleneksel ahlak arasındaki şaşırtıcı bir sentez söz konusudur. California'da da, en başarılı firmalara, modernliğe duyulan aşırı hayranlıkla Hristiyan prensipler ittifakı, incil'le microprocessor ittifakı can vermiştir.

Demek ki, Japon kültürünün egzotik görünüşleri ötesinde, ileri teknolojiyle klasik ahlak arasında bir uzlaşmanın belirdiğini görüyoruz. Şüphesiz, Ahenk Prensibi'nin evrenselliği ve modernliği burada yatmaktadır. Artık insanları, mekanik kurallar gereğince, bir kışla ortamında çalıştırmak mümkün değildir. Askerî ekonomi modeli genelleştirilmiş eğitimin etkisi altında yaşadı. Aynı şekilde, üretim standardizasyondan çıkıp siparişe yönelince, otorite modelinin de işlerliği kalmadı. Toyota'da, bir işçi, yalnızca kendi işinin başında, belli bir araba modelinden yola çıkarak, on altı değişik biçim üretebilmektedir; yönetime katılma ve sorumluluk söz konusu olmasaydı, böyle bir şeyi gerçekleştirebilmesi bile düşünülemezdi.

Ahenk salgını

Artık Ahenk Prensibi, liberal dünyada, Japon sermayesi kadar hızlı yayılmaktadır. İngiltere'de, elektrik işçileri sendikaları (Electrical and Plumbing Trade Union), Plymouth'taki Toshiba, Lowestoft'taki Sanyo, Güney Galler'deki Hitachi fabrikalarında, bu prensibi benimsediler. Bunu zorlanarak, baskı altında yapmadılar; bu sendikaların temsilcisi Roy Anderson ücretlilerin çıkarının bunu gerektirdiğini düşünmüştü. Anderson, özellikle, Japon işçilerinin sembolik grevlerinin, işçilere, İngiliz modeli grevden daha fazla şey kazandırdığını söylemektedir. İngiltere'de grev, tabiatıyla, işi durdurmaktan ibarettir; Japonya'da ise, işçi grev sırasında işi sürdürür, ama memnun olmadığını göstermek için özel bir kolluk takar. Bu kolluk, fazladan, işverenlere hakaret eden birkaç ideogramla da süslenebilir. Japon yöneticiler, bu yoldan Ahenk Prensibi'nin sarsılmasına izin vermektense, işçilerin isteklerine boyun eğler. İngiliz işverenler ise direnirler; üstelik, genelde grevcilere karşı kamuoyunun desteğini de alırlar.

Toshiba deneyi özellikle ilginçtir, çünkü millî kültüre uyarlandıktan sonra, Ahenk Prensibi'nin evrensel olduğunu kanıtlar. İşletme sözleşmeleri, karşılıklı olarak grev ve lokavttan vazgeçmeyi, anlaşmazlık durumunda da, "sarkaç kuralı" diye adlandırılan kuralı uygulayacak, bir dış hakemliğe başvurmayı öngörmektedirler. Hakem, bu metod uyarınca, tarafların birine ya da ötekine tamamen hak verir; bu da tarafları, yalnızca, kabul edilebilecek, mantıklı öneriler ileri sürmeye zorlar. Toshiba sözleşmesi, bütün hiyerarşik dış işaretlerin ortadan kaldırılmasını da öngörmektedir: Özel park yeri olmayacak, herkes aynı salonda yemek yiyecek, işçiler, ustabaşları ya da mühendisler aynı elbiseyi giyeceklerdir. Ücretliler çalışma saatleri konusunda tam bir esneklik elde etmişlerdir; ama buna karşılık, iş konusunda da kesin bir esneklik esası getirilmiştir. Herkes, bugünden yarına, işletmenin ihtiyaçları doğrultusunda, idare bölümünden üretim bölümüne ya da ikincisinden birincisine geçebilir. Son olarak da, sistemin

ana unsuru, doğrudan genel oyla seçilmiş ücretlilerin yer aldığı bir danışma konseyidir (advisory board) ; konsey üyeleri, burada, işletmenin gidişatı hakkında gizli bilgiler alırlar ve her önemli karar öncesinde kendilerine danışılır. Crada, kâr ve ücretler dahil, herşey tartışılır. Şunu da işaret edelim ki, İngiltere'deki Toshiba'da, iki üç kadar Japon mühendis dışında, herkes İngiliz'dir. Bu İngiltere'de Ahenk Prensibi'nin ne kadar kökleştiğini söylemek anlamına gelir. O, kendisine karşı olan kurumları da sert bir biçimde sarsmaktadır; yani, Trade Union Council ve İşçi Partisi kadar, ekonomik bilgiyi ve sosyal iktidarı paylaşma zorunluluğu karşısında endişeye kapılan işverenleri de. Ama Ahenk Prensibi etkilidir: Plymouth'ta, işler durumda üretim zincirinin sonuna varan bilgisayar oranı, sözleşmeden önce yüzde 60'ken, bugün yüzde 95'tir. Yani Japon işçilerin Japonya'da ulaştıkları oran.

Tüm dünya işverenleri üretkenliğin sırrını bulmak için Japonya'ya gitmektedirler, oysa bugün İngiltere'ye de gidebilirler. Üstelik, tarihi açıdan, üretim kalitesiyle işletme içi demokrasiyi birbirine bağlayan Japonya değildir. Çıkış noktası California oldu ve bence bu alanda, Avrupa kültürümüze göre özel bir egzotizm söz konusu olmadan, yolu gösteren hep California'dır.

California demokrasisi

Burada da, geleceğin laboratuvarı, Stanford Üniversitesi yakınlarında, dünyadaki microprocessor'ların yarısının imâl edildiği, San Francisco körfezinin dibindeki şu geniş sanayi bölgesi Silicon Valley'dir. Her türlü peşin fikre karşı, ben, Silicon Valley'nin üstünlüğünün, teknolojik ileriliğinden çok, buradaki işletmelerin yönetim biçiminden kaynaklandığını düşünüyorum. Artık herkesin kendi ülkesinde de gerçekleştirmek istediği Silicon Valley mucizesi -François Mitterand, Japonya'dan sonra, kahınlara danışmaya buraya geldi!-, işletme içi katılma ve yönetime ilişkin bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu olan, teknik bir hakimiyetten çok, politik bir ilerlemedir: Silicon Valley, bir sosyal icat merkezidir. Zaten, bütün enformatik işletmeleri, çoğu zaman birbirlerine benzeyen beratlar uyarınca, hemen hemen aynı şeyi üretirler. Başarı, ürünün orijinalliği kadar kalitesine, toplam üretime göre başarılı çıkan parçaların oranına bağlıdır. İşletme belli bir kalite sınırının altına düşerse iflas eder, üstüne çıkarsa servet yapar. Microprocessor üretiminde dünyada birinci olan Intel'le, aynı şeyi imal eden Japon ya da Amerikan rakipleri arasındaki rekabet, maliyet hesapları çevresinde döner; maliyet hesapları da, sağlam çıkan "entegre devre aktif elemanları"nın yüzdesine göre değişir. Bu yüzde ise, tamamıyla, işletmedeki bütün görevlilerin üretimde gösterdikleri titizliğe bağlıdır. En ufak bir toz, en ufak bir kararsızlık, "entegre devre aktif elemanı"nı kullanılamaz hale sokar. Personelin katılması olmazsa, başarıya ulaşamaz.

Tüm enformatik sanayiinde kural aynıdır. Çok kapasiteli bilgisayarlarda IBM'in başlıca rakibi olan Tandem -daha on yaşını bile doldurmamış bir işletme-, sınaî dünyada başarılı bir çıkış yaptı, çünkü işler durumda üretim zincirinin sonuna varan bilgisayar oranı, bu sanayinin geri kalan kesiminde ortalama yüzde 50'yken, söz konusu işletmede yüzde 98'dir. Bir mühendis değil, bir işletmeci olarak işe başlayan, Tandem Computer'ın kurucusu James Treybig'in dahice buluşu, işletmesini yönetime katılma prensibi üzerine inşa etmesi oldu. Texas'taki Austin fabrikasında, açılıştan iki yıl sonra, hâlâ, fabrikadan ayrılan işçi yoktur; oysa bu sanayi kesiminde, personel kaybı -rakipler birbirinin personeli ni ayarttığından- bir yarıdır. Treybig, ücretlilere, diğer işletmelere göre, fazla para vermez, ama kendi deyimiyle, onlara "yetişkin insanlar olarak" muamele eder. Tandem fabrikasından çıkan her bilgisayarın üzerinde, ekranın altında açıkça görünen yaldızlı bir etikette, şunlar yazılıdır: "Crafted with pride and care by... ", "... tarafından gurur ve özenle imal edilmiştir";

yazının başında işçinin adı, altında da imzası bulunur. En basit bir gösteri değil, üretim hedeflerini belirleyen, bilgisayarını imâl eden ve kontrolünü yapan personelin bir isteğidir. Dünyanın başka hiçbir işletmesinde, bilgisayarlar böyle imzalı olarak üretilmemektedir. Bu XXI. yy. işçileri, eski sanatkârlar gibi ürünleriyle övünmektedirler.

Tandem'i ziyaret eden kişi, her düzeyde ücretlinin, zamanını, çalışma odasından ya da atelyesinden çok, toplantı odalarında, ayaklarını genellikle masalara dayayıp, tartışarak geçirdiğini görünce çok şaşırır. Burada her şey ortak olarak tartışılmakta ve kararlaştırılmaktadır. Personel müdürü Sam Boyd, bu karar ortaklığı üzerinde ısrarla durmaktadır. Ona göre, söz konusu karar ortaklığı, Japon "kalite toplantıları" sisteminde, yönetime katılma, çoğu zaman, personel dışında hazırlanmış bir konsensüsü ona kabul ettirmek için, bir yol olarak kullanılmaktadır. Tandem'de, konsensüs yoktur, sürekli tartışma vardır. Sam Boyd, herkesin bir inanca sahip olduğu bir ülkede, yönetmek her zaman kolay olmaz, demektedir. Bazen, yöneticiler, dayanma gücünü kaybederler, çünkü personelin, üretimi, onlar olmadan da, mükemmelen sürdürdüğünü farkederek. Ama Tandem'e canlılık kazandıran, görünüşte "kaybedilmiş" bütün bu zamandır. Jimmy Treybig'e göre, her görevli, işletme için, bir zihni kaynaktır; demek ki, yönetim rolü artık, ürünlerin hazırlanmasını değil, insanların katılımını yönlendirmekten, üstler değil, eğiticiler ve animatörler olmaktan ibarettir.

Treybig de, yöneticilerine örnek olabilmek için, randevularını kendisi tesbit etmez. Randevu defteri, çalışma odasının önündeki bir masanın üzerinde durur ve onu görmek isteyen herhangi bir işletme görevlisi doğrudan doğruya deftere adını kaydeder. Ayda bir defa, simültane bir telekonferans sistemini kullanarak, ABD'ndeki tüm birimlere malî sonuçları bildirir. Treybig, her demok-rasi gibi Tandem'in de kendi kanunlarına, kolektif olarak kaleme alınmış bir sözleşmeye sahip olduğunu eklemektedir. Burada herkesin katıldığı bu sosyal sözleşme üç temel prensibe dayalıdır: dünyanın en iyi bilgisayarını üretmek, onur ve saygı temeline dayalı bir iş ortamını geliştirmek, dış dünyanın meydan okuyuşlarına göğüs germek. Demek ki, Tandem, bir işletmeden de fazla -ama bu bütün başarılı işletmeler için söz konusudur- bir şeydir: o, kendine özgü adetleri olan bir "kültür"dür. Her cuma saat dörtte, herkes çalışmayı keser ve kafeteryaya gidip, iki saat, bira içer -beer bust-; bu da Amerikan basınının bazen, Silicon Valley "birayla yürüyor" demesine neden olmaktadır. Bu kafeteryanın duvarlarına, iki enformatik mühendisi tarafından, temasını tüm personelin seçtiği geniş bir fresk yapılmıştır: ormanları, gölleriyle, vahşi Batı Amerika tabiatı. Sam Boyd'un belirttiği gibi, teknolojik medeniyete dönmek isteyen, sırtını duvara çevirmesi yeterlidir.

Ne Tandem, ne de Silicon Valley, modern sanayi dünyasında, tecrit olmuş cumhuriyetlerdir. Artık demokrasinin, her yerde, ekonomik başarının bir şartı, bir insan onuru sorunu olduğu kadar bir üretkenlik sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Thomas Peter ve Robert Waterman, Mükemmelliğin Bedeli -1983 yılında, en başarılılar arasındaki onbeş Amerikan işletmesinin analizinden yola çıkarak, büyümelerinin sırrının, aynı şekilde, herbirinde hakim olan liberal "kültür"den kaynaklandığını saptamaktadırlar. Bunların personeli, her düzeyde, kendi davranış kurallarına, bir tür ortak medeniyete, bir "ruh"a sahip bir topluluğun üyesi olduğu duygusunu taşımaktadır.

Buhrana karşı-yönetime katılma

İş, ileri bir teknolojiye ya da karmaşık bir hizmete ilişkin olduğu ölçüde, demokrasiyle etkinlik arasındaki bağ da açığa çıkar. Otuz yıldan beri Amerikan işçilerinin üretkenliğini inceleyen ve Cornell'de profesör olan William White kesin konuşmaktadır: akıllı bir katılım, her zaman, ücretli kitlenin sayısı düşürülerek elde edilebilecek olanın üstünde, bir maliyet indirimi sağlar. Modern bir işletmenin, her türlü buhran karşısında, ona uyum sağlayabilmek için göstereceği en iyi tepki, mantıken, çalışma biçimlerini yeniden düzenlemektir. Bu ders tamamıyla evrenseldir, yerel kültürden bağımsızdır. White, bunu, Anglo-Sakson dünyasından ya da Japon modelinden elden geldiğince uzak bir bölgede doğrulamaya gitti: İspanya'da Pais Vasco'da, Mondragon'da.

Mondragon işçi kooperatifleri bitmez tükenmez sosyolojik incelemelere konu olmuşlardır. İç savaş sırasında yıkılan ve bugün, ülke mimarisine uygun bir tarzda, taş ve ahşap karışımı, yeniden inşa edilmiş olan bu köy, White ya da Michael Oakeshott tarafından, sosyal yenilenmenin büyük laboratuvarlarından biri sayılmaktadır. Daha başlangıçta, Mondragon'un modern estetiğiyle, hemen yakındaki Bilbao'nun sınıai ve yerleşim düzensizliği arasındaki tezatın insanı çarpıması mümkün mü? Modern heykellerin serpiştirildiği, pek bakımlı çimenliklerle çevrilmiş olan, çelik ve betondan kooperatif fabrikaları, başka yerden gelmiş prototiplere İspanya'dan çok İsviçre'yi hatırlatan bir Bask vadisine yerleştirilmiş, Californiya'ya özgü parçalara benziyorlar. Bu ekonomik başarının temelinde, bir rahibin eseri yatar. José Maria Arizmendiarieta, köyünü sefaletten kurtarmak için, ilk üretim kooperatifini kurmak üzere, Bask köylülerinin dayanışma geleneğine başvurdu. Otuz yıl önce, mütevazî bir demir-çelik sanayiinden yola çıkıldı ve bugün, 19.000 kişi, İspanya ve Avrupa pazarı için, buzdolapları, mobilyalar, bilgisayarlar imal ediyor. Her ücretli, başlangıçtan beri, işletmeye, kıdemsiz bir işçinin iki yıllık ücreti kadar yatırım yapan bir hissedardır; işçi bu paraya sahip değilse, hisse payı, iki yıl boyunca ücretinden tahsil edilecektir. Ama, dünyada, genel olarak, işlemeyen başka birçok kooperatif vardır. Mondragon örneği, bunun neden böyle olduğunu açıklar: söz konusu kooperatifler, işletmeler gibi yönetilmemektedir! Mondragon'da ise, bunun tam tersi yapılmaktadır: kooperatif genel kurulu, yönetim konseyini belirler belirlemez, bu konsey, gerçek bir işveren iktidarına sahip olmaktadır.

Ama en açıklayıcı olan husus, Mondragon'un, 1981 ekonomik buhranına göğüs germe, sonra da bu buhranı aşma şeklidir. Ücretliler, genel kurul olarak, işsizlik sandıklarını malî açıdan desteklemek amacıyla, ücretlerini ve kâr paylarını düşürmeyi kararlaştırdılar. Aynı şartlarda, işten işe geçmeyi kolaylaştırmak için, iş sözleşmelerinde değişiklik yaptılar: artık, üretim ihtiyaçlarına cevap vermek üzere, bir birimden ötekine gönderilmeyi reddeden her ücretli, işsizlik ödeneğinden mahrum kalacaktı. Demek ki, Mondragon'lu ücretliler, kendi işletmelerini kendileri kurtardılar. Ama, bunda açık çıkarları olduğu için, böyle davrandılar: özellikle, şirket hesaplarını senbestçe kontrol edebiliyorlardı ve kârın yüzre 50'sinin onlara dağıtılacağı, sözleşmede garanti altına alınmıştı.

Böylece Mondragon da, kendi payına, özel kültürüyle, Ahenk Prensibi'nin geçerliğini teyit etmektedir. Bu prensip, ekonomik başarının şartlarından biri olarak, çok farklı medeniyetlerde, çok değişik düzenlenme biçimleriyle ortaya çıkmaktadır. Demek ki, o asla sosyalizan bir ütopya değil, işletme ruhundaki bir yenilenmenin şartıdır.

Bir işletme sözleşmesi için

İşletmeleri liberal demokrasilere dönüştürme tasarısı, Fransa için de yeni bir tasarı değildir, ama bugüne kadar hep başarısızlığa uğramıştır. Bunun suçlusu olarak, kabaca, Japonya'dan dönüşlerinde, birlikte karar alma ya da "kalite toplantıları" prensibini bir nebze uygulayarak, otoriter modeli yumuşatabileceklerini sanan işverenler gösterilebilir. Ama başarısızlığın nedeni daha çok, François Bloch-Lainé'den -1963'te yayınlanan Bir İşletme Reformu İçin adlı eseriyle, bu alanda öncü olan- Auroux kanunlarına kadar, bütün bu girişimlerde, demokratikleştirmenin, ekonomik sonuçları gerçekten düşünülmeden, hep yalnızca ücretlilerin yararına gözönüne alınmasıdır. Artık, bu ölümcül denge-sizlik bertaraf edilebilir ve yönetime katılma, işçiler kadar işverenlerin çıkarını da gözeten bir Ahenk Prensibi'yle, etkinlik ve demokrasi kaynaştırılacak şekilde, sağlanabilir *

Bana göre, Fransa açısından, liberal kapitalizmin bu yeni safhasına en uygun düşebilecek terim "işletme sözleşmesi"dir. Ama liberal mantık -hertürlü reform tasarısına karşı-, hiçbir şeyi zorla kabul ettirmemek demektir. Toyota'nın, Tandem'in ya da Mondragon'un kaynağında, hiçbir kanunlaştırma işlemi yatmaz. Demek ki, her işletme, sözleşmesini kendisi belirleyecektir: herkes buna hemen girişebilir ve bu yönde gerçek bir millî atılım yapılmasını hiçbirşey engellemektedir.

Hatta, kanunî bir çerçevenin bulunmaması, bana göre, işletme sözleşmelerinin gerçekten liberal olmasını sağlayan bir garantidir. Böylece, ücretlilere tanınacak her yeni hürriyetin, yalnızca sendikaların dozu artan bir katılmasıyla karıştırılması önlenecektir. İngiltere için anlattığımız biçimiyle, Ian Mac Gregor deneyi, sendikalarla en içli dışlı olan personelin bile, kendilerine doğrudan doğruya başvururlarsa, her zaman, işletmeyle bir kader ortaklığını kabule hazır olduklarını göstermektedir. Demek ki, liberal çözüm, işletme sendikalarının temsilcileri kadar, büyük millî sendikaların temsilcilerinin ya da sendikalı olmayan ücretlilerin fikirlerini dile getirmelerine izin vermektir. Öte yandan, yönetime katılmayı, onu otoritenin ortadan kalkmasıyla karıştırarak, uygulanamaz hale getirmemek gerekir. Liberal işletme sözleşmesi, ancak, bilgi edinme hakkı, sürekli pazarlık ve sonuçların paylaşılmasına ilişkin aydınlık bir model karşılığında, yöneticilerin itici rolünü tanırsa, işleyebilir. Son olarak da, kararların bir konsensüsün ürünü olduğu Japon kültürünün tersine, Fransa'da şüphesiz, liberal demokrasi pratiğimizi de hesaba katmak gerekecektir. Bizde, gizli oy, anlaşmazlıkları aşmanın bir yoludur; bana göre, vatandaş için geçerli olan, işçi için de geçerlidir.

Bu Ahenk Prensibi'nin, Fransız işverenleri açısından, yol açacağı kararsızlıkları küçümsemiyorum. Ama taktik nedenlerle de olsa, bu işe girişerek, işletmelerinin ve otoritelerinin daha güçlü, daha saygıdeğer olmasına katkıda bulunacaklardır. Çünkü ücretliler, işverenin hür teşebbüsü neden savunduğunu iyi anlarlar, ama işverenin elde ettiği yararı açıkça görseler de, kendi yararları konusunda aynı şey söylenemez. Demek ki, her yönetici, işletmesinde

* Pierre Mendès France, Konsey Başkanı olduğu dönemde, işletme içi demokrasi ve ekonomik ilerleme arasında ilişki kurdu. İşverenlerle personel arasında yapılacak "intikal sözleşmeleri" fikrini -bu, ne etkili oldu, ne de yeniden ele alında- ortaya attı. Aynı şekilde, general de Gaulle'ün en modern ve en verimli fikri olan yönetime katılmanın, bütün Fransızlar'ca en kötü anlaşılan ve en çabuk unutulmuş fikir olması, çok şaşırtıcıdır.

liberalizmin ücretlilere fazladan birşey kazandırdığını, onlara yeni haklar verdiğini ve haklarını ellerinden almadığını, somut bir biçimde kanıtlamalıdır. O zaman, hür teşebbüs, tartışmasız, mümkün olan en iyi ekonomik sonucu almak ve bundan en çok sayıda insanı yararlandırmak için, en demokratik ortaklık şekli olarak görünecektir. Bu, liberalizmin bir sömürü biçimi olarak karikatürleştirildiği, bir ideolojik zehirleme yüzünü aşmanın tek yoludur.

Ahenk Prensibi'ne katılınca, bu yoldan, yeni liberalizmin, eski liberalizmden ya da eski liberalizm hakkındaki fikirlerden ne kadar farklı olduğu kanıtlanacaktır. Eski liberalizm yalnızca sahiplerine ait olan bir işletmede, farklılaşmamış bir işçiler kitlesi üzerinde işverenlerin mutlak hakimiyetinin uygulanmasıydı. Tam tersine, yeni liberalizm, herkesin tanınmış ferdî sorumluluklara sahip olduğu ve yönetime katıldığı bir iş topluluğudur. Eski liberalizm, insanlar ve işletmeler dahil, engel teşkil edebilecek her şeyi dışlamaya kadar varan, ekonomik rekabetti. Yeni liberalizm de, hâlâ, rekabettir, ama insanlar arasında değil, ürünler arasındaki rekabettir. Özellikle, eski liberalizmin bir kader saydığı işsizliği, yeni liberalizmin nasıl reddettiğini göreceğiz.

ÖMÜR BOYU İŞ

Toyota'nın vasıflı işçisi Kazuo Miyakawa, asla işsiz kalmayacaktır. Toyota'ya girdiği gün, işi ömür boyu garanti edilmiş oldu. Florida'da, Boca Raton'da, IBM'de mühendis olan Douglas Ashford'un durumu da hemen hemen aynıdır. Özellikle ağır bir profesyonel hata yapmazsa, IBM onu işten çıkarmayacaktır. İki durumda da, söz konusu olan, yazıya geçirilmemiş bir sözleşmedir. IBM ya da Toyota'nın onları işten çıkarmasını engelleyecek hiçbir kanun, hiçbir metin yoktur. Ama bu iki işletme, onlardan ayrılmanın çıkarlarına ters düşeceğine inanmaktadır. Yöneticilerine göre, bugün, insan kaynaklarından daha değerli bir sermaye yoktur. Bu, yeni bir keşif değildir: IBM'in kurucusu Thomas J. Watson, elli yıl önce, işletmesinin temel prensiplerine iş garantisini de eklemişti; o dönemde, şirketi, ne bugünkü kadar büyük, ne de bugünkü kadar zengindi. Japonya'da ise, bir nesildir, ömür boyu iş garantisi verilmektedir; demek ki, bu garanti, birçok ekonomik buhrana rağmen, ayakta kalmıştır.

Ama, Ashford için olduğu kadar Miyakawa için de, iş garantisinin bir bedeli vardır: ikisi de, işletme içindeki çeşitli işlere uyum sağlayabilmelidir. Bu anlamda, Toyota'daki her işçi ve her yönetici, meslek hayatının başında, yedi aylık, çok yönlü bir eğitim programından geçer; bir yönetici, her üç yılda bir bölüm değiştirecektir; bir işçi, her iki yılda bir, bir başka atelyede ya da bir başka görevde çalışacaktır. Herbiri, her an, en az üç farklı iş yapabilecek durumda olmalıdır. Hatta son aşamada, bir durgunluk dönemine girilirse, yönetici, daha alt düzeyde bir idarî göreve verilecektir. Son olarak da, her beş yılda bir, grubun her ücretlisi, genel kültür ve tekniği birleştiren uzun bir yeni eğitim döneminden yararlanacaktır. IBM'de de, ücretli kitlenin yüzde 10'u personelin yetiştirilmesiyle ilgilenmektedir ve orada da, meslekî çokyönlülük bir kuraldır.

Demek ki, Miyakawa ve Ashford, tabîi, işletmenin bunu öngörmüş olması şartıyla, değişikliğe göğüs germeye hazırdırlar. Oysa, Toyota ve IBM'in seçim şansı yoktur. Yöneticileri, hiçbir durumda, işten çıkarma yoluyla, stratejik hatalarını geçiştiremeyeceklerini bilmektedirler. IBM International'ın başkanı Jacques Maisonrouge, daha 1968'de, Fransız demir sanayi işverenlerine, üretim şartlarını değiştirecek olan enformatik ihtilalin haberini verdiğini, söylemektedir. İşverenler onu dinlemediler; onları buna zorlayan birşey yoktu: Oysa, on beş yıl sonra, hala aynı mevcudu kullanacaklarını bilmiş olsalardı, bu işverenler, personeli yetiştirmeye ve geleceğin meslek kollarını hayal etmeye zorlanacaktı. Bu anlamda, Japon otomobil sanayi, dünyanın en önemli otomobil sanayii oldu, çünkü uzun vadeli bir stratejiyi çok erken benimsedi. Aynı şekilde, IBM'de insan kaynaklarının yönetimi, işletmedeki soylu bir görevdir. Söz konusu yönetim, on yıllık bir sürede, bölüm ve görev itibarıyla, mevcudun ve gerekli niteliklerin neler olacağını değerlendirmektedir; hem kitle, hem de kalite açısından akıl yürütmekte ve geleceği tahmin ederek, bugünden personel alımını düzenlemektedir.

İstihdam mucizesi

Avrupa'dan bakılınca bir ütopya gibi gözüken bu ömür boyu iş esası, gerçekte, insanlar için olduğu kadar, işletme için de geleceğe yönelik bir formüldür. Hatta, ekonomik başarının bir şartı da olabilir. El emeğinin sabitbir veri

olduğunu bilerek, ömür boyu iş esasını, sendikalarla yaptıkları Ahenk sözleşmesine sokan Japon işverenleri, ürünler, makinalar, teknikler gibi diğer değişkenleri ona uyarlamaktadırlar. Kişisel kaderlerinin Toyota'ya bağlı olduğunun bilincinde olan ücretliler, işlerine, gelip geçici ücretlilerin yapmayacakları biçimde, daha bir ateş ya da bağlılıkla sarılmaktadırlar; başka türlü onları kaygılandırabilecek olan, yenilikleri ve zorlamaları kabul etmektedirler. İşte bu yüzden, robotlaştırma, Japon otomobil sanayiinde, başka yerlerde olduğundan daha ileridir: ücretlilerin işinin tehlikeye düşmeyeceğine ikna olan sendikalar, daha baştan, robotlaştırmayı desteklemişlerdir.

Ama Japonya'da bile, ömür boyu iş, sürekli bir çöküşe geçen sektörler açısından, işsizliğe çare olamaz. Öyleyse, Japon demir sanayi işçilerinin fazlası nereye geçti? Tabii, bu kesimde özellikle vasıflı olan işçiler bulan Nissan ya da Toyota'ya. 1973'ten itibaren, geleneksel iş kolları yoğun bir biçimde işçi çıkarmaya başlayınca, Japon işverenleri hepsine yeniden iş bulabilmek için seferber oldular. Ömür boyu iş garantisi verilen hiçbir ücretli, ihanete uğradığı duygusuna kapılmamalıydı: Ahenk Prensibi'nin, sosyal ilişkilerdeki dengenin korunması, işletmelerin elde edeceği anlık malî sonuçlardan daha önemliydi. Devlet, hiçbir zaman işe karışmadı. Japon işverenleri, sendikalarla işbirliği içinde, tam istihdamın sosyal sorumluluğunu açıkça ellerinde tutmaktadırlar. İşte Japon kapitalizmi bu yüzden saygıdeğerdir ve ülkesinde saygı görmektedir.

Ama ömür boyu iş esasının, buhran dönemi de dahil, her durumda geçerli olması için, değişikliğe uyma yeteneği dışında, işçilerin bir ikinci hususu da göze almaları gerekir: ücretlerdeki esneklik. Toyota'nın da, yalnızca bir taban ücret garanti edilmiştir; buna yıllık bir prim de eklenir. Oysa, bu prim, altı aylık ek ücreti temsil etmektedir ve, bütün büyük Japon işletmelerinde kural olduğu gibi elde edilen sonuçlara göre değişebilir. Gerçekten de, tam istihdamla ücretlerin düzeyi arasındaki ilişki açıktır: bu, en azından Keynesçi ya da liberal olsunlar, ekonomistlerin üzerinde birleştikleri bir noktadır. Ünlü bir antiliberal olan Lester Thurow'un dediği gibi, basit bir cebir hesabıdır bu!

Ücretlilerin faaliyete göre değişebildiği her yerde, tam istihdama yaklaşılr; bunun böyle olmadığı yerlerde de, işsizliğe. 1973-1983 arasında, ABD'nde on iki milyon ek iş sahası yaratıldığı, oysa Avrupa'da üç milyon iş sahasının yok olduğu bilinmektedir. Bu yeni iş sahaları, buhran dönemi de dahil olmak üzere, Avrupa'ninkine eşit bir büyüme oranıyla yaratılmıştır, ama ücretler sabit kalmamıştır. Bu on yıl boyunca, Amerika'da, ücretlerin ortalama düzeyi düşmüş ve yeni iş sahalarının çoğu, üretkenliği zayıf, emeğin karşılığını kötü ödeyen sektörlerde ortaya çıkmıştır; hatta bunlar çoğu zaman part-time işlerdir. Aynı şekilde, Japonya'da 1980'den bu yana en çok gelişen iş sektörü, barlar ve restoranlardan oluşan sektördü. Demek ki, bazen ABD hakkında söylendiği türden, bir istihdam "mucize"si yoktur.* Mucize, ücretlerin esnekliğinden kaynaklanır. Ücretler, Silicon Valley'de enformatik alanında, Detroit'te otomobil sanayi alanında olduğundan düşüktür. Ama Detroit'te işsizlerin sayısı yüzde 12'dir; Palo Alto'da ise işsiz yoktur. Detroit'te işçiler sendikalı, California'da sendikasızdır.

* Bu, Avrupa topluluğu çerçevesinde yapılan bir incelemenin başlığıdır: ABD'nde İstihdam Mucizesi, Manfred Wegner, Temmuz 1983.

Demek ki, tam istihdama yaklaşılan yerlerde, bunun yalnızca büyüme sayesinde gerçekleşmediğini görüyoruz: büyüme iş bulunmasını kolaylaştırmaktadır, ama işi garanti etmekten de çok uzaktır.* Ve bu durum, robotlaştırmayla, daha da belirgin bir mahiyet alacaktır.

XXI. yy işsizleri

Otomatikleştirme üzerine söylenenler rahatsız edici bir yaygınlık kazandı, ama bu sistem; yol açtığı parlak lâfların ötesinde, iş alanındaki gerçek bir değişikliği ifade etmektedir. Şu ana kadar, robotların iş sahalarını yok edip etmeyecekleri sorusu, pek basit terimlerle ortaya atılmaktaydı. Cevap açık değilse, bunun nedeni, sorunun kötü sorulmuş olmasıdır. Massachusetts Institute of Technology'den, profesör Harley Shaiken, şüphesiz, bu basit sorunun ötesine geçip, Amerikan işletmelerinde, otomatikleştirmenin gerçek etkisini her olayda ayrı ayrı inceleyen, ender iş analizcilerinden biridir. Bu incelemeden, robotlar, enformatik ve istihdam hakkındaki tartışmanın doğrudan doğruya mahiyetini değiştirmekte olan sonuçlar çıkarmaktadır.

İlk aşamada, her alanda, bütün faaliyetler etkilenecektir. Bu otomatikleştirme, global olarak, herkes için yeterince iş sahası yaratır, ama bölgelerin ve insanların buna uyum sağlayabileceklerini garanti etmez. Çünkü hiçbir sektör korunmayacaktır. En sofistike olandan en basitine, hiçbir! Demek ki, otomatikleştirme, iş pazarının mütecanis yapısını yok edecektir. İşsizlik ve istihdamdan söz etmek artık mümkün olmayacaktır; sonsuz bir çeşitlilik kazanmış iş pazarlarında işsizliklerden söz etmek gerekecektir. Bütün ekonomi, faaliyet ve bölge itibariyle, parçalanacaktır. Böyle bir parçalanma, iş zamanının paylaşılması fikrini geçersiz kılacaktır, çünkü, mütecanis olmayan ve ne aynı yerde ne de aynı faaliyetlerde bulunan bir kitleyi dağıtmak mümkün değildir. Aynı şekilde, iş zamanındaki indirim, iş sahaları yaratmak şöyle dursun, makineler tarafından yerleri doldurulabilecek herkesi çizgi dışına iterek, parçalanmayı arttıracaktır.

Daha şimdiden, refahın yoklukla birlikte varolduğunu görüyoruz. Amerika'da durum budur: Silicon Valley'de herşey yolunda gider, Ohio ya da Michigan'da hiçbirşey yürümez. Belçika'da da durum budur: Flandres'da herşey yolunda gider, Wallonie'de hiçbirşey yürümez. Almanya'da da aynı şey görülüyor: gelişmekte olan bir Bavyera'yla çökmekte olan bir Ruhr arasında benzer karşılaştırma yapılabilir. Fransa da farklı değildir: Lorrain'li olmaksansa Paris'li olmak daha iyidir. Parçalanma, doğrudan doğruya, ekonomik değişikliğin şekli olmuştur. Bundan sonra, hâlâ önem verilen global işsizlik rakamlarının hiçbir anlamı kalmayacaktır. Ve büyüme de işleri düzeltmeyecektir: dengesizlikleri arttırarak sorunları ağırlaştıracaktır. Demek ki, büyümedeki basit bir yenilenme işsizliğe çözüm getirmeyecektir. Tam istihdama dönüşü, büyümedeki bu canlanmaya bağlamak, özellikle Fransa söz konusu olduğu zaman, politik bir aldatmacadır.

Kurum olarak işsizlik

Başka heryerden çok, bizim ülkemizde, ekonomik şartlar ne olursa olsun, istihdam edilen kişilerin sayısı sabitkalmaktadır.

* ABD'nde, 1984'te, yüzde 5'in üstünde bir büyüme hızında, işsizlik oranı yüzde 7.1 olmuştur. Demek ki, tam istihdamın uzağında kalınmıştır; hem de, liberal ekonomistler, önü alınamayacak tabii işsizlik oranının yüzde 6 civarında olduğunu düşünseler bile. Keynesçiler, bunun yüzde 5 olduğunu söylemektedirler.

Son savaştan çıkıldığında, 19 milyona yakın insan bir iş sahibiydi. Otuz yıl sonra, benzersiz bir refah döneminin ardından, bu rakam 2 milyonu ancak geçmektedir. Aynı sayıda işçi üç kat fazla üretmekte ve üç kat fazla kazanmaktadır. Büyüme zenginlikler yaratmıştır, iş sahaları değil. Liberal teori, neler olup bittiğinin anlaşılmasını sağlar.

İş pazarı, ülkelerimizde, kuşatılmış bir kaleye benzer, ama bu kalenin içinde olmak dışında olmaktan iyidir. İçeride, çalışan ve paylaşmak istemeyenler, kalenin çevresine mümkün olduğu kadar yüksek bir duvar örmüşlerdir: bu duvarın adı, "asgarî ücret"tir. Çalışanlar, böylece, üretkenlikleri asgarî ücreti karşılamayanlara, yani en gençlere, en vasıfsızlara, handikaplılara karşı korunmuşlardır. Kaleye, yalnızca, giriş bileti için yüksek bir ücretin gözden çıkarılmasına değer bulunanlar, girebileceklerdir. Duvarın çevresinde, nöbetçiler, işsizlerin her yarla girişiminde, gürültülü gösteriler yapmaktadırlar. Bunlar sendikalar. Sendikalar, yalnızca, başlıca müşterileri olan kuşatılanları korumaktadırlar, ne militanlık yapan, ne de sendikaya ödemede bulunan işsizleri değil * Bu işçi hakları savunucuları, kuşatanları kaleye yaklaştırmayan bir tekniği uygulamaya koymuşlardır: işsizlik ödeneği. Bu yardım ne kadar yüksek olursa, kuşatanların o kadar az saldırganlık gösterdiklerini farketmişlerdir. İşsiz bu bağımlılığı, paralel bir ekonomik faaliyetin de yasaklanmasıyla, daha artmıştır: kaçak iş yok! Son olarak da, korunaklı ordugâh içinde, hızip çatışmalarından kaçınmak önemlidir. Bunun için, her işçi topluluğu, kolektif anlaşmalarla, kazanılmış haklarla, endekslemelerle, kol ve işletme arası pazarlıklarla, rekabetten korunmuştur. Kuşatılanların moralini ve kaynaklarını güçlü tutabilmek için, hastalar, "55 yaşındaki yaşlılar", tüm zayıflıklar, ülke dışına gidiyorlarsa ülkesine dönüş primi ya da erken emeklilik maaşı tipinde bir yollukla dışarı atılmaktadırlar.

Uygulamada, sistem sağlam gözükmektedir. Tabii, oy hesabı yapan ve kuşatılanların hâlâ açıkça çoğunlukta olduğunu gören hükümetlerin de desteğini almaktadır; üstelik, işsizler oy vermeme eğilimindedirler.

Sosyal-demokrasinin ortaçağına -30'lu yıllar- kadar uzanan bu yapılar, 70'li yıllarda sağlamlaştırıldılar. Bütün Batı Avrupa'da, sayıları özellikle yüksektir. Uzun süredir varolmaları, kalıcı olmak üzere inşa edildiklerini göstermektedir. Hatta, sistemin sonsuza kadar sürecek şekilde kilitlendiğini hayal etmek mümkündür. Tabi durum iyice kötüleşmezse.

Her şey karşılıklı

İyimserler, nüfusun yaşlanması, sonunda, iş arayan fert sayısını tabii olarak azaltacağı ümidiyle, Batı toplumlarının demografik eğrilerine bel bağlamaktadırlar. Muhafazakarlar, geleneksel ahlaka dönüşün, kadınları eve getireceğini ve böylece, iş pazarındaki patlamanın bir nedenini ortadan kaldıracığını ümitlemektedirler. Ama, iyimserler ya da muhafazakarlar sonunda haklı çıksa bile, her durumda, coğrafî ve teknolojik "parçalanma" yüzünden, işsizlik artacaktır.

Demek ki, ne olursa olsun, tam istihdamın anahtarı ücretlerin esnekliğidir; bu, ücretlerin genel olarak düşürülmesi anlamında değil, ama ücretin, her olayda, işletmenin durumuna göre ayarlanması anlamında yorumlanmalıdır. Küçük ve orta

* CFTD'nin genel sekreteri Edmond Maire gibi, birkaç istisna dışında.

büyükölükte işletmelerde, söz konusu uyarlama nispeten kolaydır. Ama bu işletmeler, tek başlarına, büyümeyi sağlama alamayacaklardır. En azından onlar kadar, sanayi devlerinin yaşayabilmesi de, tam istihdamın ve yenilerin zorunlu şartıdır. Bu konuda en aydınlık önerileri, "yeni Amerikan solu"nın getirmesi şaşırtıcıdır. Lester Thurow, büyük sanayiye kurtarmak için, artık, Japonya'daki gibi, ücretlerin yapısında, değişken bir bölümle, sabit bir bölüm ayırımı yapmanın şart olduğunu düşünmektedir. Amerikan sendikaları, bu düşünceyi benimsemeye hazır görünmektedirler; özellikle, otomobil işçilerinin kabul ettiği, ücrette yönelik kaydadeğer fedakarlıklardan destek alan, Chrysler'in toparlanmasından sonra * Tabii, Amerika'da olsun, Avrupa'da ya da Japonya'da olsun, büyük teşkilatlarda ücretlerin yapısının değiştirilebilmesi için, mutlaka sendikalarla pazarlığa oturmak gerekecektir. Demek ki, değişikliğe karşılık olarak onlara bir şeyler sunmak gerekecektir: bana göre, bu karşılıklar, yönetime katılmadan ya da/ve ömür boyu iş garantisinden başka şey olamaz.

Örnek olarak, Amerika'nın en büyük havacılık şirketini alalım: Eastern, 1983'te, düzensizlik ve çok daha düşük ücretlerle ortaya çıkan küçük şirketlerin rekabeti yüzünden, iflasın eşiğine gelmişti. Eastern'in personeli, sermayenin üçte birini satın alma seçeneği karşısında, ücretlerin tümünde yüzde 18'lik bir indirim kabul etti. Böylece, Eastern'li ücretliler, işlerini, işletmelerini kurtardılar ve işletmenin ortak mülkiyetine sahip oldular; ayrıca, şirketin her yolcusu, bugün, hizmetin kalitesinde büyük bir düzelme olduğuna tanıklık edebilir. Burada söz konusu olan, ilerlemekte olan bir sosyalizm değil, popüler bir kapitalizmdir: ücretliyle hissedarın hakları birbirinden farklıdır, yönetim iktidarında da değişiklik olmamıştır.

Bu anlamda, işsizliği sona erdirmenin iki liberal yolu vardır: eski yol, yeni yol. Eski liberalizmde, istihdam kalesinin duvarlarını yıkmak yeterlidir; işsizlik ödeneğini düşürmek, asgarî ücreti kaldırmak, herkesi rekabetle karşı karşıya bırakmak ve ücretlere genel esneklik getirmek, otomatik olarak tam istihdama yol açacaktır. Ama teoride doğru olan bu yöntem, politik açıdan saçmadır. Yıkmak istediği kale duvarları kadar arkaiktir. Özellikle, yöntemin anlaşılabilmesi mümkün değildir, çünkü ücretlilerden ne aldığı biliniyorsa da, ücretlilere ne kazandırdığı hemen görülememektedir. Bir istihdam pazarı fikri bile, insanların işletmeler arasında değiştirilebildiği, geçmişte kalmış bir döneme gönderme yapmaktadır; bu, artık modern işletmeler için söz konusu değildir.

Buna karşılık, yeni liberalizme göre, sosyal ve teknik gelişmeleri tahmin etmek için, "ömür boyu iş" ** ve yönetime katılma tipinde ütopyalara sahip çıkmaktan kaçınmamak gerekir. Yöneticilerin böyle bir tavır takınmaları, işlet-

* Chrysler'de, üç sendikacı idare konseyine girdi.

** Ömür boyu iş formülü, muhtemelen, İtalyan usulünde uygulanabilir. İtalya'da büyük işletmeler, geçici ekonomik zorluklarla karşılaşınca, ücretlilerden bir bölümünü, aracı bir teşkilatı, Casa di Integrazione'ye sokarlar. Bu Sandık, mali açıdan, işletmeler ve Devlet tarafından, birlikte, desteklenir. İşletmeyle hukukî bağıı koruyan ücretlinin ücretini bir süre için o öder. Fiat, mevcudunun bir bölümünü bu Sandık'tan geçirerek, yeni koşullara uymayı başardı. Söz konusu işçiler artık işletmede çalışmıyor, ama "Fiat" işçileri olarak kalıyorlardı. Yeniden yapılaşmanın sonucunda, tekrar işçi alınırken, Sandık üyelerine öncelik tanınacaktı. En azından sistemin felsefesi budur, çünkü, pratikte Sandık'taki Fiat işçilerinin çoğu kaçak işlerde çalışmaya gittiği için uygulama yolundan sapmıştır! Bununla beraber, prensip ilginçliğini korumaktadır, çünkü, işletmesiyle bağı tamamen kesilmemiş olan her işçinin itibarını gözetmektedir.

meyi zayıflatmak şöyle dursun, onların sorumluluklarını güçlendirecek ve kapitalizme yeni bir itibar kazandıracaktır. Böylece, liberal işverenler Devlet'ten gerçekten hiçbirşey beklemediklerini kanıtlayacaklardır; çünkü, burada ve hemen, hükümet hangisi olursa olsun, gerçek bir istihdamı kurtarma harekâtına girişebileceklerdir.

Buna karşı çıkılarak, ömür boyu iş prensibinin işverenleri işçi almaktan çaydıracağı söylenebilir. Bu itiraz yetersizdir, çünkü, işçi alınmasını engelleyen şey, ücretlerin elde ettiği sonuçlara bağlı kalmasını kabul ettirmek için, esaslı öneriler olabilecektir. Hatta, şüphesiz, söz konusu esnekliğin kabul edilebilmesi için geçerli tek şart budur. Son olarak da, ömür boyu iş prensibi, işe yeniden değer kazandıran bir teşebbüsün unsurudur; bu teşebbüs de acil bir görevdir, çünkü bugün, işsizliği ve işsizlik tazminatını normal bulma alışkanlığı yayılma eğilimi göstermektedir.

İşsizliğin sonu

Tüm Batı Avrupa, on yıldan beri, işsizliğin iki iş arasında önemsiz bir kaza sayıldığı dönemde tasarlanmış, işsizlik sigortası sistemleriyle yaşamaktadır. Tabii artık durum değişmiştir. Öyleyse, yardım edilen işsizlerin geçici bir dönemde olduklarını sanır gibi yapmaktan vazgeçmek gerekir; onlar itibarlarını, biz de malî kaynaklarımızı kaybediyoruz. En azından iki ülke bunun farkına vardı: ABD ve İsveç.

Connecticut'ta, Meriden'de (57.000), durgunluk döneminin tam ortası olan 1982 Kasım'ında, 1.200 işsiz varken, 1984 Haziran'da yalnızca 450 kişi, ekonomistlerin önü alınamayacak "tabii" işsizlik oranı dedikleri orana tekabül etmektedir. Meriden belediyesinde, kayıt işlemleri sırasında, herbiri, sosyal hizmetler müdiresi Mary Precinsky'yle bir saat görüşmektedir. Mary Precinsky'nin "müşterilerim" dediği kişilerin üçte biri açıkça bir sıhhi tedaviye muhtaçtır. (genellikle alkolizm ve uyuşturucu düşkünlüğünden); diğerleri "çalıştırılabilir" sayılmaktadır. Mary Precinsky, o gün, Porto Rico'dan kısa süre önce gelen Alicea Mateos'la görüşmektedir. Alicea 20 yaşındadır, evli değildir ve iki yaşında bir çocuğu vardır. Meriden'i seçmiştir, çünkü burada, San Juan'daki gibi bir pentecotist kilise bulacağını bilmektedir. Ama dolar kazanma ümitleri uçup gitmiştir. Amansız bir rekabet vardır ve Alicea yalnızca yarım gün çalışmak istemektedir. Bununla beraber, Mary onu, "çalıştırılabilir" bulur. Alicea Mateos, haftada 19 saatini, isteğine göre, ya bir yetiştirme merkezinde ya da, genellikle "üçüncü sektör"deki, yani Kızılhaç türü hayırsever dernekler sektöründeki faal bir işte geçirmek zorunda kalacaktır.* Buna karşılık, haftada 63 dolarlık bir çek alacaktır; söz konusu çeki üç yerel bankadan birinde paraya çevirebilecektir. Haftada iki saat fazla çalışmayı kabul ederse, bu çek 73 dolara yükselebilecektir. Bu paraya, ferdi durumuna göre değişen sosyal yardımlar da eklenecektir: ısıtma, yiyecek, çocuğun bakımına ilişkin yardımlar gibi. 63 dolarlık haftalık çek bir bağış değil, bir ödünçtür. Alicea Mateos, yazılı olarak, gerçek bir iş bulduğu gün, Meriden sosyal hizmetler dairesine parayı iade etmeyi üstlenmektedir. Mary Precinsky, borcun teorik olduğunu kabil etmektedir; çok az kişi parayı geri vermekte, genellikle şehir de bunu istememektedir. Ama bu, her şeyden önce, işsizin onurunu koruyan bir prensip sorunudur. Alicea Mateos'a

* Bu zorunlu atamaya, welfare'e karşılık olmak üzere, workfare denmektedir.

gelince, o da bunun "ahlakî" olduğunu düşünmektedir: şimdi, bir işi değilse bile, bir meşguliyeti vardır ve artık, yardıma muhtaç bir kişi sayılmaz.

Mary Precinsky'nin müşterilerinden çoğu, yaşlılar kantinlerinde servis yapmakta, elli yıldan beri tamir görmemiş yerel hapishaneyi boyamakta, gereçlerinin bakımını yapan itfaiyecilere yardım etmekte, okullarda çiçek tarhları düzenlemekte ve muhasebe işlerinde Mary Precinsky'ye destek olmaktadır. Sonuçta, kimsenin işini elinden almazlar; ekonomik açıdan sürdürülemedikleri için, toplumlarımızda artık yerine getirilemeyen şu sayısız görevlerden birini yapmaktadırlar. Ama bu görevler sosyal açıdan yararlıdır; talep sosyal birlik sektöründen geldiği için, arzun çok üstündedir.

Meriden'de, workfare, bir başarıdır. Bu, yerel kültür kadar, Mary Precinsky'nin olumlu tavrından da kaynaklanmaktadır. Burada, sayısız tapınak ve kiliseden de anlaşılacağı gibi, Püriten New England'dayız. Meriden'de, iş saygıdeğer bir şeydir. Şüphesiz, hayatında hiçbir meslekte çalışmamış olan Alicea Mateos, workfare'i, hayatı boyunca çalıştıktan sonra bugün ekonomik işsizlikle karşılaşılan 50 yaşındaki işçi Burton Haimen'ten daha kolay kabul etmektedir. Haimen, kapasitelerinin altında saydığı bir işte çalışma zorunluluğunu anlayamamaktadır. Her şeye rağmen, hiçbir şey yapmamaktansa, işi kabul edecektir. Haimen'e göre, workfare, tam anlamıyla doyurucu olmayan, bir ara çözümden başka şey değildir.

Ama deneye henüz başlanmıştır. Modern toplumlarımız, hala, hem parçalı işsizliğin sürekli mahiyetini, hem de üçüncü sektörün, karşılığı verilemeyen ve yerine getirilmeyen görevler kitlesini değerlendirmiş değildir. Şu an için, bu işler, ne özel teşebbüse, ne de kamu yönetimine ilişkindir; ama bu yüzden de, küçümsenebilir ya da alt düzeyde işler sayılamazlar. Bana göre workfare, en azından "işsize" itibarını yeniden kazandırmanın ve onu sosyal hayata yeniden sokmanın bir yoludur. Belki de gelecekte, doğrudan doğruya "işsiz" kavramının yok olmasını bile sağlayacaktır. Gerçekten de, workfare, politik olmaktan çok, etik bir seçimdir.

Sosyalist İsveç de, bu formülü 1984'te keşfetti. Makina sanayii buhranının sarstığı, 60.000 nüfuslu bir şehir olan Karlskrona'da, 18-19 yaşından küçük beş yüz genç işsizdi ve günde 100 kronluk yardım alıyordu. Söz konusu işsizler, Nisan 1984'ten bu yana, yerel yönetimlerin onlara bulmak zorunda oldukları işlerde, saati 30 krontan, günde dört saat çalışmazlarsa, bu yardımdan mahrum kalmaktadırlar. Gençler, hastahanelerde, kütüphanelerde, okul kantinlerinde, kiliselerde, bakım ya da yerleştirme görevlerinde çalışmaktadırlar. Bazıları da, ev işlerinde ve alışverişlerde yaşlı kişilere yardım etmekte, parkların ve stadların bakımını üstlenmektedir. Genellikle, dörder kişilik ekiplerde çalışmakta ve yerel bir görevlinin yönetiminde bulunmaktadırlar. Şimdilik, tek eleştiri, belediyeye başvurarak, verilen işlerin çocuklarına vakıfmadığını söyleyen ebeveynlerden gelmektedir.

Bu İsveçli ebeveynlerin, bir işsiz, normal hayata dönmeyi bekleyen kazaya uğramış biri olmadığını ve ekonomik bir iş kadar saygıdeğer olan bir sosyal iş yapabileceğini kabul etmeleri, işsizliğin nedenleri üzerine Batı Avrupa'da on yıldır yaygınlaştırılmış olan yalanlardan kopmalarını gerektirecektir. Gerçekten de, işsizlik diye adlandırdığımız şey, ne bir ekonomik arıza, ne de bir kaderdir: o, daha çok, kötü bir toplum seçiminin sonucudur. Bu yüzden, işsizlikten kurtulmaya yönelik liberal çözümün herhangi bir ekonomik teknikle ilişkisi yoktur; bu çözüm tamamıyla politiktir. Liberal görüş açısından ele alınan her politika gibi de, merkezî iktidardan çok, işletme içinde işverenlerle işçilerin ve yerel yetkililerin teşebbüsünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, bu çözüm hemen uygulamaya koyulabilir; ne hükümete, ne de tamamıyla büyümeye bağlıdır, o liberallerin çözümüdür.

BESİNCİ KISIM

TASARI:

HÜR SECİM TOPLUMU

BİR MALSAHİPLERİ MİLLETİ

Londra'nın kuzeyinde, pembe tuğlalı evlerden oluşan Bedford adlı şehirde, bir kara taşımacılığı şirketi olan National Freight Consortium'un (NFC) merkez yönetim sekreteri Nancy Mitley, bana, işletmelerin millileştirilmesine son verilmesinin, yalnızca bir genel politika tartışması olmadığını, şahsi bir sorun da olabileceğini sezdirdi. Nancy, 23.000 personel arasında, çalıştığı işletmeyi satın alan 13.000 kişiden biridir. 1968'de sol tarafından millileştirilen NFC'nin milli niteliğine, 1981'de, muhafazakarlar son vermişlerdir. Borsa, o dönemde, bu boşaltma, taşıma ve taksicilik şirketleri birliğine ilgi duymuyordu; bu da, Margaret Thatcher hükümetinin önüne, her milli niteliğe son vermenin çıkardığı en önemli sorunu getiriyordu: kim satın alacak?

İşletmeyi personele satma fikri, müdür Peter Thompson'dan geldi. Tabi, en zahmetli iş, bu popüler kapitalizmin doğrudan doğruya bir çeşit sosyal ihtilale yol açmayacağına, diğer yöneticileri ikna etmek oldu. Peter Thompson, bir yıl boyunca, iş arkadaşlarına ve, bütün çalışma yerlerinde, personelin tamamına yönelik, yaygın bir açıklama kampanyası yürüttü. Bu kampanya sonunda yapılan bir yoklama, ona, işletmedeki ücretlilerin ve emeklilerin üçte birinin, aileleriyle, NFC'yi satın almaya artık hazır olduklarını gösterecekti; içlerinden çoğu, hayatta hiçbir hisse senedine sahip olmamıştı. Meslek sendikası General Transport Workers Union, yalnızca, işverenler karşısında işçi dayanışmasının sürdürülmesinin gerektiğini söyleyerek, işletmenin personele satılmasına karşı çıktı. Hükümetin atadığı ve sermayeye hiçbir katılımı olmayan bir işveren!

NFC'nin ortalama personelinden Nancy Mitley, tanesi bir sterlinden 400 hisse senedi elde edecekti. Paranın yarısını tasarruf sandığından çekti; geri kalan miktar için, banka ona faiz oranı çok düşük bir borç verdi. Bugün emekli olan annesi Winifrid Burrows da, kızının işinin sürmesine katkıda bulunacağına inanarak, 1.000 hisse senedi satın aldı. Sermayede gerçek bir popüler yaygınlığın sağlama alınabilmesi için, kimseye toplam 7.5 milyon hisse senedi üzerinden, 45.000'den fazla hisse senedi elde etme hakkı tanınmamıştı. İki yıl sonra, bu hisse senetlerinin değeri 2.60 sterline yükselmışti; bu da işletmenin gerçekleştirdiği kaydadeğer kalkınma hakkında bir fikir vermektedir.

Bu popüler kapitalizmin başlıca üstünlüğü şu oldu. Yönetim kadrosundan başlamak üzere, bütün personel uyandı. Millileştirme döneminde hükümetin dondurduğu yönetici ücretleri, piyasa düzeyine çıkarılmak üzere, yükseltildi. En önemli ücretlerdeki bu ilerleme, onu işletmenin canlılığının bir şartı sayan yeni hissedarlar tarafından da desteklendi. Ama, ihtiyatlı hissedarlar, aynı zamanda, yöneticilerin, işletmenin elde edeceği sonuçlara bağlı olan ücret paylarını yüzde 40 olarak tesbit ettiler. Bugün, bütün ücretliler için, üretkenliğe bağlı gelir payları, toplam gelirlerin aşağı yukarı yüzde 20'sine tekabül etmektedir. Demek ki, popüler kapitalizm, başlangıçta yöneticileri endişelendiren bir sosyalizasyona yol açmamıştır; tam tersine. İşin doğrusu, önceki dönemin tersine, zamanlarının ve enerjilerinin önemli bir bölümünü personelle iletişim kurmak için harcayan yöneticiler, böylece, gerek kamuya, gerekse özel sektöre ait İngiliz işletmelerinde, uzun süre bir kural olarak kalan karşılıklı tecrite son vermişlerdir.

Yine de, bu popüler kapitalizm, taşımacılık ağının rasyonalizasyonu yüzünden zorunlu hale gelen işten çıkarmaları engelleyemedi. Ama işten çıkarmalarda -iki yılda 1.000 kadar-, personelin hisse senedine sahip olması ya da olmaması dikkate alınmadı. Bazı karışıklıklara yol açmamak için, hissedarların adı açıklanmamıştır. Ayrıca, işten çıkarmada ya da şahsi açıdan acil bir durumda, bir işçi, hisselerini, hissedar ücretlilerin bir temsilcisi tarafından yönetilen bir ortak Fon'a, Share Trust'e satabilir. NFC hisse senetleri pazarının tekeli Trust'ündür; rayıcı tesbit etmek için, üç ayda bir işlemleri düzenler ve her türlü dış kontrol girişimine karşı koyar. Bugün, sermayenin yüzde 82'si personele, geri kalanı bankalara aittir.

Popüler kapitalizm

24 Ocak 1983'te, NFC'nin 2.000 hissedar görevlisi, İngiltere'nin dört bir köşesinden, genelde bu tip toplantılara hakim olan sıkıcı havadan çok, bir kermes havasında yapılan genel kurul toplantısına katılmaya, Wembley stadına geldi. Gizli oyla, idare konseyi üyelerini tek tek belirlediler; özel şirketlerin her zamanki uygulamalarıyla karşılaştırılırsa, mutlu bir tezattı bu! Sonra, ücretlilerin hisse senedi elde etmek için aldıkları borçlar tutarına denk düşecek biçimde hesaplanmış bir kâr payı -hisse senedi başına on pens- tesbit ettiler; ardından, içlerinden birini, Melbourne'daki bir şubede çalışan arkadaşlarını temsil etmek üzere özel olarak Avustralya'dan gelen bir uzun yol şöförünü candan alkışladılar; son olarak da, pek zengin bir açık büfenin başına üşüşüler. Kapitalizm, o gün, Wembley'de, oldukça neşeli geçen bir popüler bayramdı. Artık Nancy Mitley ve Winifrid Burrows, sömürüldükleri duygusuna kapılmamaktadırlar ve gerekirse, bundan böyle kendilerine ait olan bir şeyin yeniden millileştirilmesine karşı, şahsi olarak mücadele vereceklerdir.

Şüphesiz, NFC'nin nispeten mütevazı büyüklüğü ve faaliyetinin rekabete dönük mahiyeti, onun özelleştirilmesini, hem bir örnek haline getiriyor, hem de taklit edilmesini güçleştiriyor. Şunu da ekleyeyim ki, zaman geçtikçe, liberalden çok muhafazakar olan Thatcher hükümeti, millileştirmenin sona erdirilmesine yönelik bu ilerici yaklaşımı genelleştirmeye hazırlıklı görünmüyor. İngiltere'de, örneğin petrol sektöründe, işletmelerin milli niteliğine son veren diğer büyük işlemler, borsada gerçekleştirildi. Ama, NFC, bana kalırsa, İngiltere sınırlarını aşan ve Fransa açısından daha önemli olan, politik bir kılavuzdur.

Ülkemizde, kamuoyu, millileştirmeleri çoğunlukla haklı ya da en azından ekonomik bakımdan rasyonel bulmuştur. Demek ki, işletmelerin millileştirilmesine son verilmesini, adalet ve ahlak alanına çekmek yerinde olacaktır. Bunların sadece, bir politik ölçü ya da bir sosyal reaksiyon olarak görünmeleri durumunda, işletmelerin, milli niteliğin sona erdirilmesi ardından, yeniden millileştirilmelerini hiçbirşey engellemeyecektir. Demek ki, milli niteliğe son verme, yalnızca, millileştirmenin tersi olmamalıdır; aksine, ücretliyi işletmesinin mali kaderinin sorumlusu durumuna sokan, pedagoji ve sermaye yayılımıyla, kapitalizmin popülerleştirilmesine, demokratik bir harekete, fırsat verebilir. Bu, aynı zamanda, NFC deneyinin de kanıtladığı gibi, birçok kamu işletmesini yeniden canlandırmak için harika bir yol olacaktır.

Gerçekte, yetersiz olan şey, millileştirmeye son verme fikri ve doğrudan doğruya, terk etmek zorunda olduğumuz bu terimdir; onun yerine, ABD'nde olduğu gibi, İngiltere'de de hızla gelişen bir hareketten, özelleştirme'den söz etmeliyiz. Özelleştirme, kişilere, gerçekte hiçbir devletçi mahiyet taşımayan kamuşal mülkleri, özel işletmelere de, Devlet'ten daha iyi yönetebilecekleri her şeyi geri vermek demektir. Aslında, tabiatı gereği Devlet'e ait olan çok şey yoktur. Kamu hizmeti diye adlandırılan şey, genellikle, bir milleti sosyalistleştirmeye yönelik bilinçli bir istek kadar, tarihi şartların da ürünüdür.

Özelleştirmenin iyi bir örneğini, bize, yine İngiltere ve bugünkü Konut Bakanı Ian Gow vermektedir.

Herkese Kendi Konutu!

Gerçek bir İngiliz muhafazakarı olan Ian Gow, çizgili koyu mavi takım, yelek ve yaz sıcağına rağmen giydiği kalın yünlü çoraplarla, muhafazakarlara özgü bir kılıktadır. Kıpırmızı yüzü ve bir rugby oyuncusunu hatırlatan iri bedeniyle yalnızca İngiltere'de rastlanabilecek tiplerdendir. Kısa süre önce Konut Bakanı olan Gow, mutlaka bir İşçi Partili'nin düzenlediği çalışma odasının saldırgan modernliğini, duvarlara birkaç XVIII.yy resmi ve aile konağının fotoğraflarını asarak, biraz değiştirmeye çalışmıştır. Thatcher hükümetinin genç üyelerinin çoğu gibi, Ian Gow da, bir din dersi gibi ezbere okunan basit inançlarla yoğrulmuştur. Böylece, hatalı olarak birkaç slogana indirilemeyecek kadar karışık sanılan ideolojik liberalizmin alışılmış zayıflığını pek iyi aşmaktadır. Ian Gow, Thatcher hükümetinin sloganlarından birini uygulamaya koymakla görevlendirilmiştir: her İngiliz'i bir malsahibi, konutunun sahibi yapmak.

Muhafazakar felsefede, mülkiyetin ne ölçüde, her hür toplumun temeli, ama aynı zamanda da bir sosyalleşebilirlik tavrının teminatı olduğu bilinmektedir. 1980'den buyana, kamuparasıyla inşa edilmiş bir sosyal konutta oturan herkes, orada iki yılı aşkın bir süredir kalıyorsa, sözkonusu konutu elverişli şartlarla satın alabilmektedir. Satış fiyatı piyasa değerine göre, anlaşmazlık halinde de, kamusal değer biçme yoluyla tesbit edilmektedir. Ama bu miktar, iki yıllık bir ikametden sonra üçte bir oranında düşürülmektedir; ayrıca buna, yüzde 60'lık bir tavana kadar, yıl itibarıyla yüzde 1'lik bir indirim de eklenmektedir. Üstelik, her alıcının, aylık taksitleri ödediği kirayı aşmayacak şekilde hesaplanmış olan bir ipotek kredisinden yararlanma hakkı vardır. Kredi faizleri vergiye tabi gelirden indirilebilecektir; öyle ki, sonunda, kiracı kalmaktansa mal sahibi durumuna geçmek daha elverişli olacaktır.

Bu mekanizma, tamamıyla, mülkiyetin kamu sektöründen özel şahıslara devredilmesinden ibarettir. HIM tipinde, yapıcılara ya da şehirlere ait olan sosyal konutlar, "meşru" yoldan burada oturmakta olan kişilere verilmektedir. Topluluk, bir kira yerine, kredi borçlarını geri alacaktır. Tabi, sonunda, kamu taşınmaz sermayesi dağılmış olacaktır.

Bu konuda da, NFC'nin personele satımında olduğu gibi, İşçi Partili sol, özelleştirmeye engel olmaya çalıştı. Ama, belediye meclislerini kontrol ettiği şehirlerde bile, konutların satın alınması lehindeki popüler talep, dayanıksız ideolojik iddiaların hakkından geldi. Gerçekten de, bu mülkiyet devrine, ne adına karşıçıkılabilirdi? Kollektif mülkiyetin, fertleri sosyal-devletçiliğin tabii yandaşları yapmak için, onları mütecanis kılmanın bir şekli olduğunu açıklamak zor, hatta imkansızdı... *

*Konut kolektivizasyonunun sonucu budur. Fransa'da, ZUP'ların 25 yıldan beri nasıl oy verdiklerine bakmak, özel mülkiyetle seçim tavrı arasındaki açık evrensel ilişkiyi doğrulaması açısından yeterlidir. Kiraya verilen bu sosyal konutların, her yerde, solcu olduğu kadar sağcı belediyeler tarafından da inşa edilmiş olması, tasarılarını hasımlarına da uygulatabilen, devletçilik çevresindeki konsensüsü bir defa daha teyit eder.

Ian Gow, Eylül 1983'te, Bristol'de, 10.000 kamu konutunun kiracılarına satılışını kutlayacaktı. Ama Bristol Ian Gow'u beklememişti. Belediye meclisi, kendi teşebbüsüyle, özelleştirmeyi daha 1961'de başlatmıştı. Demek ki, bu özelleştirmeye, o sırada solun yönetiminde bulunan bir millet girişebilmişti, çünkü yerel iktidarı ellerinde tutan liberaller tutarlı olmaya karar vermişlerdi!

Belediye liberalizmi

Fransa'da, liberal olduklarını söyleyen belediye reislerinin, kendi belediye sınırları içinde, aynı modele göre, çektikleri söylevlere uygun davranmalarını hiçbir şey engellemeyecektir. Onlar, çoğunlukla, hep belediye ya da departman harcamalarının arttırılmasından yana olan, spor derneklerinin, sosyal ya da kültürel derneklerin faaliyetlerine müdahaleye can atan, yeni memurları işe almakta duraksamayan, küçük çapta devletçiler gibi davranmaktadırlar. Liberal belediye reislerinin tutarlı bir tavra dönmeleri bile, bir anti-bürokratik ihtilal denemesi sayılacaktır. İngiltere'de gerçekleştirilen budur: burada, muhafazakar belediye reisleri, parti leri iktidara gelmeden çok önce, özelleştirmeye giriştiler. Özelleştirme prensibi, yerel düzeyde, yönetebilecekleri bütün hizmetleri özel işletmelerin eline vermektir. Bu, Fransa'da su ve çöp konusunda yapılmaktadır, ama çöplerin toplanması işinin, burada, politik bir tartışma konusu olduğu söylenemez. Yanlış! İngilizler, bunda, özel sektörün kamu sektörü karşısındaki üstünlüğünün somut bir kanıtını bulmaktadırlar. Bunu hepimiz görebiliriz, çünkü hepimiz bu konuyla doğrudan ilgiliz ve neler olup bittiğini yerel vergi faturalarımızda kontrol edebiliriz.

Özelleştirme fikrini ortaya atan kişi, başkaları nasıl imana geliyorsa, özelleştirmeyi öyle keşfetmiş benzeyen ve biraz mistik tavırları olan, New York Üniversitesinden garip bir profesördür. İddiasının matematik kesinliğiyle tezat halinde olan bir tutku ve ateşli gözlerle, özelleştirmeden söz etmektedir. Ayrıca, yeni bir inancı seçen herkes gibi, araştırmaların başlangıç tarihini kesinlikle söyleyebilir. 1969 Kasım'ında, bir gün, kar New York'u tamamıyla felce uğrattı ve bu durum tam bir hafta devam etti. O sırada seçim kampanyasını sürdürmekte olan belediye reisi John Lindsay, belediye personelinin, felaketi atlatabilecek kadar canlı olmadığını görecekti; hizmet bölümlerinin neden etkisiz kaldıklarını anlayabilmek için, genç iş arkadaşı Edouard Savas'ın yardımını istedi. Savas, yol bakımıyla ilgili işçilerin teorik iş sürelerinin yüzde 60'ının sendikaların elde etmiş oldukları bir dizi mola hakkıyla eriyip gittiğini farketti: kahve molası, duş molası, dinlenme molası, giyinme molası, soyunma molası, vb. Bu olaydan yola çıkılarak, Amerikan şehirlerinde, belediye hizmetleri konusunda sık sık incelemeler yapılacaktır.

Ama Savas, başarıya kar sayesinde ulaşmadı: çöpler sayesinde ulaştı. Gerçekten de, bu tarihten sonraki on yılını, çöp toplama maliyeti konusunda beş ülkede -ABD, Kanada, İsviçre, İngiltere ve Almanya- hazırlanan istatistiklerin derlenmesine ayıracaktı. Bütün rakamlar birbirini tutuyordu: özel sektöre bağlı bir çöpçünün çöp toplaması, aynı işi yapan, belediyeye bağlı bir çöpçüye göre, hep yüzde 42 daha ucuza mal oluyordu. Savas bundan, adını taşıyan bir kanun çıkardı, böyle bir şeyi de hak etmişti: benzer bir kollektif hizmet için, özel sektör, kamu sektörüne göre hep iki kat daha ucuzdur. Savas kanunu hizmete göre değişiklik gösterir: tasarruf, çöp toplamada yüzde 42, büroların temizlenmesinde yüzde 73, sokakların temizlenmesinde yüzde 43, trafik ışıkları sisteminin bakımında yüzde 56, asfaltlamada yüzde 96, çimlerin biçilmesinde yüzde 40, ağaçların budanmasında yüzde 37'dir. Buna karşılık, hizmet, ikinci elden özel bir işletmeye yaptırılırsa, aynı fiyata mal olmaktadır.

Savas kanunu, özel işletmenin, personelin yönetimine ve malzemenin seçimine gösterdiği dikkatle, kolayca açıklanabilir. Ama Savas, bundan politik sonuçlar çıkarmamaktadır. Savas, özel işletmenin kendiliğinden üstünlüğünü değil, "tekel karşısındaki rekabet" in üstünlüğünü saptamaktadır. Hizmetin, hiçbir rekabetle karşılaşmayan bir özel işletmeye verildiği yerde, Savas kanunu yürümez ya da uzun süre yürümez.

Edouard Savas, tüm ABD'nde ve İngiltere'de, özelleştirmenin gezgin peygamberi olmuştur. Savunması pragmatiktir: hizmetlerdeki maliyet artışı yüzünden ne yapacağını şaşırان belediye reislerinin karşısına, kamu hizmetinde devamlılık, tasarruf ve etkinlik savlarıyla, her türlü şüphenin üstünde olan bir söylevle çıkmaktadır.

Ama özelleştirmenin ideolog savunucuları da vardır: Özellikle, Londra'da aşırı-liberal bir teşkilatı, Adam Smith Kuruluşu'nu yöneten, İskoçyalı ekonomist Madsen Pirie. Mütevazı çalışma odasını, ateşi canlandırmak için her çeyrek saatte bir şiling atmak gereken, bir gaz sobası ısıtmaktadır. Madsen Pirie, özelleştirmeden yola çıkarak, bir "mikropolitik teorisi" diye adlandırdığı teoriyi inşa etti. Ona göre, belediye meclisleri, bürokrasiyi sarsmak için harika bir imkana sahiptirler. Bir hükümetin toplumu yukardan liberalleştirmesini beklemektense, hemen, tabandan çalışmayı başlatmak mümkündür. Yerel özelleştirme liberal bir pedagojidir, çünkü herkese, gündelik çıkarları içinde yaşadığı yerde, liberalizmin erdemlerini gösterir. Gerçekten de, özel sektöre geçiş, her zaman, fiyatlardaki bir düşüşe, daha iyi bir hizmete ve kamu sektörüne göre daha az greve yol açar. Böylece, özelleştirme, kamuoyunda, hizmetten yararlananların oluşturduğu baskı grupları yaratır; bunlar, bu yeni yerel politikada, dolaysız bir üstünlük bulmuşlardır. Bürokratik sistemde, yalnızca sendikalı görevliler, hesaba katılabilecek bir gücü temsil ederlerken, özelleştirme durumunda, artık seferber edilebilecek karşı-iktidarlara da sahibiz. Madsen Pirie'ye göre, yerel özelleştirmeyi düzenleyen liberal belediye reisleri, gürültücü azınlıklara karşı, sessiz ve dağınık çoğunlukları teşkilatlandırma imkanına sahiptirler.

Far-West'in "özellere"

ABD'nde, özelleştirme, millî bir seferberlik görünümü almıştır; bu hareketi, tamamıyla söz konusu soruna eğilen gazeteler (Fiscal Watchdog) ve basındaki reklam kampanyalarıyla, yayınlarıyla, hareketin ilerlemesini sağlayan, Wichita'daki (Kansas), "Center for Privatization" adlı bir kuruluş desteklemektedir. Artık hareket klasik sektörlerle sınırlı kalmamakta ve bütün kamu hizmetlerini içine alabilmektedir. Ağırlığı olan ünlü bir örnek, Phoenix'deki (Arizona) zengin banliyö Scottsdale'in itfaiye servsidir.

Scottsdale'de, itfaiyeciler, dünyanın başka her yerinde olduğu gibi belediye memurları değildir. Burada, itfaiyeciler, 500 kişilik bir işletme olan Metro Rural Fire Company'de çalışan, özel sektöre bağlı ücretlilerdir. Artık söz konusu işletmeyi, özelleştirmeyi savunan herkes örnek olarak göstermektedir. Bunlar, Metro Rural Fire Company'den yola çıkarak, sonuçta, pek az kamu hizmet bölümünün, özel sektöre göre daha iyi yönetildiğini söyleyip böbürlenebileceğini göstermektedirler.

Scottsdale deneyinin ikna edici olduğunu söylemek zorundayım. Burada, otuz yılda mütevazı bir nüfustan 150.000 civarında bir nüfusa atlayan, ABD'nin en zengin belediye bölgelerinden birindeyiz. Bu eski posta arabası konağında geçmiş hatırlatan şeyler, yalnızca, antika eşyalar satılan dükkanlara dönüştürülmüş eski barlar ve birkaç kulübedir. Çevreyi kuşatan büyük villalar çölü

kaplamakta, ufukta da, Phoenix'in gökdelenleri göze çarpmaktadır. Lou Witzeman, işletmesini tesadüfen kurmuştu. 50'li yıllarda, Phoenix itfaiyesi uzak bir köşede tecrit olan evine ulaşmadığı için, bir su kamyonu almak üzere, kendisi gibi endişeye kapılan birkaç komşusuyla birleşmeyi düşündü. Varlığını korumaya yönelik bu fikir, onu zengin yapacak ve hayatını bir kapitalist success story'ye dönüştürecekti. Witzeman, su kamyonunun bakımını sürdürebilmek için, sayıları artan bölge sakinleri arasında masrafı paylaştırmaya yöneldi; bu yüzden, onlara servise abone olmalarını önerdi ve böylece, ortaya, yangına karşı mücadele eden özel bir işletme çıktı. Otuz yıl sonra, Scottsdale itfaiye araçları uzaklardan tanınmaktadır: renkleri sarıdır. Witzeman bu rengi aykırılık olsun diye değil, ama gece yalnızca sarının görüldüğünü müşahade ettiği için seçmişti; karanlıkta kırmızı görülmüyordu. Bugün, Metro Rural Fire Company, bu tür bir yığın ayrınıtıyla, ABD'nin en başarılı itfaiyecilik hizmetini vermektedir. Scottsdale'in yanında, Tucson ve Sun City de -elli yaşı geçkin milyarderler için lüks bir şehir-, itfaiye hizmetini, sözleşmeyle, Witzeman'a emanet etmişlerdir.

Ama, vatandaşın doğrudan doğruya ödeyebileceği şeyi, neden vergi yoluyla ödetmeli? Yine Arizona'da, Mericopa ve Lavene'de, Metrofire, hizmetlerini abonelerine doğrudan satmaktadır. Yıllık tarife, konutun yüzölçümüne göre, 50-100 dolar arasında değişmektedir. Bir ailenin abone olmayı ihmal etmesi durumunda, özel itfaiyeciler yangına yine de müdahale edecek, ama sonra, faturalarını yollayacaklardır. Witzeman işletmesi, ortalama olarak, mükellefe ya da aboneye, benzer bir idari hizmete göre, iki kat daha ucuza mal olmakta ve daha üstün bir hizmet sunmaktadır: daha çabuk müdahale, itfaiyeciler gittikten sonra ortaya daha az hasar çıkması. Tek örnek de olmayan bu mucizenin adı liberal ekonomidir. Witzeman'ın seçme şansı yoktur: müşterileri elinde tutabilmek için, en iyi olarak kalmalıdır. En etkili malzemeyi seçer ve elden geldiğince az personel çalıştırır. Scottsdale'de, itfaiyeciler, iki günde bir çalışırlar; iki adım ötedeki Phoenix'te ise, belediye memurları olan itfaiyeciler, üç günde bir "işe çıkarlar". Phoenix'te, itfaiyeciler, yangın uyarısını televizyon seyrederek beklerler; Scottsdale'de, iki yangın arasında, okullara insan kurtarma dersleri vermeye giderler. Phoenix'te, bütün itfaiyeciler sendikalıdır; Scottsdale'de, hepsi, sendikaya girmeyi reddetmişlerdir.

Witzeman, bugün, Savas gibi, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini savunan bir tür gezici avukat olmuştur; mutlaka gelişecek olan bir harekete şekil verdiğine inanmaktadır. Özel işletmenin, bu yoldan, sosyal gerekliliklerle malî sağlamlığı uyuşturabileceğine bizi temin etmektedir. Son olarak, Witzeman, 65 yaşında, yeni liberalizmin gerçek mantığı doğrultusunda, işletmesini, çoğunluk-taki hissedarlara dönüşen personeline satmıştır. Otuz yıl önce başlayan ferdi bir maceradan, paraya, ücretlilere ve halka yönelik bütün gereklilikleri uzlaştırır görünen bir Ahenk Prensibi'nin gerçekleştirilmesine kadar, success story tamamlanmıştır.

Ama özel itfaiyecilerden daha da şaşırtıcı olan bir şey vardır: özel hapishaneler! Huston havalimanının sınırlarında, görünüşte kendisini çevreleyen fabrikalara benzeyen bir yapı, gerçekte, Correction Corporation of America tarafından yönetilen bir hapishanedir. Bu işletme, hapishaneleri dolup taşan şehir ve Eyaletler'e, yeni hapishaneler inşa etmekten daha ucuza mal olan bir çözüm önermektedir. "Correction Corporation", Huston'dan, tutuklu başına, günde 24 dolar istemektedir; bir kamu hapishanesindeki günlük masraftan yüzde 30 daha düşük olan bu ücret karşılığında da, her şeyi üstlenmektedir: tutukluların barındırılması, gardiyanların masrafları ve bakım. Bu işe malî destek sağlayan Bill Gastris iyimserdir. Şimdilik yalnızca küçük suçluları hapishanede barındırmaktadır, ama yakın bir zamanda ağır suçluların da hapishanesine geleceğini ve böylece daha çok para kazanacağını ümid etmektedir. Yirmi Amerikan

Eyaleti'yle pazarlık içindedir. Millî basında çıkan büyük ilanlarla, artık, bütün Amerika'ya hizmet sunmaktadır: Devlet'e, tutuklu başına, yüzde 25'lik bir tasarruf garantisi vererek.

Kamu hizmetini nasıl kurtarmalı?

Özelleştirme, millileştirmeye demokratik yoldan son verme gibi, bürokratik toplumun köklerine el atar. O, işletmesinin gidişatını kontrol etmeye başlayan hissedar için, kamu hizmetlerinin gerçek fiyatını bilen ve karşılıklarını, mümkün olan en düşük maliyete göre ödeyen kişi için, gerçek bir hürriyet pedagojisidir. Böylece, kamu hizmetinin "bedavalığı" gibi aldatıcı bir kavramdan kurtulabilir. Hiçbir şey asla bedava olamaz, çünkü gerçekte, bedava görünen şeyin karşılığını hep mükellef öder. Aradaki tek fark, bedava hizmet iktidardaki bürokrasi tarafından tasarlanıp seçilirken, paralı hizmetin tüketici vatandaş tarafından seçilmesidir. * Psikanalistle hastası arasındaki ilişkiler gibi, Devlet'le vatandaş arasındaki ilişkilerde de, hürriyete kavuşturan para, ezen ise bedavalıktır...

Böyle bir müşahede, özellikle paranın hep şüpheli bulunduğu Fransa'da, insanları yerinden sıçratabilir. Anlatmak istediğim, yalnızca, sosyal adaletin mutlaka bedavalıktan geçmediğidir. Bedavalık, bütün ihtiyaçların yerine getirileceği bir topluma ilişkin marxist ütopyaдан ödünç alınmış bir efsanedir. Böyle bir toplumdan da çok uzakta olduğumuz için, bedavalığın pratik sonucu, vatandaşlara, mutlaka onların seçecekleri türde olmayan, kimse malî destek sağlamaya yanaşmadığı için genelde düşük kaliteli olan ve ne olursa olsun, sürekli iflas tehdidi altında bulunan hizmetler getirilmesidir. Yerel malî buhranın bu hizmetlerden çoğunu tehlikeye soktuğu, belediye hayatında açıkça görülmektedir. Demek ki, söz konusu olan, doğrudan doğruya bu hizmetleri kurtarmak, onları, gerçek maliyetlerinde, daha iyi yöneterek düzeltmektir. Yalnızca özel işletme bu işin üstesinden gelebilir, çünkü liberal ekonomi kuralları ona seçim hakkı bırakmamaktadır: başarması gereklidir.

Koruyucu-Devlet'i, sağlığını ve emekli aylıklarımızı kurtarmak açısından da, liberalizmin bir çözümü olduğunu göreceğiz.

* Paralı bir hizmetten yararlanamayanların seçim hürriyeti, dolaysız yardımlarla kolayca garanti edilebilir; bu yardımlar, topluluğa, herkes için bedava hizmetten daha ucuza mal olacaktır. Dayanışma adına birkaç kişiye yardım etmek, herkese idarî bağımlılık boyunduruğu geçirmekten daha iyidir.

KAPİTALİZM SAĞLIĞA ÇOK İYİ GELİR

İsveç modelini ele almadan Koruyucu-Devlet'i işlemek imkansızdır. Doğrusu, Jan Myrdal'e rastladıktan sonra, Stockholm'e dönme konusunda biraz tereddüt ediyordum. Yazar, neredeyse paranoyasını bana da bulaştırmayı başarmıştı. Koruyucu-Devlet'in ardında, her yerde, Polis-Devleti'nin gölgesini görmeye başlamıştım. Daha havalimanında, yolcuların enformatik kontrolü, içime kaygı düşürmüştü...

Ama Sosyal Güvenlik'in geleceği üstüne İsveç kökenli şaşırtıcı bir raporu elime geçirmiştim ve bu raporun yazarını çok görmek istiyordum. Söz konusu incelemenin son cümlelerine göre, "İsveçliler, 2006 yılına doğru, Devlet'e, gelirlerinin ortalama yüzde 70'ini bırakacaklar. 0 yıllarda, acımasız ve onurlu biçimde ölecekler. Yakınları, işverenlerinden, yanlarında bulunmak için bir izin alacaklar. Hekimler acılarını dindirmek için ellerinden geleni yapmış, ama ölümü önlemek ya da geciktirmek amacıyla özel hiçbir gayret göstermemiş olacaklar". Bu senaryo, sosyalist hükümete yakın bir kamusal incelemeler merkezi olan, Gelecek Hakkında Araştırmalar Merkezi tarafından yayınlanmıştı. Merkezin, her zaman kıskırtıcı olan raporları, kamuoyunda canlı tartışmalara yol açmaktadır; zaten hedefleri de budur. Ama, bu raporlar ne kadar aykırı olurlarsa olsunlar, er veya geç, sol partilerin programlarında yerlerini de almaktadırlar. Demek ki, İsveç'te sosyal korumanın geleceği hakkında bir düşünceyi içeren ve gerçekte, tüm ülkelerimiz için geçerli olan "On Care" başlıklı bu kalın belgeyi ciddiye almak gerekiyordu.* O, devletleştirilmiş sosyal koruma ve sağlık sistemlerimizdeki mantığın bizi nereye götürdüğünü göstermektedir: iflasa ya da saçmalığa.

Sekretarya merkezinin bulunduğu çelik ve camdan büyük kulenin girişine varırken, kendi kendime, bu raporun yazarı Marten Lagergren'in nasıl biri olabileceğini soruyordum. Uzun saçlı ve heyecanlı bir ideologla karşılaşacağımı hayal ediyordum. Yanılmışım. Lagergren, hiçbir özel tutkusu yokmuş gibi görünen, nazik, sarışın ve soğuk bir matematikçiydi. Sağlık harcamalarımızın evrim eğrilerini uzatmakla, genelleştirmekle yetiniyordu. Vardığı sonuca göre, bugünkü hızla, kişilerin gelirlerinden alınacak pay oranı mutlaka yüzde 70'e çıkacaktır; bugün, bu oran yüzde 52 olup, gelişmiş dünyadaki en yüksek orandır. Koruyucu-Devlet'in maliyetindeki bu artışın nedeni, sadece, yaşlanan bir nüfustan kaynaklanmış tedaviye ilişkin artan talep, sağlık personelinin ücretlerindeki artış ve çalışma saatlerindeki muhtemel düşüştür. Demek ki, İsveçliler'in faydalanacakları tedavinin kalitesi, bugün gördükleri ve karşılığını ödedikleri tedaviye göre, iyileşmeyecektir.

Bu raporu okuyunca, sosyalistler bile, sosyal ödentiler ve vergilere ilişkin bu yüzde 70'lik eşığa varmanın zor olduğunu düşündüler. Ama Lagergren, prensiplerini değiştirmeden, Koruyucu-Devlet'i nasıl kurtaracağını açıklayarak, dehasını gösterdi. 2006 yılında, vatandaşların elinde yalnızca cep harçlığı kalacağını, ama boş zamana da sahip olacaklarını söylemektedir. Demek ki,

* "Koruyucu-Devlet hakkında" diye çevrilebilecek olan.

yapılacak iş, yalnızca, bu zamanı vergilendirmektir. Dahası, gençlerin işsizliği ve çalışma saatlerindeki azalma, kullanılabilecek toplam zamanı arttıracaktır söz konusu zamanı, sağlık hizmetinde kullanmak yetecektir. Bu yüzden, Marten Lagergren, tüm İsveç halkının, on bir-altmış beş yaş arasında, mecburî bir sosyal hizmete tabi tutulmasını önermektedir. Söz konusu yaş sınırının ötesinde, hizmet ihtiyarî olacaktır. Her çocuk, on bir yaşından sonra, gündüzleri bir kreşte çalışmaya ve bebeklere bakmaya çağırılacaktır; okulunun temizlenmesine katkıda bulunacak ve ufak tefek tamirat işlerini yapacak, sonra, alışverişe gidip, hareket kabiliyeti sınırlı kişilere küçük hizmetlerde bulunacaktır. On altı yaşından sonra, ailesinde gözetilecek çocuk varsa, dışarda çalışmaktan muaf sayılabilecek, ama on dokuz yaşına varan herkes, zorunlu olarak, bir yıllık sosyal hizmete tabi tutulacaktır. Bu, kız erkek, her genç için bir tür askerlik yoklaması olacaktır; böylece gençler, şahsî ve kollektif sağlık tekniklerinde, genel bir eğitimden yararlanmış olacaklardır. Söz konusu eğitim, herkesin, hekimine daha az başvurmasını ve zorda kalan yakınlarına yardım etmesini sağlayacaktır. Kimsenin kaçamayacağı bu millî hizmetten sonra, İsveçliler, bütün ömürleri boyunca, karşılıksız bir sosyal hizmette, haftada altı saat çalıştıracak, yani bir anlamda vergilendirilecektir. Bundan, yalnızca, aileleri içinde benzer yararlılıkta bir hizmet gördüklerini kanıtlayanlar muaf tutulacaktır. Ömür boyu hizmet, sosyal yardıma ilişkin olanla, zihnî ve sıhhi tedavi ünitelerini aynı yerde toplayan belediye merkezlerinde yerine getirilecektir. Böylece her hasta, "tamamıyla" ele alınabilecektir; sosyal, psikolojik ve tıbbî tedavi merkezi, aynı zamanda, hava ve su kirlenmesini izlemek ve terapötik gevşeme metodları, beslenme rejimleri, cinsel ilişkiler, vb. hakkında öğütler vermekle görevlendirilecektir.

Gelecek Hakkında Araştırmalar Merkezi'nin bu raporu tartışmalara yol açtı, ama şaşırtıcı olan şey, bunların beklenmedik bir yerde çıkmasıydı. Sağ, alternatif sunmadan, topyekün öfkeye kapılırken, sol, özellikle, büyük Devlet hastahanelerinin merkezi yapılarının, bunların yerel tedavi merkezlerine dönüştürülerek yok edilmesini kınadı! Sendikalar ve Sosyalist Parti, kontrolleri altında tuttıkları bu büyük bürokrasilere bağlıdırlar; büyümedeki bir hızlanma sayesinde, Lagergren'in senaryosunu uygulamak zorunda kalmaksızın, malî sıkışıklıklara göğüs gerebileceklerini, gizliden gizliye, ümid ederler.

Yine de, ben Lagergren'in haklı olduğuna inanıyorum. Başka yerde olduğu gibi İsveç'te de, sağlık sistemlerindeki bugünkü gelişme, kaçınılmaz olarak, malî yanılgılara yol açmaktadır. Hiçbir halk, haklı olarak, sosyal korumayı azaltmaya niyetli görünmediğinden, artık zamanı vergilendirmekten başka yol kalmamıştır. Dahası, Lagergren bundan, sosyal bir doğrulama da çıkarır: askerî hizmet tipinde, sürekli sosyal hizmet, kadın ve erkekleri, ömürleri boyunca farksızlaştırarak, İsveç toplumunu demokratikleştirecek ve mütecanisleştirecektir. Aynı nedenle, askere almada ortaya çıkan cinsler arası eşitsizlik de çözümlenecektir. Ayrıca, bütün nüfusun katılımı, sağlık teknisyenleri üzerinde daha iyi bir popüler kontrol imkanı sağlayacaktır: Lagergren, onların, meslekî tutkularına bütün insancıl düşüncelerden daha fazla önem verdiklerinden şüphelenmektedir.

Lagergren'in ekonomik mantığının arkasında, bir toplum tasarısının şekillendiği açıktır: geçmişin idealize edilmesiyle çakışan bir toplu yaşam hasreti. Gerçekten de, bu sosyal hizmet tasarısı, paranın varolmadığı bir toplumda, eşitlikçi yardımlaşma ve kardeşlikten oluşan, efsanevî bir topluluğun yeniden kurulması girişiminden başka bir şey değildir. Asla varolmadığı da düşünülebi- lecek olan bu ideal topluluk, ferdîyetçiliğin darbeleri altında çoktan çöküp gitti. Lagergren, vatandaşlarının o topluluğu yeniden bulmak için can atıklarına -"öznel olarak" diye açıklamada bulunur- inanmaktadır. Ona göre, İsveçli- ler'de, Tarih'ten miras kalan ve tabii diğer halkların miraslarıyla karıştırı- lamayacak olan, bir tür kültürel ve sosyal benzerlik isteği vardır.

Ne yazık ki, aynı söylevi, bütün ülkelerin bütün devletçilerinden de dinledim. İnsan bu sosyal civanmertliğin içinde, Hayek'in analize ettiği biçimde, tam randımanla çalışan, inşacı düşünceyi nasıl tanımaz? Asgarî bir topluluk hayatını ve sosyal bağları yeniden kurma gerekliliği konusunda Lagergren'in muhakemesini izlese bile, kurmak isteyeceğimiz topluluk tipinde, komşularımızla, bir sosyal güvenlik sistemini yönetmekten başka bir kaygımız olmayacağını kim söyleyebilir?

İnsan, Gelecek Hakkında Araştırmalar Merkezi'nden çok sarsılmış olarak çıkıyor. Bu Ocak ayında, havanın saat on beşte kararması, iyimserliği hiç de teşvik etmiyor. Yazın pırıl pırıl olan eski Stockholm şehri, eriyen bir kar altında, İsveç modeline özellikle hırçın bir görünüm kazandırıyor. Apartmanlarda, sokaktan da görülen, mumlar yanmaya başladı bile. Aileler, uzun kış geçirmelelerini sağlayacak yumuşak ve sıcak bir atmosfer yaratmak için, bu küçük alevlerin çevresinde toplanacaklar. Belki de Harten Lagergren'in modeli, çok uzun süre bahtsızlık, eşitsizlik içinde yaşayan, artık en ufak bir tehlikeyi de göze almaya hevesli olmayan bir milletin özel mirasından başka şey değil. Öyleyse, Tanrıya şükür, ihraç edilebilir bir İsveç modeli olmayacak...

Ama düşününce, Lagergren'in, görünüşteki matematik kesinliği içinde, bir hipotezi kenara ittiğini farketmemek mümkün mü? O, böylece, daha başlangıçta, eşit hizmet verilen ve önceki kadar iyi bir koruma düzeyini garanti eden, sağlık bedelinin indirilmesine yönelik her imkanı bertaraf ediyor. Neden sağlık, üretkenlik kazançlarının mümkün olamayacağı tek alan sayılacakmış? Bu çıkışa cevap verilebilseydi, belki, hiç istekli olmadığımız sosyal hizmet kadar, reddettiğimiz, tedavilerdeki bir azaltmadan da kurtulabilirdik.

Bunun cevabını, Stockholm'den uçakla sekiz saat ötede, ABD'nin Doğu sahilinde, bir başka gelecek laboratuvarında bulacağız.

Sağlık pazarı

Şimdi, borsada rayıcı belirlenmiş bir Sosyal Güvenlik ve bu alanda paylar elde etmek için birbirini itip kakan bir tasarruf sahipleri kalabalığı hayal edelim. Dahası, sağlığı bir yatırım olarak hayal edelim. Son olarak da, herkese, değişen maliyetlerde değişen yardımlarla onu güvence altına alacak koruma ve bakım şekillerini seçebilme imkanı veren, farklı sosyal sigorta sistemleri arasındaki bir rekabet durumunu hayal edelim. Bu, yaşlı (Medicare) ya da yoksullar (Medicaid) için kamusal sigortaların, özel sigorta şirketlerinin (Blue Cross, Blue Shield) ve son olarak, HMO'ların (Health Maintenance Organizations) bir arada var oldukları, Amerikan sisteminin hemen hemen aynısıdır.

HMO'lar, vakıf kuruluşları modeli uyarınca teşkilatlanabilen ya da hissedarlar tarafından malî destek sağlanabilen, gerçek özel tedavi işletmeleridir. Onlar, bana göre, bugün, en yüksek tedavi düzeyiyle malî dengeyi, sosyal mantıkla ekonomik mantığı uzlaştıracak olan, dünya çapındaki tek yeni ve önemli teşebbüs sayılırlar. Söz konusu iki mantığın hiç de tezat halinde bulunmadıklarını ve bu formülde, muhtemelen, koruma rejimlerimizi kurtarabilecek liberal çözümün yattığını göreceğiz.

HMO'lar, daha 30'lu yıllarda, California'da, ücretlilerin sağlığını düzeltmek amacıyla, sendikalarla işbirliği içindeki işletmelerin teşebbüsü üzerine ortaya çıktılar. Kamu hastahanelerinin yıpranma işaretleri gösterdikleri bölgelerde ve özel doktorluğun tıp bilimlerinin gelişimini geriden izlediği yerde, artık, yatırımcılar sayesinde, yeni bir atılım yapmaktadırlar. Demek ki, HMO'lar, mantıken, köhnemiş sistemlerin yıkıntıları üstünde doğmaktadır.

New Haven: Long Island karşısında, Connecticut sahilinde, ABD'nde kurulan ilk şehirlerden birindeyiz. Denizcilik geleneğinden, geriye yalnızca, sınaî tesislerin dumanlarının kirlettiği bir eğlence limanı kalmış. Ama New Haven, özellikle, ABD'ndeki en saygıdeğer üniversitelerden birini barındırdığı için ünlüdür: şehrin ortasında, neogotik mimarî tarzıyla, İngiliz Oxford ve Cambridge örneklerini hatırlatan, Yale. Amerika'nın en başarılı HMO'larından biri, Yale hastahanesi ve tıp fakültesiyle sıkı bir işbirliği içinde çalışmaktadır.

HMO, otomobille kolayca girilebilen, havalandırma tertibatlı modern bir binadadır. Çevrenin modern yapısı, kaliteli karşılama biçimi, hem kuruluşun işletme karakterini, hem de teknolojik bir sağlık yaklaşımını kanıtlıyor. Burada, İsveç modelinin tersine, hastanın global olarak tedavisi değil, ama öncü bir tıbbın elden geldiğince bilimsel uygulaması söz konusudur.

Başhekim Michael Sobell'le görüşürken, ABD'nde eve bir hekim getirtmenin mümkün olmadığını duyup şaşırınca, Sobell bana şöyle dedi: ya hastalık ciddîdir ve, hasta ambulansla getirildikten sonra, HMO'da bir incelemeyi gerektirmektedir; ya da hastalık ciddî değildir ve problem telefonla halledilebilir. HMO'lu hekimler "günah çıkaran papazlar" değil, profesyonellerdir. Demek ki, HMO, gerçekte, bir hastanın hastahaneye yatırılmanın dışında bekleyebileceği her şeyi tek bir yerde toplayan bir entegre tedavi servsidir: bir acil servis, randevulu ya da randevusuz hasta kabul eden bir genel tıp servisi, başlıca uzmanlık dalları, bir analiz laboratuvarı, sofistike bir radyoloji donatımı, hastanın yatırılmasını gerektirmeyen küçük müdahaleler için bir ameliyat salonu ve bir eczane. Bazı HMO'ların entegre bir hastahaneleri de vardır; bu New Haven için söz konusu olmadığından, hastalar, gerekirse, New Haven'ın sözleşme yaptığı bir özel hastahaneye gönderilirler. Hasta için, hatırı sayılır bir zaman tasarrufu gerçekleşmektedir. Tıbbî güvenlik, hem işe alınan hekimlerin yüksek düzeyi, hem de bunların disiplinler arasında gösterdikleri sürekli uyum sayesinde garanti altına alınmıştır. Michael Sobell'in, meslektaşlarına danışabilmesi için, kapısını açması yeterlidir; bu da HMO'ya, koridorlarda tartışan beyaz önlüklülerle tuhaf bir sürekli kollokium havası vermektedir.

Sobell de, meslektaşları gibi, ücretli olmadan önce, özel muayenehanesinde çalışmıştır. Yılda ortalama 60.000 dolarla, hayat düzeyinde bir etkilenme olmadı. Böylece, bana, ücretli hekimliğin, birçok Amerikan ya da Fransız hekimini korkutan, şu proleterleşmeye mutlaka yol açmadığını kanıtlamaktadır. Üstelik, haftalık çalışma süresi 40 saate düşmüştür, oysa muayenehanesinde çoğu zaman iki kat fazla çalışmaktaydı. Acil serviste ise, on dört günde bir -bu HMO'da on dört genel tıpçı vardır- nöbet tutmak zorundadır. Ama, özellikle, burada, sınırlı bir hekimlik yapmamaktadır. Yale Üniversitesi çerçevesinde, araştırma ve eğitimle kurulmuş olan sürekli ilişkiden daha önce söz ettim. Bütün bu açıklamaların altının çizilmesi gerekir, çünkü HMO, aynı zamanda, gelirleriyle harcamalarını dengelemek zorunda olan bir özel işletmedir.

Abone olma yoluyla sağlık

HMO'nun gelirleri, abone müşterilerinin gönüllü olarak verdikleri yıllık ödentilerdir. Genel kural olarak, HMO'ya giriş, bir işletme çerçevesinde gerçekleşir; bu işletme, HMO'yla sözleşme yaptıktan sonra, ücretlilerine, ferdî olarak, bizim Sosyal Güvenlik'imiz gibi, ilaç ve tedavi masraflarını ödeyen özel sigorta şirketleri arasında (genel olarak, Blue Shield ve Blue Cross) bir seçim yapmayı ya da HMO'ya girmeyi teklif eder. Demek ki, HMO'ya şahsî bir karar sonucunda

girilmektedir.*

New Haven'da, yıllık ödenti, aile başına 800 dolardır. İşletmelere göre, bu abone parası, tamamıyla işveren ya da işçi tarafından ödenebildiği gibi, ortak olarak da ödenebilir. Abonelik her yıl yenilenmelidir; bu da, HMO için, kaliteli bir hizmet verme konusunda, harika bir teşvik unsurudur.

Abonenin, doğrudan doğruya HMO servislerinden ya da, örneğin çok özel uzmanlık dallarında ve hastahaneye yatmada olduğu gibi, ikinci el servislerden bedava olarak yararlanmaya hakkı vardır. Bunu, istediği kadar sık ve istediği şekilde yapabilir: randevuyla muayeneler, müdahaleler, telefonla konsültasyonlar. Hasta, ayrıca, HMO'da çalışan on dört hekim arasında, kendi hekimini seçebilir. Bu yüzden, hekimler arasında bir rekabet vardır; Michael Sobell, hastalarına, diplomalarını ve uzmanlıklarını öven prospektüsler dağıtmaktadır. Aboneye sunulan yardımlarda hiçbir sınırlama olmadığı gibi, ayarlayıcı ek ücret tipinde hiçbir malî katılım da söz konusu değildir. Hastanın Eyalet dışında ya da bir yabancı ülke dışında bulunması durumunda, HMO, yaptığı sağlık masraflarını eksiksiz olarak karşılar.

Hastaların farklı sigorta sistemleri arasında seçme yapabilme hürriyeti, HMO'ları, ticarî hayal güçlerini kanıtlamaya yöneltmektedir. Bunlar, bütün pazarlama tekniklerini benimsemişlerdir: yerel basında çıkan reklamlar, evlere kadar gidip abone arama, broşürler, iş yerlerinde konferanslar. New Haven HMO'su, her yıl, 150.000 nüfuslu bir şehirde, 3.500 hasta bulmak zorundadır. ** Her zaman, bir hekim tarafından değil de, gerçek bir yönetici tarafından idare edilen HMO, demek ki, hesaplarını dengeleyebilmek için, tedavinin kalitesiyle maliyeti arasındaki en mükemmel uyumu kurmaya çalışacaktır. Abone ücretinin artması durumunda, müşterinin bir başka sigorta rejimine abone olma tehlikesi belirir. Tedavi kalitesi düşerse, müşteri yine kaçır. Ama, bütün Amerikan istatistikleri, HMO'lardaki tedavinin, en azından özel hekimlikle karşılaştırılabilecek bir kalitede olduğunu ve her zaman için, çok daha ucuza mal olduğunu belirtmektedir.

Ekonomik olanla sosyal olanın uzlaştırılması

HMO'lar, sağlık bedelini liberal metodların uygulanmasından başka şey olmayan, sihirli bir değnek darbesiyle düşürmektedir. Gerçekleştirilen tasarrufların birazı, ortak servislerin yeniden gruplandırılmasına bağlıdır. Bu tasarrufların daha önemli bir nedeni de, hastaların yararlandıkları tamamen bedava giriş sayesinde, ileri derecede önleyici tedbirler alınabilmesidir. Ama, herşeyden önce, hastahaneye yatırma dışındaki tıbbî çözümlerin sistematik bir biçimde araştırılmasından kaynaklanırlar. HMO'nun hastayı yatırmakta ya da yatma süresini uzatmakta hiçbir çıkarı yoktur, çünkü bu en masraflı tedavi şeklidir; yani başka

* Yaşlı ve yoksullar için HMO'ya girmek ferdî bir işlemdir; bu durumda, mütevazı olan şahsî katkıları, bir Devlet sübvansiyonu tarafından tamamlanır.

** Yarısı ikamet değişiklikleri yüzünden, yıllık abone kaybı yüzde 20 civarındadır.

her yerde Sosyal Güvenlik sistemlerini batıran tedavi şekli. Demek ki, HMO'nun hastaları, başkalarına göre, tıbbî açıdan yüzeysel olan bademcik ameliyatlardan, histerektomilerden, apandisektomilerden, sezeryanlardan daha az "yararlanırlar". Doğum sonrasında, ortalama üç günden fazla yatılmamaktadır. Üstelik, HMO'nun kâr elde edebilmesi için, tıbbî personelin masrafları düşürmekte dolaysız bir çıkarı vardır. Teşkilatlanma modellerine göre, bu kârlar ücretli lere dağıtılacak ya da yeniden donatıma yatırılacaktır. Ama, ne olursa olsun, personelin, bir yılı aşmayan özel hukuk sözleşmeleriyle ücretli olduğunu gözden kaçırmamak gerekir: bunlar asla memur değildirler. Bütün kârların yeniden yatırıma yöneltildiği New Haven'da, Michael Sobell'in ücreti yalnızca hayat pahalılığına göre değişir; ama, işini her yıl sonunda kaybedebileceğini ve dirliği-nin, hem abonelerin tatmin olmasına, hem de teşkilatın malî dengesine bağlı bulunduğunu bilmektedir. Bu ekonomik mantık, HMO'ların neden, hastaların, hekimlerin ve özel yatırımcıların lehinde olduğunu açıklamaktadır. Sık sık sözü edilen, Philadelphia HMO'sunun değerlerinin borsada hızla yükselmesinin nedeni de budur.

Bu kapitalist Sosyal Güvenlik, ABD'nde, sağlık problemlerine getirilen muhafazakar bir çözüm olarak görülmemektedir. İşçi sendikaları ondan yanadır; tıp odaları ise, geleneksel uygulamaların savunulması adına, daha çok, ona karşı çıkmaktadırlar. Yine de, Avrupa'dan bakılınca, HMO'ların, Koruyucu - Devlet buhranına getirilebilecek liberal bir çözüm olduğunu düşünüyorum. Bu çözüm, hastanın tedavi şeklini hür seçimle belirlediği bir sağlık pazarındaki rekabete dayanmaktadır. Üstelik, sağlık harcamalarının, bir tür iç düzenlemeyle, kontrol edilebilir kalmasını sağlamaktadır, çünkü, HMO'lar da, tüm işletmeler gibi, hiçbir durumda para kaybına dayanamazlar. Dahası, para da kazandıkları için, böylece yeni yatırımcıları çekerler ve tıbbî araştırma alanında daha iyi bir gelişmeye imkan verirler.

Sağlık pazarının liberalleşmesi konusundaki bir başka iyi örneği, bize, Japonya vermektedir. Japonya, hastahaneler arasındaki açık bir rekabet sayesinde, en düşük maliyetle, dünyadaki en iyi sağlık düzenini garanti eden ülkedir. Bu hastahaneler, genellikle, büyük işletmelere aittirler ve ücretli hastalara, ailelerine ve yakınlarına bakarlar. Söz konusu hastahanelerden herbiri, "işçileri sağlıklı tutabilme" konusunda tıbbî etkinliğini kanıtlayan istatistikler yayınlar. Böylece, en iyiler içine girmeye çalışan bütün hastahaneler arasında bir rekabet başlatılır. ABD'nde de, hükümetin hazırladığı bir yasa tasarısı, hastahane istatistiklerinin yayınlanmasının mecburî olmasını öngörmektedir; hastahaneler, özellikle, hastalık ya da ameliyat başına, hastahane geçiren ortalama süreyi ve ölüm yüzdesini bildirmek zorunda kalacaklardır.

Bu, artık İngiliz okullarının tabi oldukları, sonuçları ilan etme zorunluluğunu hatırlatmaktan da geri kalmıyor. Mantık aynıdır: bugüne kadar profesyoneller ya da bürokrasi tarafından tamamıyla kontrol altında tutulan ve tüketici-ödeyicinin hiçbir söz hakkına sahip olmadığı alanlarda, vatandaşlara, gerçek bir seçim hürriyeti vermek.

Koruyucu-Devlet'in kurtarılması

Bugüne kadar, sağlık liberalizmle asla uyuşmamıştı. Tıbbın kaçınılmaz görülen bir sosyalizasyonuyla, tam özelleştirmeye duyulan modası geçmiş bir bağlılık arasında, kurtarılamayacak biçimde sıkışıp kalmış gibiydi. Modern toplumlarımız, bu iki durumda da, kendilerini bir çıkmaza sokmuşlardı. İngiltere'de olduğu gibi, tıbbın devletleştirildiği yerlerde, tıbbî hizmetin kalitesi öylesine dramatik biçimde düşmüştü ki, bir zenginler tıbbı olan özel bir tıp alanı

yeniden canlanmıştı. Fransa'daki gibi, karma sistemlerin uygulandığı yerlerde de, harcamalar, yalnızca kalitedeki bir düşüklüğe ya da gelirlerimize fazladan el uzatılmasına yol açabilecek şekilde, her türlü kontrolden sıyrılmaktadır. Örneğin Devlet hastahanelerinin yönetiminin düzeltilmesi için, sağlık harcamalarının iç rasyonalizasyonuna yönelik bütün girişimler, her yerde, başarısızlığa uğradı, çünkü hiçbir muhasebe sistemi, insanların teşvik edilmesinin yerini alamaz.*

HMO'lar, yeni mekanizmaları devreye sokarak, sosyal koruma sistemlerimizin kurtarılmasına imkan vermektedir. Sosyal-devletçilik bunu artık yapamamaktadır, çünkü bizi iflasa ya da İsveç tipi kölelik modeline sürüklemektedir. Muhafazakarlığa basit bir dönüş de buna imkan vermeyecektir ve ne pahasına olursa olsun özel hekimlikten yana olanların gecikmeden bunu anlamaları gerekmektedir.

Demek ki, sosyal korumanın başka yönlerine yayılabilecek ya da uyarlanabilecek olan HMO modeli, iflasa karşı gerçek bir alternatiftir. Milletlerimizin ulaştığı ve kimsenin gerçekten suçlamak istemediği sosyal statüko'nun korunmasına imkan verir. Bu, pratikte, HMO'ların, diğer bütün tedavi sistemlerinin yerini alması gerektiğini söylemek de değildir. HMO'lar onlara eklenmelidir. Fransa'daki bugünkü Sosyal Güvenlik Tekeli yerine -ya da İngiltere ve İsveç gibi ülkelerdeki millî sağlık servisleri-, varolan -ve konulabilecek- kurumlarla, özel işletmeler arasındaki rekabeti oturtmak uygun olur. Bu farklı koruma biçimleri arasında yapılacak hür seçim, tekelin yerini dolduracaktır. Böylece, iyi korunan kurumlara karşıdan saldırmak zorunda kalınmayacak ve hastaların hürriyeti, kısıtlanacağına, genişletilecektir. Rekabet, kamu alanında olduğu gibi özel alanda da düzeyin yükselmesini sağlamalıdır; o zaman, koruma sistemlerinin ikisinin de paralel olarak ilerlediği görülecektir. Sosyal Güvenlik, çöküp gitmek şöyle dursun, tam tersine kurtarılabilir.

HMO modeline katılan liberaller, böylece, kendilerine yöneltilen şu temel suçlamaya cevap verebileceklerdir: sosyal adaletten haberdar olmamak ve teşebbüse, bir tür kör bağlılıkla sarılmak. Gerçekte, hür teşebbüs kendiliğinden bir hedef değildir; o, hürriyetle etkinliği, refahla dayanışmayı uzlaştırmamanın tek yoludur. Böylece, liberal hayalgücü, kamu tekelinin bugün onları tehlikeye attığı yerde, sağlığımızı ve emekliliğimizi koruyabilecektir.

Eğitim alanında da, ekonomik mantıkla sosyal ümidi uzlaştıracabilecek olan şeyin liberal hayalgücü olduğunu göreceğiz.

* Malî riskin bir bölümünün hastalardan çıkarılması demek olan metodlar düpedüz ikiyüzlülüktür. Gerçekten de, ya hasta eksik tedavi yolunu seçmektedir ki, bu hiç de arzu edilebilecek bir şey değildir; ya da önceki koruma düzeyini sürdürmek istemektedir ki, bu durumda da cebinden daha fazla para çıkar. Sonuçta da, sağlık harcamaları yükselmekten geri kalmaz.

BİR REKABET OKULU İÇİN

Londra, 1 Ekim Pazartesi. Digby Anderson, on bir yaşındaki kızı Maureen'i yeni okuluna götürüyor. Ama, iyi bir okul mu acaba bu? Nasıl öğrenmeli? Yıl sonu sınavlarının sonuçlarına ilişkin istatistikleri görmek istiyor. Eğitim Bakanı Keith Joseph'ın girişimiyle, kısa sıra önce, Muhafazakarlar tarafından kabul edilen bir kanun, okul müdürünü istatistikleri Anderson'a göstermeye mecbur tutmaktadır. Tabi, bu istatistiklerden bir şey anlamak mümkün değil.

2 Ekim Salı. Digby Anderson, yine Keith Joseph'ın girişimiyle, okulun artık her ebeveyne göndermek zorunda olduğu broşürü okumak için evinde kaldı. Biraz da kaygıyla, "kollektif tasarı", "anlayış", "sosyalleşebilirlik", "yaratıcılık", "çocuğun ihtiyaçları" gibi kelimelerin sık sık, "sonuçlar", "başarı", "rekabet", "kapasiteler" gibi kelimelerin ise son derece az kullanıldıklarını farketti. Yoksa bu metnin yazarları, Digby Anderson'ın nefret ettiği, ilerici etyemez tipinde kişiler miydi?

3 Ekim Çarşamba, casusluğa ayrılan gün'olacaktı. Digby, gizli gizli, öğretmenlerin okula geç geldiklerini ve hipiler gibi giyindiklerini saptadı.

4 Ekim Perşembe. Bu kaygılı baba, kimseye farketirmeden, öğretmenler odasındaki ilan tablosunu inceledi. Bu tabloda da "kollektif", "barış", "alternatif", "grup", "ilerleyiş" gibi terimlerin bol bol kullanılmış olduğunu gördü. Güney Amerika kökenli birçok ad yüzünden, Castrocu bir çekirdeğin varlığından endişe etmeye başladı!

5 Ekim Cuma. Digby düşünmek için yine evde kaldı. Bu okuldan beklediği şey sonuçlardı. Oysa sonuçlar görünüşe bakılırsa, Maureen'in öğretmenlerinin en son kaygısıydı. Bir karar almak zorundaydı: kızını bir özel okula kaydettirmek ya da bir başka Devlet okuluna geçebilmesi için evden taşınmak.

Ama, Digby Anderson, Lord Harris yönetimindeki İngiliz kuruluşu Institute of Economic Affairs'te sosyologdur. Bu yüzden, "normal baba" deneyine, "normal ebeveynler" için yazdığı bir kitapçıkta yer verecektir: Kötü okulları nasıl ortaya çıkarmalı? Tabi, bu kitapçık tahrik edici bir hava taşıyor.

Anderson'a göre, okulların kalitesinin düşmesinin, her yerde ve her zaman olduğu gibi, bir tek nedeni vardır: rekabet yokluğu. Özel okulla Devlet okulu arasındaki nisbi seçim imkanı, özel okulun paralı, Devlet okulunun ise parasız olduğu, yani vergiyle mali destek sağladığı anda ortadan kalkmıştır. Bu alanda, Devlet'in hemen hemen tekel durumunda olması, çağdaş eğitimin talebe ayak uydurmadaki yetersizliğine yol açmıştır. Digby Anderson'a göre, bunun yanıtı, yenilik getirici bütün dalların, okul sınırlarından çıkıp, özel işletmeler pazarında gelişme göstermesidir: yaşayan diller, enformatik, müzik, resim, otomobil kullanma vb. her şeye rağmen, eğitim bu duruma birazcık uyabiliyorsa, bunun nedeni, asgari düzeyde bir rekabetin hala varolmasıdır. Demek ki, kamu sektörünü batmaktan kurtarmak için, bir özel sektörün varlığını korumak gerekmektedir. Bu, yalnızca bir ahlak sorunu değil, aynı zamanda bir etkinlik sorunudur. Okul hakkındaki bu liberal düşünce, bugün, "eğitim-çeki" kurumuna açılmaktadır.

Yararlı, Eğitim-Çeki Efsanesi

Eğitim-çeki, bana göre, pek tıkanık olan okul reformu pazarındaki tek gerçek yeniliktir. Kaynağını bilmek imkansızdır, çünkü bu formülle, hemen hemen bütün liberal ülkelerde karşılaşılmaktadır. Yalnızca, Fransa'da kitleler bu dava için hala seferber olmamışlardır. ABD'nde, İngiltere'de, İskandinavya'da, veki hareketleri, kuruluşlar, her şeylerini eğitim-çekine bağlamaktadırlar; zaten eğitim-çeki uygulaması, İngiliz Muhafazakar Partisi'nin programında da yer almaktadır. Söz konusu uygulamanın prensibi son derece basittir.

Devlet, her aileye, hangi okulda olursa olsun, bir yıllık öğretim için geçerli, bir eğitim-çeki (education voucher) verecektir. Ebeveynler tam bir seçim hürriyetine sahip olacaklardır. Çek tutarı, bu öğretim yılında ortalama olarak yükümlüye mal olan miktara hemen hemen eşittir. Okullara verilen bu çekler, onların tek kaynağını oluşturacaktır. Demek ki ortaya kesin bir rekabet çıkacaktır; okullar, en iyi eğitimcileri işe alarak, programları, sonuçları, mekanı düzelterek, çocukları ve ebeveynleri kendilerine çekmek için birbirleriyle yarışmak zorunda kalacaklardır. İyi okullar giderek zenginleşecek ve büyüyecek, kötü okullar ise çökecek ve yok olacaktır. Eğitimcilerin ücretini doğrudan doğruya okulun başarısı etkileyecektir. Öğretim kalitesi kriterlerini artık üreticiler -eğitimciler- değil, tüketiciler -çocuklar ve ebeveynler- tesbit edecektir. Görüldüğü gibi, voucher'lar sisteminin temel hipotezi, ebeveynlerin çocuklarının çıkarını eğitimcilerden daha iyi bildiklerine ilişkin hipotezdir. Oysa, bugünkü sistem bunun tam aksi olan düşünceye dayanır. Eğitim-çeki mantığının HMO mantığına çok yakın olduğu da görülecektir; ama HMO'ların tersine, bu alanda, eğitim-çekinin kesin geçerliliğini doğrulayan somut deneylerden mahrumuz.

Keith Joseph'a, üstelik yazarı da olduğu muhafazakar programdaki bu vaadi neden uygulamadığını sorduğumda, bana entellektüel açıdan eğitim-çeki lehindeki tavrını koruduğunu söyleyerek cevap verdi. Açıkçası, politik açıdan bundan vazgeçmişti. Ama en azından, bir prototipten söz edebiliriz. Voucher system, bir defa, gerçek boyutuyla, ilköğrenim alanında bundan neredeyse on yıl önce California'da, Alum Rock'da denendi. Başvurulabilecek bir başka örnek bilmiyorum. Yine de söz konusu deneyin, her türlü şüphenin üzerindeki bir araştırma enstitüsü olan "Rand Corporation" tarafından analize edilmiş olmak gibi bir üstünlüğü vardır. Alum Rock deneyi, bu kazadaki 15.000 çocuğun büyük bir bölümü Meksika asıllı olduğu için, daha da titizlikle izlendi; mantıken, Amerikalı yetkililerin ırk ayırımına son verme isteklerine ters düşen, etnik sınıflamaların gerçekleşmesinden korkulabilirdi. Ne olursa olsun, eğitimci teşkilatları, işlerinin garanti edildiğini görmek şartıyla, deneyi kabul ettiler. Dahası, voucher'lar her okulun gelirlerinin ancak üçte birini karşılayabilecek, bütçenin geri kalan bölümü doğrudan doğruya Devlet garantisi altında olacaktı. Demek ki, ebeveynlerin etkisi önemli bir rol oynayacak, ama bu etki, bazı okulların kapatılmasına, öğrencileri tarafından terk edilen öğretmenlerin işten çıkarılmasına yol açacak kadar da güçlenmeyecekti.

Bu prototipin denendiği ilk yılın sonunda, eğitimcilerin yüzde 79'u, sınıflarını "çok farklı bir şekilde" çekip çevirdiklerini kabul eder. Okullardan çoğu, daha küçük ve özerk birimlere, ebeveynlerin seçim yelpazesini genişletmek için programları çeşitlilik kazanan mini school'lara bölünür. Yeniden canlılık kazanan disiplin dalları klasik öğrenime ilişkin olanlardır: okuma, matematik bilimler; bu arada, birkaç okul da, güzel sanatlar ya da bazı pratik faaliyetler alanında uzmanlaşır. Eğitimciler, derslerini daha iyi hazırlayacak şekilde, gönüllü olarak, ortalama altı saat ek çalışma yaparlar. Deneyin ikinci yılı tamamlandığında, eğitimcilerin yüzde 74'ü çekin eğitimin kalitesini düzelttiğini bildirir,

yüzde 87'si de, ebeveynlerin seçiminin iyi bir şey olduğunu düşünür. Son olarak da, Alum Rock'da öğrenim gören çocukların, California'daki bütün öğrencilerin her yıl tabi oldukları yetenek testlerinden daha iyi sonuçlar aldıkları görülür.

Ebeveynler tarafında da benzer bir memnuniyet hüküm sürmektedir: yüzde 84'ü deneyi onaylar. Ama büyük bir hareketsizlik içinde olduklarını da bilmek gerekir. Seçim hürriyetlerinden yararlananların sayısı yüzde 15'den fazla değildir; alışkanlık ya da okulun yakında olması, baskın çıkan seçim etkenleri olarak kalır. Önceki sistemle karşılaştırılırsa, ırk ayırımı güçlenmemiştir. Doğrusu, eğitimciler de, çok güçlü bir rekabetin tehlikelerini savmak için direnmişlerdir. En çok talep gelen okullar oyuna girmemiş, dershanelerini büyütmemiş, eğitimciler almamışlardır. Öğrencileri geri çevirmeyi tercih etmişlerdir.

Sonunda, Alum Rock dışındaki eğitimci sendikaları sistemden vazgeçilmesini sağlayacaklardır. Rekabeti, mesleklerinin etiğine aykırı sayarak suçlayacaklardır. Gerçekte, deneyin olumlu sonuçlarını görünce, hareketin bütün California'ya yayılmasından ve sonunda işlerinin güvenliğini tehlikeye atmasından korkmuşlardır. Baskı grupları, Alum Rock deneyine son verdirebilecek kadar güçlüdür. Karşılarında ise, ebeveynler, politik kararı etkilemek için teşkilatlanmayı becerememişlerdir.

Demek ki, bu California prototipi, ebeveynlerin seçiminin sağlamlığını doğrular görünmektedir. Sonuçta, bu deney, daha iyi yetişen çocuklar kadar, daha sorumlu olan öğretmenlere de yaramaktadır. Ama, eğitici korporatizminin arkasına dolanmanın politik imkansızlığını da kanıtlamaktadır.

Yıllarca süren politik mücadeleden sonra, eğitim-çeki ABD'nde de İngiltere' de de uygulanamadığına göre, Fransa'da bu fikrin savunulmasının bile yerinde olup olmayacağı sorulabilir. Oysa, gerçekte, ebeveynlerin seçiminin, okulların kalitesinin düzeltilmesinde bir etken olabileceği fikrini kamuoyuna kabul ettirmek için başka bir metod yoktur. Eğitim-çeki, bürokratik dinamiği topa tutma imkanı veren, harekete geçirici ütopyanın tipik örneğidir. On beş yıldan beri, öğrenimin kalitesine yönelik gerçek bir saldırıya tanık oluyoruz; Fransız ebeveynler sözkonusu saldırıyı kolları kıpırdamadan seyrediyorlar. Aralarından bazıları özel öğretimin savunulması için harekete geçtiklerinde, parolalarında sözkonusu kalite problemlerine çok yer verildiğini hatırlamıyorum. Demek ki, eğitim-çeki, en azından stratejik nedenlerle, iyi bir programdır. Çocukları Devlet okuluna da gitse, özel okula da gitse, bütün ebeveynlerin, çocuklarının yetiştirme kalitesi üzerine bir tartışma açmaya davet edilmesini sağlayacaktır. Bu sayede, kilise yanlılarıyla kilise karşıları arasındaki usanç verici kavga da aşılmış olacaktır. Eğitim-çeki için yapılacak bir kampanya, olumlu, gerçekçi bir kampanya olacaktır. Son olarak, Anglo-Sakson politik deneyleri bize öğretmektedir ki, ebeveynler, taleplerinde hiçbir sınır tanımayarak, itidalin şüphesiz kendilerine kazandıramayacağı başarılar elde etmişlerdir.

Keith Joseph, voucher system tehdidiyle, okulların, en azından sonuç istatistiklerini ve öğüne kadar gizli tutulan, akademi müfettişlerinin raporlarını yayınlamalarını sağladı.

ABD'nde, ebeveynlerin öğrenimin yozlaşması karşısındaki memnuniyetsizlik gösterileri, Amerikan hükümetini, 1983'te, "Eğitimin mükemmelleştirilmesine ilişkin milli komisyon"u toplamaya zorladı. Mart 1984'te çalışmalarını tamamlayan bu Komisyon'un vardığı başlıca sonuç, "eğitimcilik mesleği artık en iyileri bünyesine çekemediği için, eğitimin yozlaşmasının tek açıklaması, doğrudan doğruya eğitimcilerin yozlaşmasıdır" oldu. Komisyon, eğitimciliğin, hemen hemen hiçbir kalite kontrolüne tabi olmayan tek meslek olduğunu da belirtti.

Bu yüzden, Komisyon, herşeyden önce, eğitimcilerin ücretlerinin yeniden yükseltilmesini, aldıkları sonuçların değerlendirilmesini ve buna göre ödüllendirilmelerini önermektedir. Söz konusu değerlendirmenin neden olduğu başlıca itirazlara da aynı zamanda cevap vermektedir. Her eğitimcinin başarısı, eski talebelerden, ebeveynlerden ve okul idarecilerinden oluşan bir grup tarafından değerlendirilmiştir. Komisyon'a göre, değerlendirme tekniği, diğer entellektüel faaliyet çevrelerinde olduğundan daha karmaşık görünmemektedir. Son olarak da, öğrencilerin kitle halinde daha az iyi öğretmenlerden en iyi öğretmenlere kaçma tehlikesinin önlenmesi amacıyla, her öğrenci, öğrenimi boyunca eşit sayıda daha az iyi ve iyi eğiticiye emanet edilmelidir. Beklenenin tersine, Amerikan eğitimcileri sendikası, 1984'te, bu merit system prensibini kabul etti; şüphesiz, ebeveynlerin daha da radikal bir kontrolünü savmak istiyordu.

Demek ki, ilk ve orta öğrenim konusundaki liberal çözüm, ne bugünkü sistemi alaşağı etmek, ne de sistemin Devlet tarafından içten reforma tabi tutulmasını beklemek demektir. Tam tersine, bu çözüm, bürokratik mekanizmanın içine bir kum taneciği -ebeveynlerin seçimi- atmaktan ibarettir. Ebeveynlerin seçimi, herkese, değişikliğin kendisine kazandırdığı şeyi ölçme imkanı verecek olan bir metoddur ve genel kalite, sistemin bir tür tabi reaksiyonuyla, bu deneyden iyileşmiş olarak çıkmalıdır.

Aynı şekilde, bundan böyle yüksek öğretim hakkındaki her düşünceye can veren şey, rekabet prensibidir. Ama bu alanda elimizde bir "model" var: Amerikan üniversiteleri; yorumlaması zor olan, başka bir bağlama oturtulması daha da zor olan model.

Bir Cüppe İçin Dolarlar

1984 Haziranı'nın ilk Cumartesi'si; biyoloji öğrencisi Deborah Biltmore, Nassau Hall önündeki büyük Princeton çimenliğinde yapılacak havalı bir tören için, mezuniyet diplomalarını alan arkadaşlarının yanına gitti. Bugün, her yıl olduğu gibi, bütün Amerikan üniversitelerinde, Graduation Day'dir! Diplomalarını alan 1100 öğrencinin hepsi siyah bir cüppe giymiş. Fazla parası olmayan Deborah, İngiliz üniversitelerinden taklit edilen pomponlu garip yassı şapkayı ve cübbeyi, bir günlüğüne kiralamakla yetindi. Karşısında, yüksekçe bir yerde, bütün profesörler de, şatafatlı cübbeleri içinde yerlerini almışlar; ortalarında, lal rengi cübbesiyle Princeton Başkanı William Bowen duruyor. William Bowen, her zaman yaptığı gibi, konuşmasını mümkün olduğu kadar çok espriyle süslüyor. Konuşma sonunda, Deborah'ın yüksek sesle katıldığı üniversite marşı ve Amerikan milli marşı söyleniyor. Tören, öğrencilerin önce uzun uzun çalkaladıkları şampanyaların patlatılmasıyla son buluyor. Deborah'ın kiralık cübbesi, bu küçük yağmuruna dayanamayacak.

Ana baba Biltmore'lar, kızlarının başarısını görmek için, uzak Indiana'dan geldiler. Dört yıldan beri, onun için büyük fedakarlıklara katlanmışlardı; bunlar mütevazı insanlar. Baba Jonathan Biltmore, Mississippi'li küçük zenci köylülerden geliyor; yirmi yaşında, Kuzey'e gidip, önce işçi, sonra da Gary'de tüccar oldu. Bu coğrafi ve sosyal ağır göç Amerika'nın zenci halkına özgüdür. Ebeveynler biricik kızlarının ilk diplomalı Biltmore olabilmesi için, hayat düzeylerini büyük ölçüde sınırlandırdılar. Princeton'da eğitim masrafları yılda 100.000 franga yükselmektedir-yani, öğrenim süresi boyunca 400.000 frank. Bu eğitim, Indiana'nın daha mütevazı bir Devlet okulunda, çok daha düşük bir harcamayla tamamlanabilirdi. Ama genç kız mezun olduğunda bu kadar avantajlı olmayacaktı. Oysa, Princeton, dünyanın en iyi üniversitelerinden biri, Deborah'ın gelecekteki mesleki başarıları açısından eksiksiz bir garanti ve dolayısıyla, mükemmel bir yatırımdır. Kaldı ki, Princeton da, yarı yarıya daha pahalı olan Harvard ya da Yale'ye göre, ucuz bir öğretim kurumudur. Bu nisbi mütevazı yapısını, başkan William Bowen'in politikasına borçludur. Bowen, zengin işadamlarından oluşan idare konseyi içinde,

bir goşist sayılmaktadır. Onları, Princeton'ın kapılarını Zenciler'e, Yahudilere, İspanyollara, kadınlara ve yoksullara açmaya ikna edebilmek için yıllarını harcaması gerekti; "eğitimin sosyal çevresi" açısından bunun iyi olacağını söylüyordu. Princeton, yirmi yıl önce, hala, Yahudiler için üstü kapalı bir numerus clausus sistemi uyguluyordu.

Deborah Biltmore, yoksul bir aileden geldiği için, Üniversitenin verdiği bir burstan yararlanmıştı. Bu burs, eğitim masraflarının üçte birini karşılıyordu, ama bursun verilebilmesi için Deborah ve ailesinin de, kendi paylarına düşen fedakarlığı göstermeleri şarttı. Aile, kendi cebinden masrafların üçte birini karşıladı. Geri kalanı Deborah sağlayacaktı. Demek ki, yılda 130.000 franga tekabül eden bir parayı bulması gerekecekti. Deborah bu paranın yarısını bir bankadan borç aldı; bir iş edindiği zaman borcunu ödeyecekti. Verimli bir yatırımın böyle desteklenmesi normal bulunmaktadır. Son olarak da, Deborah geri kalan parayı ödeyebilmek için eğitimi boyunca çalıştı. Ama onun için söz konusu olan yalnızca para bulmak değildi. Bowen, Princeton'lı öğrencilerden, teşebbüs anlayışlarını kanıtlamalarını bekler. Deborah, dört arkadaşıyla, kampüste, bir metin çoğaltma servisi kurdu. Bu küçük işletme, bir aletin satın alınmasından sonra, hepsinin eğitim masraflarını karşılayabilecek kadar kâr burakmaya başladı. Başka öğrenciler, daha klasik bir şekilde, daktilo yazarak ya da bebek bakarak çalışıyorlardı. Ama hayalgücü nişanını, şüphesiz "Alligator Agency" haketmişti: iki öğrenci, Florida'dan getirilen canlı timsahlara yol boyunca bakıcılık yapıyorlardı...

Böylece Deborah, ailesinin ve kendisinin fedakarlıkları, aldığı borçlar ve işi sayesinde, Amerika'nın en iyi üniversitesinden mezun olacaktır. Bu açıdan o, Princeton'a gerekli 400.000 frangı hemen verebilecek olan, çok zengin çevrelerden gelme birkaç çocuğa göre, büyük bir öğrenci çoğunluğunu daha fazla temsil etmektedir.

Birçok Amerikalı'ya göre, bu mekanizma, parasız öğretimden daha normaldir. William Bowen -bir liberal, yani ABD'nde solcu sayılan biri-, bütün Amerikan toplumunun, yalnızca birkaç kişiye yarayacak olan parasız yüksek öğretimi vergi vererek desteklemesi için bir neden görmemektedir. İş, fedakarlık ve kapitalizm etiği de, bu şahsi destek anlayışını doğrulamaktadır. Aynı şekilde, Deborah, diplomadan sonra, doktorasını tamamlayana kadar eğitimini sürdürmek isterse, burslar sınavlarda elde ettiği sonuçlara göre belirleneceğinden, sürekli bir mali baskıya tabi olacaktır. Söz konusu rekabet mantığı, profesörler için de geçerlidir; ödüllendirilme ve kariyer, başarılarına ve çalışmalarına bağlıdır. Aralarında en etkin olanlar, özel sektör nezdinde, departmanlarının mali açıdan desteklenmesi için gerekli girişimlerde bulunacaklardır. Zaten Princeton'da, bütün Amerikan kampüslerinde olduğu gibi, para her zaman hazır ve nazırdır. Genel kural olarak eski bir talebe olan bağışlayıcılarının adını bir plaka üzerinde taşımayan bir tek sınıf, kütüphane, sıra, ağaç yoktur. Üniversite, bir anlamda, hür teşebbüsün canlı temsilcisidir; bu alanda, en seçkin isimler, her yerde, taş ve tunc plakalar üzerinde kazanmışlardır. William Bowen, enerjisinin büyük bir bölümünü, Üniversitenin, Amerika'nın ve işletmelerin çıkarlarına gereğince hizmet etmeyi sürdürmesi konusunda, eski Princeton'luları ikna etmeye harcamaktadır.*

*Bununla birlikte, sözü edilen bağışların, kesin bir düşünce bağımsızlığını sergileyen profesörlerin seçimi ve eğitimin içeriği hakkında, hiçbir şarta bağlı olmadıklarını söyleyerek güvence vermektedir. Böylece, ABD'nde karşı çıkılması düşünülemeyecek olan bir gelenekle, üniversiter hürriyetlere kusursuz bir saygı gösterilmektedir. Buna aykırı bir duruma -yine de, ara sıra böyle bir şey olmaktadır-, Bowen yapılan bağışı geri çevirmeyi tercih eder.

Böylece bağışlar ve araştırma sözleşmeleri sayesinde, iş dünyasıyla sürekli bir bağ kurulmaktadır.

IBM'in başkanı Jacques Maisonrouge'un bana söylediğine göre, üniversitelere yapılan federal yardımların 1980'den buyana düşürülmesi, bazıları bunu bir dram olarak kabul etseler de, tam tersine, üniversiteleri yeniden uyum sağlamaya zorlamak için mükemmel bir yol, beklenmedik bir talihtir. Maisonrouge, son yıllarda, matematik eğitiminin büyük ölçüde gerilediğini ve ülkenin yeterince mühendis yetiştirmede olduğunu düşünmektedir. Sanayi, özellikle enformatik alanında, bunun açısını çekmiştir. Demek ki, her zamankinden daha istekli olan özel sektör, eğitimin içeriği konusunda baskılar yaparak değil, ama araştırma yönleri göstererek, yaptığı yardımlara kesin taleplerini de ekleyebilir. IBM, böylece, geniş kapasiteli yirmi bilgisayarı ihaleye çıkardı. Yüz yetmiş altı üniversite tasarılar sundu; tasarıları dikkate değer bulunanlar, bilgisayarları bedava olarak aldılar. Buna karşılık da, engineering araştırmaları yapmayı üstlendiler; sözkonusu araştırmalar, laboratuardaki buluşlardan, günümüz işletmelerinin ekonomik başarısında hayati bir unsur olan, bilgisayarla gerçekleştirilmiş sınai taslak uygulamalarına geçişin hızlandırılmasını sağlayacaklardır. Bu programlara katılacak olan profesör ve öğrenciler, ticari yararlanma durumunda, mali sonuçlara ortak edileceklerdir.

Demek ki, Amerikan Üniversitesi, millet, işletmeler ve doğrudan doğruya öğrenciler için verimli bir entellektüel üretim yeridir. İşletmelerin yardımı ya da baskısı, öğrenciler için, eğitimlerinin gerçek ihtiyaçlara ve mesleki pazarlara tekabül ettiğini gösteren bir garantidir. Bowen'ın söylediği gibi, Üniversitenin ayıklamayamadığı yerde, bu işi iş pazarı üstlenir ve ölçütleri de mutlaka haklı olmayabilir.

Demek ki, Amerikan Üniversitelerinin mali mantığı ve aşılamayacak etkinlikleri, ayrılmaz bir bütün oluşturur.

Özellikle artık reform yok!

Mali destek biçimiyle etkinlik arasındaki bağı kabul etmek istemeyen liberaller, Atlas Okyanusu'nun bu yakasında Amerikan Üniversitelerinden ilham alırken, genellikle sistemde ideolojik bir temizlemeye girişerek, yapıları koruyup düşünceyi bir kenara itiyorlar.

Bize önerilen reformlar, merkezi yapıya son verme ve ayıklama çerçevesinde dönüp duruyor; bana göre bu iki düşünce de yararsız çatışmaların ve kayda değer karışıklıkların kaynağıdır. Amerikan sistemi, merkezi yapıya son verme ve ayıklamaya değil, ama kalite ve çeşitlilik etkenleri olarak, para ve rekabete dayanır. Bu unsurlar birbirinden kesinlikle ayrılmaz.

Alman deneyinin bunu ters yönde kanıtladığı görülebilir. Rhein ötesinde, etkinliğin ayıklama yoluyla sağlandığı bu ülkede, mutlu üniversite başkanları bulacağımı sanıyordum. Büyük bir hataydı bu. Erlangen'de, Aydınlik felsefesinin Almanya'daki bu merkezinde, geçmiş üniversiter görkemden geriye yalnızca şato kalmış; bugün bu şatoda, okulun kurucusu Ansbach ve Bayreuth "marckgrave" sinin resmi altında, Pr Nicholas Fiebiger oturuyor. Fiebiger, fiziki açıdan, gerektiğinden iki kat fazla bulduğu, 24.000 öğrencinin kuşatmasına uğradığı duygusu uyandırıyor. Seçme hakkı da yok; bütün Alman Üniversiteleri gibi, Erlangen'de, öğrencileri arasında ayıklama yoluyla seçme yapma hakkına sahip değil. Bunlar lise bitirme sınavlarının sonuçlarına göre, milli düzeyde, üniversitelere alınıyorlar. Fiebiger birkaç sınırlama getirmeye çalışıyor ama, her defasında, kendisini

istediğinden çok öğrenci kabul etmeye zorlayan, Dortmund Federal Bürosu'nun direnişiyle karşılaşılıyor. Eğitim sırasında, sınavlar sayesinde mevcudu azaltma yoluna giderse, öğrencileri notlarının düzeltilmesi için adli yola başvuruyorlar. Bu şartlarda, üniversitelerin öğrenci kalabalıklarıyla dolup taşıdığını ve buna karşılık da, öğrenciler arasında hiçbir fark gözetilmediğini anlamak zor değil. Fiebigler, beş yıl sonra, bu ayıklamaya tabi tutulmamış öğrencilerin, ayıklamaya tabi tutulmamış hocalar olacaklarını ve böylece, genel çapsızlığın, sistemin ortaya çıkardığı eğitimciler tarafından sürdürüleceğini ekliyor.

Oysa, Alman üniversitesinin merkezi yapısına tamamıyla son verilmiştir! Hatta Fransız liberalleri, orada Milli Eğitim Bakanlığı'nın bulunmadığını bahane ederek, sık sık, Alman üniversitesine gönderme yaparlar. Doğru; ama merkezde bir bakanın bulunmaması karşılığında, Land başına, on bölgesel bakanlık vardır ve Fiebigler'e bakılırsa, bu daha da kötüdür. Demek ki, Almanya'da üniversitenin merkezi yapısına son verilmesi, ne rekabet ne de kalite konusunda bir garanti teşkil eder. Bu sistemin Fransa'da uygulanması, yararsız bir reformun ta kendisi olacaktır.

Ama ayıklama da, aynı şekilde, belirsiz olduğu kadar, tehlikeli bir öneridir. Hiç şüphe yok, mutlak ayıklama rekoru Japonya'nın elindedir. Bütün Japon çocukları, yedi yaşından başlayarak, bir gün Tokyo üniversitesine girebilme ümidiyle hazırlanırlar; Today, milletin seçkin kesimini yetiştiren, bir imparatorluk üniversitesidir.

Her zaman hoş bir çerçeve içinde yerleşmiş bulunan Amerikan kampüslerinin tersine, Today'de katı bir hava hüküm sürer; öğrenciler üniforma giyerler ve bir kışla disiplinine boyun eğler. Her yıl bu üniversiteye giren 3.000 genç erkek ve kız, yazılı bir milli sınavdan geçerek gelmişlerdir. Aday hiçbir şahsi temastan, hiçbir sözlü sınavdan, hiçbir kişilik değerlendirmesinden yararlanmaz. Today başkanı Ryuichi Hirano'ya göre, adayların tanınmaması, üniversiteye almadaki tarafsızlığı garanti etmektedir. Bu, bir "imparatorluk" üniversitesi için, bir tür milli görevdir. Ama Japonya, aynı zamanda yetişkinlerin intihar sayısının en yüksek olduğu sınılaşmış ülkedir. Başbakan Nakasone, Ocak 1984'de göreve başlarken yaptığı konuşmada, en önemli milli meselelerin başında, on onaltı yaş arası çocukların, ebeveynlerine ve öğretmenlerine yönelttikleri şiddete yer veriyordu. Hirano, soruma cevap verirken, üniversite sistemindeki saplantıya dönüşen ayıklamayla bu genelleşmiş şiddet arasında bir ilişki kurmaya yanaşmadı. Mezun olan talebelere bakılırsa, Japon üniversitelerinin "başarıları" öylesine yüksektir ki, ülkede kimse, şimdilik onları gündeme getirmek istememektedir.

Yine de, ayıklamanın bir kalite şartı olarak kaldığı açıktır. Sağ kesim bunu her zaman bildi; sol kesim de, Laurent Schwartz'ın Üniversiteyi kurtarmak için adlı kitabı sayesinde, kısa süre önce keşfetti. Solun her türlü şüphenin üzerindeki bir sözcüsü tarafından yeniden güçlendirilen ayıklama düşüncesi, böylece, tüm entellektüel itibarına kavuştu. Ama yazar bizi haklı olarak uyar-maktadır: sağın çok sık yaptığı gibi ayıklama'yla eleme'yi birbirine karıştır-mamak gerekir. Ayıklama elemenin tersine, bir dağıtım usulü olmalıdır. çünkü üniversitelerin fonksiyonu artık, yüzyıl önceki fonksiyondan ibaret değildir. Şüphesiz; bugün, "ayıklanmış" ve az sayıda seçkin yetiştirmeye yönelik gele-neksel eğilimlerine dönmek zorundadırlar; ama, aynı zamanda da, öğrencilerin bir millet içinde mümkün olduğunca çoğalmalarına katkıda bulunarak, kitleleri yetiştirmek zorundadırlar. Burada da, Amerikan modeli, iki zorunluluğun nasıl uzlaştırılabileceğini açıkça gösterir. Deborah, Princeton'a ya da Ivy League'deki bir başka seçkin üniversiteye girmeseydi de, her durumda, hepsi farklı

olan, iyi ya da daha az iyi, pahalı ya da ucuz, bir dizi üniversite arasında seçim yapabiliirdi. Kitleler/seçkinler, ayıklama/açık kapı ikileminin çözümü, çeşitlilikte, rekabette, hür seçimde yatmaktadır.

Demek ki, Fransa için, diğerleri arasında, bu birkaç anlamlı deneyden ders almanın ve üniversitede reform yapmaya kalkışmanın acil bir mesele olduğunu sanıyorum. Sağlık konusunda olduğu gibi eğitim konusunda da, liberal muhakeme, kurumları oldukları gibi yaşamaya bırakmaktan ve mekanist şemalara girmemekten ibarettir. Buna karşılık, dış baskılarla, kurumları kendi içlerinde reformlar yapmaya itmek sözkonusu olabilir ve bu gereklidir. Sosyal güvenlik'in yanında ve fazladan HMO'lara yer vermek gerektiği gibi, varolan üniversitelerin yanında ve fazladan Amerikan tipi özel üniversitelerin kurulmasına ve geliştirilmesine ön ayak olmak gerekir. Öğrencilerin seçimi sınırlanacağına yaygınlaşacak; çeşitlilikle telafi edildiği için, ayıklama daha kabul edilebilir olacaktır. Böylece, eğitimin iyileştirilmesine yönelik bu hemen hemen biyolojik sürece girmek için, reform uygulanabilecek hiçbir alan, Devlet'ten beklenebilecek hiçbir yardım yoktur. Yeter ki, işletmeler, ihtiyaçlarına uygun özel üniversiteler yaratmadaki çıkarlarını farketсинler; öğrenciler de, gelecekleri açısından, böyle bir yatırımın yararını hesaplarırsa, eğitim masraflarını karşılamaya hazır olacaklardır.

Fransa'da, birçok ticaret ve mühendislik okulu, şimdiden, nisbi olarak, bu modele göre eğitim vermekte ve liberal muhakemenin sağlamlığını kanıtlamaktadır. Bu okullar olmasaydı, Fransa ihtiyacımız olan seçkinleri yetiştiremez ve üniversite hiçbir uyum çabasına girişmezdi. Demek ki, bana göre, üniversite konusunda ki liberal çözüm, basit bir mali tedbirle özetlenebilecektir: ABD'nde olduğu gibi, özel üniversitelere yapılan bağışların, tamamıyla, işletmelerin kârlarından çıkarılmasına izin vermek. Eğitim Bakanlığı'nı ortadan kaldırmak bile, artık, bu durumda gereksiz olacaktır; o, kendiliğinden çöküp gidecektir.

Bize göre, yeni liberalizmin özü, tamamıyla, kararnameyle reforma uğratılamayacak kadar akıllı olan toplumlarda, kurumların kendiliğinden gelişimine dayanan bu iddiada yatar.*

*Bak. Michel Crozier, Kararnameyle toplum değiştirilmez, Grasset 1979.

EKRANINIZDA DOĞRUDAN DEMOKRASİ

Batı halklarının politika karşısındaki genel hoşnutsuzluğu, giderek dayanaksızlaşan hükümetlere karşı artan soğukluk, her türlü çoğunluğun geçiciliği: kurumlarımızın bozulduğunu gösteren onca işaret. Gerçekten de, bunlar, farklılaşmamış vatandaşlardan oluşan bir kalabalığın partiler tarafından seçilen seçkinlerce yönetilmeyi kabul ettiği, kitleler çağından miras kalan, zamana "ayak uyduramamış" kurumlardır. Hâlâ, alışkanlık yüzünden, demokrasinin bu olduğunu sanıyoruz, oysa bu yalnızca, demokrasinin mümkün olan şekillerinden biridir. Tarihte başka demokrasilerin de varolduğunu biliyoruz. Zaman içindeki bu yolculuğu gerçekleştirmek mümkün. Yüzyılların çalkantıları, mucizevi bir biçimde, Alman İsviçresi'nde, Alpler'in bir kıvrımındaki Appenzell'de, antik bir cumhuriyeti etkilemedi. Bu dağlık kanton, bana göre, politik arkeoloji ya da folklorun çok ötesinde, unutulmuş birkaç sırrı açığa çıkartıyor ve en eski gelenekle çirpıcı bir modernliği kaynaştırıyor.

Çayırda demokrasi

Mayıs'ın ilk pazarında, oymalı tahta pancurları ve çiçeklerle süslü cepheleleriyle, boyalı dağ evleriyle, operet dekorunu hatırlatan bu köyde, katedral, müminler topluluğunu zar zor alıyor. Karlar henüz tamamiyle erimemiş. Paris'teki kafe-teraslardan bile daha fazla olan pastahaneler, müşterilerine, içlerini ısıtmaları için büyük fincanlarda sıcak sıcak viandox ve yanında özel olarak bugün için yapılmış galetalar veriyorlar. Burada, beş yüzyıldan beri, Landsgemeinde bir bayramdır. Ayinden sonra, erkekler -yalnızca erkekler-, bayrakların, bakır miğferli itfaiyecilerin ve bandonun arkasında, geçit yaparak büyük Appenzell meydanına varıyorlar. Halattan bir daire, yabancıları, hepsi bir kılıç ya da uzun bir hançer takmış olan yerli burjuvalardan ayırıyor. İlk sırada, işlemeli birkaç tahta sıra, ağızlarından pipo eksik olmayan, nakışlı yün ceketli, eğri bacaklı yaşlılara ayrılmış; pipoların ağzı, hava değişikliklerinden korunmak üzere, yere doğru çevrilmiş. Kantonun seçilmiş danışmanlarından olan, siyah mantolu on iki yüksek görevli, yüksekçe bir yerde ayakta, şimdi hemen hemen 3.000 kişiye ulaşan kalabalığın karşısında duruyorlar.

Appenzell'li tüm vatandaşların, kantonun yıllık toplantısına katılmaları mecburidir ve burada herkes bir oya ve eşit bir yetkiye sahiptir. Seçilen bu yüksek görevliler, bir yıldır, yerel işleri çekip çevirmişlerdir; ama, önceki toplantıda kendilerine verilen yetkiler son derece mütevazidir. Ne bütçeyi tesbit edebilirler, ne de kesin seçimler yapabilirler. Yalnızca, gündelik işleri yönetirler ve acil meseleleri hallederler. Demek ki sadece bugün, genel oylama sonunda, gerçek kararlar alınacak ve gelirlerle harcamalar onaylanacaktır. Oylama herkesin önünde, el kaldırılarak yapılır ve çoğunluk ezici olur; saymaya gerek kalmaz. Oylamalar birbirini öylesine hızla izler ki, bu pazar günü ortaya çıkan çoğunlukların, kış aylarında köylüler arasında yapılan konuşmalarda belirlendiği açıkça anlaşılır. Seçim hücresi olmaması, anlaşmazlıkları şüphesiz sınırlamaktadır, ama bu, karşıt oyların verilmesini, hatta yüksek görevlilere duyulan güvensizliğin belirtilmesini engellemez. Şiddetle eleştirilen ve hemen görevlerinden alınan bazıları yerlerinden inerler ve kalabalığın seçtiği halefleri, onların boş bıraktıkları görevleri anında üstlenirler.

Ama, bana göre, Appenzell'de en şaşırtıcı olan şey, genellikle diğer İsviçre kantonlarından gelen birkaç yüz seyircinin tavrıdır. Vatandaşlarını, tuhaf törenler yapan bir kabileyi izler gibi izlerler. Ellerin toplu halde her kaldırıışında, fotoğraf makinelerinin çit çitları duyulur ve heyecanlı bir hava eser. Halka açık bir meydanda el kaldırıp oy vererek, vergi miktarını kendileri tesbit eden, kantonların geleceğini belirleyen bu adamlar, aykırı bir biçimde, bizi şaşırtmakta, heyecanlandırmaktadır. Şüphesiz, Jean-Jacques Rousseau da, iki yüzyıl önce, burada demokrasiyi keşfedince böyle alt üst olmuştu.

Gerçekten de, bu mütevazı kanton toplantıları Rousseau'nun eserinin kaynağını oluşturdular ve onun aracılığıyla da, sonunda, kendi durumlarımıza ilham verdiler. Appenzell'liler bizi heyecanlandırmaktadır, çünkü onlar, Tarih'imizin ilk vatandaşları'dır; partilerden ve araçlardan vazgeçebilen bir demokrasinin altın çağını halâ yaşatmaktadırlar. Ama aslında, her türlü sorumluluğu beş, altı ya da yedi yıl için politik sınıfımıza bıraktığımız zaman, bizi şaşkınlıkla seyretmesi gerekenler Appenzell'liler değil midir? Bana, Appenzell'de söz konusu olanın yalnızca köy adetleri sayılacağını, söyleyenler çıkacaktır. Doğrusu, Appenzell'liler de, İsviçre'de bile, aşırı-muhafazakar olarak nam salmışlardır; böylece, her yıl, köy meydanının herkesi içine almayacak kadar küçük olduğu bahanesiyle, kadınların Landsgemeinde'ye katılmasına karşı çıkmaktadırlar. Bu İsviçreliani ani değişikliklerden hoşlanmazlar, ama doğrusunu söylemek gerekirse, ani değişikliklerden hiçbir halk hoşlanmaz: tarihte, genel oyla benimsenmiş ihtilallere çok ender rastlanır.

İsviçre örneğinde, ülkenin istikrarı, millî kültürlerin çeşitliliği, politik sınıfın sahip olduğu sınırlı rol ve doğrudan demokrasinin kazandığı önem arasındaki ilişki açıktır. Ama doğrudan demokrasi, burada, yalnızca düzenli ve alışkın olunan biçimde uygulandığı için, liberalizmi desteklemektedir. Genel oyla istenilen biçimde oynanabilir, hatta o, otoritarizme bile destek olabilir; ama bu, yalnızca, plebisiter mahiyette, aşırı tumturaklı ve çok ender bir kullanım durumuna sokulduğunda gerçekleşir. Totaliter amaçlarla genel oyun saptırılmasına yönelik bu tehlike, halkın, büyük işler kadar küçük işlerde de sık sık fikrini belirttiği böyle bir ülkede ortadan kalkar. * Şunu da ekleyeyim ki, hiçbir şey, doğrudan demokrasiden daha az arkaik değildir. Eskiden halkın bilgisiz olduğu farzediliyor, politikacıların bilgili oldukları söyleniyordu. Eğitim ve televizyon sayesinde, bugün herkes, hemen hemen aynı şeyi, aynı anda bilmektedir. Appenzell köylülerini ellerini kaldırırken görünce, milletlerin en azından temsilcileri kadar politik akla sahip olduğu ve kendilerine daha sık başvurmamakla pek yazık edildiği açıkça anlaşılır.

Gözetim altındaki bürokrasi

Ülkemizde, Charles de Gaulle, 1944 ve 1958'de, kurumlarımıza referandumu sokarken, böyle doğru bir sezgiyle hareket etmişti. Seçkinlerimizin, halkların belki kaçınabilecekleri, tamir edilmez hatalar işlediklerini biliyordu. Tabii olarak, Fransız yönetici sınıfının 1940'daki "istifa"sını düşünüyordu ve geçmişte de, buna benzer başka birçok örnek bulabilirdi. Büyük tarihçi Barbara Tuchman,

* Doğrudan demokrasi her pazar oy verilmesini gerektirmez; bıkkınlığa yol açar bu. ABD'de olduğu gibi, sunulan popüler kaynaklı sayısız tasarı, bir tek oylamada, toplanabilir.

bu şekilde, Truva savaşından Vietnam savaşına, protestan bölünme ve sömürge savaşlarına kadar, halklar genellikle bunun dışında kalırken, yöneticileri saran şu sayısız intihar çılgınlığının dökümünü yapmıştır. * İktidarı kendisine karşı koruyan doğrudan demokrasi, böylece, Tarih tarafından geniş ölçüde haklı çıkarılmış görünmektedir. Demek ki, sağda olsun solda olsun, politik sınıfımızın, referandumun yalnızca plebisiter kullanımına dikkat etmiş olması pek üzücüdür; böylece, Gaullizm'den sadece kendisine şahsî açıdan yararlı olan şeyi çekip almıştır: Devlet'in yüceliği.

Referandum uygulaması, yöneticiler kadar halkın girişimine bağlı olsaydı ve sık sık kullanılsaydı, Yeni Sınıf'ın hakettiği yere oturtulmasını sağlar ve bu sıfatla, her liberal programın başında yerini alırdı. Bunun için, zaten varolan şeyi reforma tabî tutmaya da gerek yok: sadece onu kullanmaya girişmek yeterli olacaktır.

Millî hayat açısından geçerli olanın yerel hayat açısından daha da geçerli olduğu açıktır. Herkes belediye sınırları içinde, belediye meclisinin faaliyetleriyle, elde ettiği yarar arasındaki ilişkiyi, mükemmelen kurabilir; ve doğrudan bir yoklamaya konu teşkil etmeyecek kadar acil olan, pek az önemli karardır. Burada da reforma başvurmaya gerek kalmayacaktır: Fransa'daki her belediye başkanı, isterse, bir referandum düzenlemeye yetkilidir.** Üstelik, bu doğrudan demokrasi uygulamasının, ABD'nde, İsviçre'de, Avusturya'da ya da İtalya'da olduğu gibi, popüler girişimi izlemesini hiçbir şey engellememektedir; vatandaşların dilekçelerini dikkate almak için reforma gidilmesine hiç gerek yoktur, bir belediye başkanı için bunu istemek yeterlidir.

Demek ki, liberal olduklarını ileri süren belediye başkanları kendilerine karşı tutarlı olurlarsa, yerel özelleştirme gibi, doğrudan demokrasi uygulaması da hemen başlayabilir. Bana göre, özelleştirmenin yanında, referandum da, yerel bir siyaset adamının gerçekten bir liberal mi, yoksa bir devletçi mi olduğunun belirlenmesini sağlayan tek kriterdir. Bu ölçü sayesinde, mutlaka geleneksel ayrılıkları içermeyen, ama solda olduğu gibi sağdaki eskilikleri de aşmak üzere, partiler içinde bile kesişen ilginç yeni sınıflandırmaların ortaya çıktığını göreceğiz.***

Bu doğrudan demokrasi, şimdilik merkezîyetçiliğe son vermenin vatandaşlara hiçbir şey getirmediği belediye sınırlarımız içinde, insanî düzeyde, bir liberalizmin yaşatılmasına, yerel yaşamın bürokratik niteliğinin sona erdirilmesine kesin bir katkıda bulunacaktır. Üniversite alanında olduğu gibi, idarî merkezîyetçiliğe son vermenin tabiatı gereği liberal ya da devletçi olmadığını anlamak gerekir. Bunun kanıtı, de Gaulle, Giscard d'Estaing ve Mitterand'ın, sırasıyla

* The march to folly, Alfred Knopf, New York, 1984

** Belediye başkanı hukukî açıdan yerel referandumun sonucuyla bağlı değildir, ama pratikte, sonuçları göz önüne almaması düşünülemez. Bu tip bir girişimin yapıldığı her yerde, özellikle 1983'te Nantes ve Grenoble'de, böyle oldu.

*** Grenoble belediye başkanı Alain Carignon (RPR), Nisan 1984'te, bir yıl önce soldan geri alınan şehirlerin belediye başkanlarını, şehirlerini liberal şekilde yönetmeye girişmeleri için, bir araya getirdi. Özelleştirme ve yerel ekonomik hayata müdahale etmeme konusunda nisbî bir anlaşma sağlandıysa da, Carignon dışında, [bu kitabın yazarının ısrarlı tutumuna rağmen!] popüler girişimli doğrudan demokrasi prensibi reddedildi.

merkeziyetçiliğe son verme taraftarı olmaları ve, toplumumuzda Devlet'in yeri bir değişikliğe uğramadan, bu yönde az çok girişimde bulunmalarıdır. Dışarda da, Ronald Reagan, Washington bürokrasisine karşı, merkeziyetçiliğe son verme taraftarıdır; Margaret Thatcher ise buna karşıdır, çünkü yerel meclislerin, Londra hükümetinden daha müdahaleci ve müsrif olduklarını düşünmektedir...

Demek ki, merkeziyetçiliğe son verme, anti-liberal bir çözüm olarak da ortaya çıkabilir; eğer tek bir bürokrasinin, Devlet bürokrasisinin yerine, Fransa'da, 36.000 belediye bürokrasisi, 100 departman bürokrasisi ve 26 bölgesel bürokrasi oturtursa -şu anda gerçekleşmekte olan da, tamamen budur- *

Demek ki, liberal bir anlayışla merkeziyetçiliğe son vermenin, yalnızca, her idarî safhaya, bürokrasinin gerçek bir çöküşüne yol açan bir doğrudan demokrasi uygulaması eklenirse, anlamı olacaktır. Şüphesiz, de Gaulle'ün, 1969'da, bölgeselleştirmeyle yapmak istediği buydu; ve burada da, söz konusu sezgi, referanduma başvurmada olduğu gibi, liberal mahiyetteydi. Bu da, hem Devlet'in misyonları hakkında gelişmiş bir duyguya, hem de sivil topluma ilişkin köklü bir liberal görüşe sahip olunabileceğini kanıtlıyor.

Gerçekten de, vatandaşın kamusal işlere etkili ve doğrudan katılımı, "parçalı" toplumumuzun uğradığı en açık seçik değişikliklerden biridir; bu parçalı toplumda, artık, bir tek çoğunluk değil, her türden çıkarlar çeşitliliğine dayalı, sonsuzca dallanıp budaklanmış çoğunluklar vardır. Seçmen topluluğunun bu dağınıklığı, kitleler çağından gelen kurumları müthiş bir istikrarsızlık tehdidiyle sarsmaktadır. Ama aynı zamanda da, geleceğin doğrudan demokrasisini hazırlayan yeni iletişim biçimlerinde, cevaplar belirdiğini görüyoruz. Köy meydanı, bugün, elektronik biçim altında yeniden ortaya çıkıyor; Appenzell'liler oy vermek için evlerinden çıkarlarken, Columbus'lu vatandaşlar bunun için evlerine giriyorlar.

Elektronik forum

Amerikan Middle West'in göbeğinde, Ohio'daki Columbus, dünyanın en "kablolu" şehridir. Klasik Hertziyen kanallar dışında, buradaki 100.000 evden 77.000'i, üç yerel televizyon istasyonundan birine kabloyla bağlıdır. Columbus'taki bir kreşte öğretmen olan Carol Hibbs, bu istasyonlardan birine, Qube'e bağlı kalmak için ayda 12 dolar ödemektedir. Özel olarak, reklam spotlarıyla kesilmeyen bir film görmek isterse, bunun için otomatik olarak dört dolar daha ödeyecektir. Son olarak da, evine geldiklerinde yeğenlerini oyalayabilmek için, ayda 10 dolar ödeyerek Walt Disney kanalına abone olmuştur. Bu toplam yüksektir, ama birkaç gece sinemaya giderek ödeyeceği para cebinde kalmakta ve sonuçta, kâr etmektedir.

Carol Hibbs, televizyonunu otuz tuşlu bir kumanda tablosuyla kullanmaktadır; her-tuş bir programa tekabül eder. Hibbs, dinsel yayınlar -bütün dinler-,

* 1982 tarihli Defferre kanununun başlıca sonuçlarından biri, yerel toplulukların, zorda kalan özel işletmelere doğrudan doğruya yardım etmelerine izin vermek oldu. Bu soylu amaç, hemen yüzlerce küçük Manufrance'ın kurulmasına yol açtı; iflas eden bu şirketler yerel malî örgütleri de iflasa sürüklediler. Her türlü politik eğilimden kaynaklanabilen bu müdahaleler, küçük işletmelerin beledileştirilmesine katkıda bulunmaktadırlar; yukarıda Devlet'in millileştirmesinin bir tür yerel karşılığı olarak beledileştirme.

borsa haberleri, 24 saat kesilmeyen hava raporları, her yarım saatte bir yenilenen haberler,* spor programları, sinema, rock ya da folk müzik programları, kültürel ya da müzikal yayınlar, hatta mahalle haberleri arasında seçim yapabilmektedir: Ama aynı kumanda tablosu üzerinde, ancak Columbus, Cincinnati ve Dallas'ta bulunabilecek, üç ek tuş daha vardır. Carol Hibbs, bunlar sayesinde, ekranın öteki tarafına sesini ulaştırabilmektedir. Qube sistemi interactive'dir.

Hibbs, hâlâ, Başkan Jimmy Carter'ın 1979'da, televizyonda çağrıda bulunup Amerikalılar'dan enerji tüketimlerini azaltmalarını istediğini hatırlıyor. Bu program sona erer ermez, ekranda bir soru dizini belirdi. Qube, doğrudan doğruya Hibbs'e, bu konuşmayı şahsen inandırıcı bulup bulmadığını soruyordu. "Touch now" işareti üzerine, Hibbs, olumlu cevap için 1 No'lu tuşa, olumsuz cevap için 2 No'lu tuşa, kararsızsa 3 No'lu tuşa basacaktı. 60.000 Columbus'lu seyirci, aynı anda, yüzde 61 çoğunlukla, Carter aleyhine "oy verdi"! Abonelerin bağlandığı merkezi bilgisayar, birkaç saniyede, bütün cevapları derlemişti. Carol Hibbs, Qube sayesinde, elektronik çağın doğrudan demokrasisine kestirmeden girmişti. Bu katılım, yalnızca politik programlara özgü değildir. Birçok interactive yayın, Carol Hibbs'in doğrudan doğruya evinden katılabileceği oyunlar ve tuşların evine bedava gönderilecek örnekleri seçme imkanı sağladığı reklam programlarıdır.

Zaten, Jimmy Carter'ın başına gelen talihsizlikten beri, politikacılar, bu anlık referandum metodu karşısında çok ihtiyatlı davranmaktadırlar. Columbus belediye başkanı, soruma cevap verirken, söz konusu metoda ender başvurduğunu kabul etti. Ama, Şubat 1983'te, şehri felce uğratan ve halkın öfkesine yol açan bir kar fırtınası ertesinde, Qube'ı kullanarak, seçmenlerinden, vergilerin artırılması ve bir kar temizleme servisi kurulması arasında hemen seçim yapmalarını istemesi başarılı oldu. Seyirciler, büyük bir çoğunlukla, karın kendi kendine erimesini beklemeye karar verdiler! Qube, çoğunlukla, iddia ettikleri ölçüde temsili niteliğe sahip olmayan teşkilatlara yönelik geleneksel kanallar dışında, herkesin özel ve meslekî çıkarları konusunda yoklama yapılmasını sağlamaktadır. Böylece, Carol Hibbs'in evinde, konserve kutularının etiketlenmesi üzerine bir yayın izleyebildim. Bir tüketiciler derneği, yapımcılardan, kutu muhteviyatının kimyevî bileşimi konusunda ek bilgiler istiyordu; bu da satış fiyatında kutu başına yüzde 1'lik bir zamma yol açacaktı. "Touch now"! Carol Hibbs, adına konuştuklarını iddia eden tüketici avukatları aleyhine oy verdi. Burada da söz konusu olan, gerçek bir doğrudan demokrasi uygulamasıydı.

Genç kadın, kumanda tablosundaki üç tuş sayesinde, sosyal birlik çıkarlarını ya da ekonomik çıkarları olduğu kadar, politik establishment'i de sarsmaktadır. "Korporatizm"lerin kol gezdiği ülkelerimizde gözden uzak tutulmaması gereken bir deney! Bana göre, elektronik oy verici Carol Hibbs, Batı dünyasının tamamına mutlaka yayılacak olan, hemen hemen anlık, doğrudan ve yenilenmiş bir demokrasi biçimini temsil etmekte, onun müjdesini vermektedir. Bundan memnun olmalıyız, çünkü sonuçta hiçbir şey, hürriyeti oy pusulasından daha iyi garanti edemez.

* Artık ABD'ndeki üç büyük özel kanalın başlıca rakibi olan, Cable News Network.

Oy sandıklarının dibinde, hürriyet

Liberalizm açısından pek de iyi bir şöhreti olmayan bir ülkede, Güney Afrika'nın başşehri Paetoria'da, Kasım 1983'te yapılan bir referandumu izlerken, söz konusu duyguyu en canlı biçimde yaşadım. Beyaz halka, o güne kadar kendilerine ayrılan politik hakları 4 milyon melez ve Hintli'ye verip vermeme konusunda danışılacaktı; tabii bu haklar Zenciler için söz konusu olmayacaktı. Liberaller, hemen herkesi şaşırtan sürpriz bir sonuçla, hem muhafazakarlara, hem de "ya hep ya hiç" diyen sola karşı oyların yüzde 60'ını aldılar. Apartheid, ilk defa, otuz yıllık gerilla savaşının hiçbir sonuç vermediği yerde, tarihi bir gerileme kaydediyordu. Eğer, aynı hafta, iki başka seçim Türkiye'de ve Arjantin'de olağanüstü dönemlere son vermeseydi, bu referandumdan yalnızca yerel bir ders çıkaracaktım. Ankara, Buenos Aires ve Praetoria'da, liberal demokrasi, "ihtilalciler"in hiçbir şey elde edemedikleri bir sahada bazı ilerlemeler gerçekleştirebilir.

İşte liberalizm, aynı zamanda budur. Bu kitapta, şimdiye kadar, yalnızca, hürriyetlerinin giderek çöküşü yüzünden bir iç tehdit altında bulunan ülkeleri dolaştık. Ve sonuçta gördük ki, her an yapılan hür seçimle demokrasinin geliştirilmesi, bürokrasiye karşı en iyi panzehirdir. Zor durumdaki halklar açısından ders daha da açıktır. Dünyaya geldiğimden beri, aralarından bir tekinin, gerçekten ve kesin olarak, ihtilal sayesinde hürriyete kavuştuğunu hatırlamıyorum. Uygulanabildiği yerde, yalnızca genel oy, diktatörlükleri tahrip edebildi. Böylece, bugün söylediklerimize karşı çıkılma tehlikesi de olmadan, ölümünden hemen hemen on yıl sonra, Mao'nun formülünü tersine çevirebiliriz: tüfeğin ucunda, sonuçta yalnızca baskı vardır; oy pusulasının sonunda ise, hürriyet.

Devlet ihtiyacımız, kültürümüze olduğu kadar, genlerimize de kazınmıştır sanki. Aslımız bir Galya halkı olduğu için kavgayı sevdiğimize ve bu yüzden, Sezar'dan beri, ancak güçlü bir Devlet'in bizi birlikte ve barış içinde tutabileceğine ikna edildik. Öğretmenlerimiz bize, katolik bir kültürün etkisinde kaldığımız için, himayeci, hiyerarşik, koruyucu bir otoriteye istekli olduğumuzu kanıtladılar.

Bu resmî tarih, yalnızca bürokratik sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir masaldır; liberal geleneğimize karşı, sürekli bir kültürel Devlet darbesidir.

Gerçekten de, uzun zamandan beri artık Galyalı değiliz; aramızdan çoğu katolik de değil. Karışık, melez, çokkültürlü bir milletiz: bunlar, Cumhuriyet'in başlangıcından beri, sağda olsun solda olsun, yalnızca benzerlik isteği içeren bir millî birlik çağrısında bulunmaktan başka şey yapmamış Devletçiler'e göre, tahammül edilmez kusurlardır. Bu millî birlik kelimelerini her duyduğumuzda, dikkatli olalım: Devlet'in idealize edilmesi yakındır. Farklı kalalım: farklılık milletlerin gücünü, benzerlik ise yöneticilerin gücünü pekiştirir! Özel yeteneğimiz, birlikte, kelimenin tam anlamıyla bölünmüş, ferdiyetçi ve Devlet'in tahammül edemediği kişiler olarak yaşayabilmemizdir.

Liberal çözüm, bir adım daha atmak ve tabiatı gereği, politikayla ilgisi olmayan ve ondan beklenecek pek bir şey bulunmayan birçok alanda, Devlet'ten gönüllü olarak vazgeçmektir. Gerçekten de, hiçbir şey, bir hükümetin liberalizmi kurmasını beklemekten daha az liberalce değildir. Ümitsiz ve saçma bir durumdur bu. Liberalizm adına yapılacak müdahaleler, sosyalist müdahaleciliğin benzeri ve onun kadar köleleştirici olan, bir diğer devletçilik şeklinden başka şey olmayacaktır.

İster ekonomik düzenlemelere son verilmesi, ister üniversite ya da sağlık alanında rekabetin devreye sokulması söz konusu olsun, liberal bir hükümetin alması gereken kararlar, geleneksel anlamda reformlar değil, yasaklamalara son veren kararlar olacaktır. İngiltere'de, Harris of High Cross, üç satırlık metinleri ender olarak aşan ve varolan düzenlemeleri, onlarda "reform" yapmaktan kesinlikle kaçınarak ortadan kaldırmakla yetinen birçok kanun tasarsını Lordlar Kamarası'na teslim etmekte ve böylece, liberal bir politik pedagoji dersi vermektedir. Amerikalılar'ın "deregulation" kelimesini icat ettikleri yerde, biz Fransızlar, hükümetin bu gerekli "hareketsizlik"ini anlatmak için, yeni bir kelime bulmalıyız.

Demek ki, liberal bir hükümetten beklenmesi gereken başlıca değişiklik, bozulamayacak parasal ve malî sınırlamalarla doğrudan doğruya kendi yapısını -bürokratik sistem- değiştirmesidir. Zorunlu tek reform budur: ekonomik haklarımızı yer vermek üzere, kurumlarda reform yapmak.

Ayrıca, hiçbir şey, bilmem hangi mucizeyle, iktidara gelir gelmez bir bürokrasi düşmanı kesilecek bir lider aramaktan daha az liberalce olmayacaktır; bürokrasi, kendisinden vazgeçemeyeceğini kanıtlayacaktır ona! Demek ki liberalizm, politik sınıfa özel bir güven duymamaktır, çünkü politikacıların eğilimi liberal olmamaktır. Liderleri izlemektense, onları gözetim altında tutmak daha iyidir; her zaman ve her yerde, sürekli ideolojik baskı ve popüler baskı, başka seçim şansları olmadığını anlayan, liderlerin liberal görünmelerini sağlayacak en iyi garantilerdir.

Böylece, liberalizm, yalnızca bir söylev olmaktan çıkıp, bir uygulama olabilir. Çalıştığımız -işletmelerde-, yaşadığımız -belediye sınırları içinde-, çocuklarımızın yetiştiği -ebeveyn dernekleri- yerde ve binlerce başka toplulukta,

kamusal demokrasiye ve özel teşebbüse meydana bırakırsak, liberal çözümü anında uygulamaya koyabiliriz. İster doğrudan belediye demokrasisi, ister yerel hizmetlerin özelleştirilmesi ya da işletme sözleşmelerinin imzalanması söz konusu olsun, harekete geçmek için ne Devlet'i, ne de hükümeti değiştirmek gerekir. Fransız toplumundaki bu gerçek değişiklikler, burada ve hemen başlatılabilir; yeter ki liberaller bunu gerçekten istesin. Kelimelerin hükümlerine eşyanın tabii düzenini tercih edenler, benimle aynı fikirde olacaklardır.

Piencourt, Ağustos 1984

